

De Tiendaagsche Veldtocht,

DOOR

J. C. C. TONNET, *Kapitein der Artillerie.*

(Vervolg van blz. 508.)

De omwenteling van het jaar 1830 had het Nederlandsche leger dermate uit zijn verband gerukt, dusdanig verzwakt en zoo gedemoraliseerd, dat het enkele maanden later in het veld brengen van een behoorlijk uitgerust leger werkelijk als eene kloeke daad mag worden beschouwd, waarop het nageslacht recht heeft met bewondering terug te zien. Van de ongeveer 16.000 man, die in de tweede helft van October in en om Antwerpen vereenigd waren, was, na den noodlottigen 27sten, een deel teruggeweken in de, met troepen overvulde, citadel, om twee dagen later in het duister „sans tambour ni trompette”, zooals VON GAGERN ¹⁾ zegt, de Schelde af te zakken; een ander deel was in de richting van Breda teruggegaan; een derde verstrooid of afgedankt geworden. Nauwelijks 6000 man ²⁾ was het mobiele leger sterk, dat den 30sten October om Breda vereenigd was, en waarover het commando aan den Luitenant-Generaal VAN GEEN was toevertrouwd. Hij had gearzeld dit bevel te aanvaarden, zooals hij aan Prins FREDERIK schreef „aangezien het onbegrijpelijk is, in welke slechte situatie de troepen „van het zelve zich bevinden en in hoeverre de demoralisatie dezer „militairen wortel heeft gevat”. Zelfs meende deze opperofficier „doordien de soldaat geheel gedemoraliseerd is”, op niet meer dan de helft van het onder zijne bevelen staande leger als weerbare mannen te mogen rekenen. En al was nu ook de sterkte van het mobiele leger op den 7^{en} November op ruim 9000 man gebracht, na het aantrekken van de, langs de Schelde over het fort Bath aangevoerde, troepen uit de citadel, dan was dat aantal nog altijd onbeduidend klein tegenover de kracht, ontwikkeld door de revolutie, die van uur tot uur dreigde

¹⁾ „Das Leben des Generals FRIEDRICH VON GAGERN” von H. VON GAGERN; eene der meest lezenswaardige bronnen, die over de gebeurtenissen in dezen tijd handelen. VON GAGERN was als Chef van den Staf bij den Hertog van SAKSEN-WEIMAR in functie.

²⁾ Sterktestaten uit het archief van het D. v. O.
Mil. Spect. 1906.

zich nog meer noordwaarts te zullen uitbreiden en voedsel te vinden in dien eigenaardigen geest van gisting en spanning, die in het Zuidelijk deel van Noord-Nederland werd geconstateerd, ja, zich zelfs tot over de Maas en de Waal uitstreckte. Geheel Zeeland lag voor de opstandelingen open en de gouverneur van dit gewest gaf in de dringendste verzoeken aan de Departementen van Oorlog en van Binnenlandsche Zaken ¹⁾ uiting aan de in wijden kring gekoesterde vrees, dat de Belgen zich, door het overzetten van troepen, het bezit van den Noordelijken Schelde-oever zouden verzekeren. De aanwezigheid van een aantal Zuid-Nederlandsche miliciens, die in dit gewest in hoofdzaak de zwakke bezettingstroepen samenstelden, maakte die vrees lang niet denkbeeldig, doch het leger kon geen man en geen paard afstaan. Zeeland moest zichzelf helpen en heeft dit onder leiding van zijn wakkeren gouverneur gedaan op eene wijze, die genoemd mag worden.

Ik meende deze toestanden te mogen releveeren, om nog eens voor oogen te brengen in welke moeilijke positie de overblijfselen van het mobiele leger zich in het najaar van 1830 bevonden en onder welke bezwarende omstandigheden, met den guren winter voor de deur, de reorganisatie-arbeid moest worden aangevangen. Nog voordat de overblijfselen van het mobiele leger de grenzen van Noord-Nederland hadden overschreden, waren talrijke, in allerijl gemobiliseerde, dienstdoende schutterijen in de Zuidelijke vestingen binnengerukt. De bezettingen van Bergen-op-Zoom, Breda, 's Hertogenbosch, Grave en Nijmegen werden door haar op behoorlijke sterkte gebracht. Zij waren het, die den eersten ruggesteun vormden voor de verzwakte veldtroepen en die eene crisis hielpen overwinnen, die van zeer gevaarlijken aard mag worden genoemd. Met geestdrift waren de schutters te wapen gesneld. De woorden door FREDERIK DEN GROOTE gesproken bij den aanvang van een zijner veldtochten: „l'envie de froter les oreilles à mes gueux „d'ennemis me donne une santé d'athlète”, drukten ook de gevoelens uit, die onze Nederlandsche schutters bezielde, toen zij naar de grenzen marcheerden. De uittocht dier schutterijen onder donderende bijvalsbetuigingen van de bevolking heeft onvergetelijke indrukken achtergelaten bij de toeschouwers. Bij het nageslacht dreigen zij allengs verloren te gaan en het kan dan ook van waarde zijn, om eene causerie over de legertoestanden van voor 75 jaren te beginnen met eene herinnering aan de woorden, die KNOOP eens schreef in zijne „Bijdragen tot de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis”:

„Laat ons den roem dier dagen, de geestdrift, die toen bij alle standen onzes volks bestond, niet loochenen en als iets hersenschimmigs „of overdrevens voorstellen; want wij zouden daardoor de waarheid „te kort doen, en gelogenstrafft worden door de herinneringen „van allen, welke die dagen hebben beleefd”.

Men wachte zich deze aanhaling aan het begrip critische bespreking

¹⁾ Archieven van deze departementen.

van den arbeid van den Generaal DEN BEER POORTUGAEL te verbinden, want de geestdrift, door ons volk in de 30-er jaren betoond, wordt door den S. erkend en gehuldigd. Toch meen ik de opmerking te mogen wagen, dat in het afzonderlijke hoofdstuk aan de schutterijen gewijd — en in deze korpsen teekende zich de geest, die het volk bezielde, het beste af — eigenlijk van geestdrift geen sprake is. Dit onderdeel staat wel wat veel onder de zeer subjectieve strekking van het werk, die overal spreekt, waar de Generaal het gebied der legervorming betreedt. In die subjectiviteit schuilt, om zoo te zeggen, het verdienstelijke van den arbeid, die aan haar den pittigen smaak ontleent. Het zou eene ongerijmdheid zijn te beweren, dat men op de ervaringen van één enkel krijgsjaar tot streng objectief gestelde lessen op het gebied der legervorming zou behooren te geraken. De krijgsgeschiedenis in haar geheel is daartoe zelfs niet voldoende; de geest van het volk op den huidigen dag kan op onze beschouwingen niet nalaten zijn indrukken te stempelen. De ervaring bij den troependienst opgedaan, overwegingen van politieken aard, persoonlijk belang, ja, zelfs de eigenschappen van het karakter, zijn alle te zamen even zoovele oorzaken, die aan het oordeel een zeer persoonlijk karakter verleenen, zoo persoonlijk zelfs, dat men bij critische studiën, als van den Generaal, wèl doet de persoonlijke inzichten van den S. vooraf met zorg uit te vorsch. Hier is zulks volstrekt niet moeilijk. Zij liggen overal aan de oppervlakte, zooals altijd het geval is, wanneer zij op eene vaste overtuiging zijn gebaseerd en door eerlijke motieven gerugsteund worden. Ik wil trachten het persoonlijk inzicht van den Generaal te demonstreeren door de aanhaling van een kort commentaar ¹⁾ op de volgende woorden van Knoop: „Die schutterijen, eensklaps te wapen gesneld en „geheel vreemd aan alles, wat den oorlog betreft, zag men weinige „maanden later op het slagveld eene dapperheid ten toon spreiden, „waarvoor men eerbied gevoelen moet”. Tegen den aanhef dier woorden trekt Generaal D. B. P. te velde en legt daardoor tevens zijne inzichten ten volle bloot. Het begin „rhetorisch fraai”, — aldus de Generaal — „moet niet te veel geanalyseerd worden en kan lichtelijk leiden „tot verkeerde gevolgtrekkingen, door dichters en droomers, die den „ken, dat men in tijden van gevaar slechts op den vaderlandschen „grond behoeft te stampen, om daaruit een goed leger te voorschijn „te doen komen; door voorstanders van volkswapeningen en volksle- „gers, die in hunne oppervlakkigheid zich niet diep kunnen indenken „de vreeselijke ernst van het tegenwoordig krijgvoeren, waarin men „met niet in het ijzeren tuchtverband saamgeklonken troepen niets kan „uitrichten”. Aldus vooringenomen — dit woord gebezigd in den goeden zin — heeft de Generaal geschreven en ook gelezen.

Ik erken, dat het zeer noodig is, ter algeheele kennismaking met de denkbeelden van den S., het geheele hoofdstuk te lezen, en vorenstaande

¹⁾ Blz. 343.

zinnen in verband met het overige te brengen. Doch ook dan blijkt het waar, dat de Generaal in hoofdzaak zich keert tegen de „nieuwe” stroomingen, die zich thans op het punt van legervorming geldend maken. Behoort men daarentegen ook tot die droomers, die altijd blijven hopen op eene vermeerderde belangstelling in het volk voor zijne weermacht, die hopen, dat nog eenmaal de maatschappelijk hooger geplaatste schande zal spreken over zijne kinderen, die het „noblesse oblige” tegenover het leger uit het oog verloren, die hopen, dat een enkele stamp op den vaderlandschen bodem voldoende zou mogen zijn om het volk in al zijne lagen, de meest waardevolle in de voorste rijen, onder de wapenen te brengen, dan leest men onwillekeurig anders. Dan doet elk waargenomen abnormaal feit zich bovendien niet meer voor, als een wapen, waarmede men den tegenstander van zijne inzichten bestrijdt, maar als een, dat zich tegen de eigen theorieën keert. Men zal met mij willen gevoelen, hoe ontzetteud moeilijk het moet vallen, aan welke zijde men zich ook plaatst, *waar* te blijven. Beide richtingen loopen op krijgsgeschiedkundig terrein gevaar schipbreuk te lijden; de eene door bemanteling van het goede, de andere door bedekking van het kwaad. „De pligt des geschiedschrijvers is het, om niet alleen „*niets dan waarheid*, maar ook de *geheele waarheid* te zeggen” — zeide Knoop eens, toen hij SIBORNE'S oordeel over onze troepen bij Quatre-Bras en Waterloo hekelde. Men gelieve ook ditmaal die woorden niet gekeerd te denken tegen het werk van den Generaal, doch slechts als algemeene waarheid te aanvaarden, waarmede men ook op ander gebied zijn voordeel kan doen. Voor hen, die medevechten in den strijd der meeningen over het militaire vraagstuk, kunnen zij tot waarschuwing strekken. Hoe zelden wordt daarbij de volle waarheid verkondigd, hoe dikwijls is men leugenachtig — om nog eens met Knoop te spreken — zonder ook maar ééne leugen te vertellen. Beide partijen betreden het kampveld veelal te vooringenomen, om het erkennen van ongelijk nog mogelijk te maken. Misschien, dat nog eenmaal de overtuiging doordringt, dat alleen verkondiging van de volle waarheid door beide strijdende partijen tot eene oplossing kan leiden, die in het waarachtig belang van het leger op neutraal terrein zal moeten worden gezocht.

Het leger, dat in 1830 moest worden hersteld van de door de revolutie toegebrachte slagen had eene eigenaardige geschiedenis. Zij is reeds zoovele malen te boek gesteld door schrijvers van goed klinkenden naam — ik noem slechts KNOOP en DE ROO VAN ALDERWERELT onder de vroegere, WÜPPERMANN en VAN DAM VAN ISSELT onder de latere —, dat ik mij van verder ingaan op dit onderwerp zou willen ontslagen rekenen, wanneer niet juist een enkel onderdeel, vooral om de belangstelling van het volk in zijne weermacht te leeren kennen, nadere overweging waard was. Ik bedoel de positie van het militiekader in de toenmalige strijdmacht. Om die te begrijpen, ben ik wel gedwongen terug te gaan tot de oprichting der landmilitiebataljons in

het jaar 1814 en ik wil daarbij als voorbeeld nemen het landmilitie-bataljon N°. 5, waarvan de moedige gedragingen bij Quatre-Bras door alle tijden heen tot eer zullen strekken van de bewoners van den Veluwezoom. DE ROO VAN ALDERWERELT schetst ons dit bataljon in zijne „Geschiedenis van het Zevende Regiment Infanterie” van af het begin van Maart 1814, toen het te Arnhem werd samengebracht en waar het den 9^{en} April door Kolonel DIBBETS werd geinspecteerd. Al dadelijk was gebleken, dat van vrijwillige dienstmeming bij de militie geen sprake was geweest. Bijna alle manschappen waren door loting aangewezen „over het geheel genomen — volgens DIBBETS — sterke menschen, van een kloeken ligchaamsbouw”. 1) Doch er waren ook zwakkere onder; de plaatsvervangers bleken zelfs meest allen ongeschikt voor den velddienst. Als men nu nagaat, dat in het bataljon de lotelingen en de nummervervisselaars in eene verhouding tot de plaatsvervangers stonden van 400 tot 200, dan krijgt men een goed begrip, hoevele der uitstekendste elementen onder de bevolking al dadelijk hadden goedgevonden hun aandeel in de verdediging van 's lands belangen te verkoopen aan meerendeels minderwaardige, misschien nietswaardige krachten. Toch schuilden onder de plaatsvervangers ook zeer goede elementen, zooals zoo aanstonds zal blijken. Omtrent de kaders van het bataljon zegt DE ROO v. A.: „Behalve een onder-adjudant, die als „zoodanig reeds bij de Franschen had gediend, bevonden zich voorts „bij het Bataillon op den 9^{en} April, slechts twee sergeant-majours „en zes fouriers, allen menschen, die zoeven voor 't eerst den soldatenrok hadden aangetrokken; vier en twintig sergeanten, waarvan „tien bruikbaar konden genoemd worden, terwijl de overigen of nooit „in de gelederen gestaan, of vier en meer jaren geleden, op bijna „vijftigjarigen leeftijd, hun pensioen bekomen hadden. Drie van die „sergeanten telden reeds meer dan zestig levensjaren. Onder de vier „en vijftig korporaals bevonden zich twee en twintig plaatsvervangers, „en van de plaatsvervangers had DIBBETS gezegd dat meest allen „ongeschikt waren voor den dienst. En onder die twee en twintig „trof men slechts drie gediende soldaten aan, terwijl het geheele „getal der zoodanigen niet meer dan vijf van de vier en vijftig be„droeg!” 2) Die schets, welke, blijkens het stamboek van het bataljon, voor den 9^{en} April ten naaste bij juist kan zijn geweest, geeft echter in de verste verte geen beeld van den toestand van het kader op de dagen van Quatre-Bras, waartoe DE ROO VAN ALDERWERELT het zwijgen doet. De gegevens, die het stamboek ons te dezen opzichte heeft nagelaten, zijn te belangrijk, om hen niet wereldkundig te maken, waar alle gegevens omtrent de krijgswaarde van het militiekader ons overigens ontbreken en omdat zij een goed licht werpen op de wijze, waarop de Geldersche militie hare „entrée de campagne” maakte.

1) DE ROO VAN ALDERWERELT, blz. 14.

2) Als voren, blz. 17.

De beide adjudanten-onderofficier waren 26-jarige vrijwilligers, die meerdere jaren in Franschen dienst hadden gestaan, en waarvan de reeds door DE ROO v. A. genoemde den 9^{en} Augustus 1815 tot officier werd benoemd. Van de zeven sergeanten-majoor was slechts één vrijwillig in dienst getreden; onder de overige waren vier lotelingen en twee nummerverwisselaars en geen enkele met oorlogservaring, zooals DE ROO v. A. te recht zegt. Wat hem echter moest ontgaan, is, dat twee dezer *militie*-onderofficieren, 25-jarige jonge mannen uit Putten en Tiel, den 9^{en} Augustus 1815 tot *officier* bij het bataljon werden benoemd. Alle fouriers, ten getale van acht, waren uit de militie afkomstig, zijnde één plaatsvervanger en zeven loteling of nummerverwisselaar. Twee hunner werden bij Quatre-Bras gewond, een enkele helaas, werd later het slachtoffer van zijn beroep. Onder de 34 sergeanten wijst het stamboek op 7 vrijwilligers, 23 plaatsvervangers, 3 lotelingen en één nummerverwisselaar. De vrijwilligers vormden met veertien plaatsvervangers en één loteling, die reeds vroeger te velde waren geweest, eene kern van gedienden van 22 hoofden van hoogst eigenaardig allooi. Er waren daaronder een vijftal Duitschers van 45 tot 65 jaar, die vermoedelijk in 1815 niet te velde zijn geweest; voorts Nederlanders, die reeds bij Castricum gewond werden en die door de talrijke verwondingen bij Quatre-Bras beloopten, toonen in de voorste rijen te hebben gestaan op het oogenblik, dat de Fransche cavalerie WESTENBERG's bataljon met sabel en lans bewerkte. Vier Willemsorden waren de belooning voor deze groep, waarvan één werd toegekend aan een 25-jarigen Zutphenschen jongen, terwijl ook de Geldersche loteling bij Quatre-Bras, waar hij voor de derde maal gewond werd, het eeremetaal verwierf. Dat het stamboek onder deze schaar ook meerdere gevallen van desertie en terugstelling aanwijst, zal voorzeker niemand verwonderen. De overige sergeanten, waaronder 9 plaatsvervangers, 2 lotelingen en 1 nummerverwisselaar waren zonder krijgsvaring. Van deze plaatsvervangers werden een 24-jarige jongeling uit Nijkerk en een 20-jarige uit Deventer met het eerekruis begiftigd; de laatste zelfs spoedig na Waterloo tot adjudant-onderofficier benoemd. Ook hier weder het zelfde verschijnsel, reeds zooeven waargenomen, de uitstekende gedragingen van de geheel zonder krijgsvaring, uit de militie afkomstige jonge mannen. Onder de 66 korporaals, die het stamboek vermeldt, behoorden 40 tot de lotelingen en nummerverwisselaars, de overige tot de plaatsvervangers; een klein deel slechts had oorlogservaring. Elf hunner bleven dood of gewond op het slagveld, doch het aantal onderscheidingen bedroeg slechts twee. Daarentegen vermeldt het stamboek niet minder dan 12 terugstellingen in achtereenvolgende jaren, waarvan zelfs 2 op Franschen bodem. Dit laatste resultaat is niet schitterend wel is waar, doch waar het Geldersche bataljon bij Quatre-Bras 162 man of bijkans 40% van zijne sterkte aan dooden en gewonden verloor (DE ROO v. A. noemt 424 combattanten bij Quatre-Bras) ligt de veronderstelling voor de hand, dat waar de soldaten vochten

als dappere kerels, de korporaa's zeker niet zijn te kort geschoten. Het 5^e bataljon landmilitie — bij Quatre-Bras heette het reeds nationale militie — was geen militie-afdeeling in den eigenlijken zin van het woord. Het werd aangevoerd door beroepsofficieren, het bevatte eene kern van reeds in het vuur beproefde onderofficieren, doch wat de jonge, onervaren militiekaders na nauwelijks één jaar dienst hebben geleverd, mag niet worden miskend. Niet onbelangrijk is het om waar te nemen, hoe de meeste dezer uitgelezen miliciens den dienst gaan verlaten, wanneer hun verplichte dienstdienst is verstreken. Een miliciensergeant-majoor verlaat reeds in April 1816 den dienst bij afloting.¹⁾ Onze dappere 20-jarige miliciens-adjutant-onderofficier gaat op de zelfde wijze in 1817 uit de gelederen en bijna overal vindt men vermeld „vertrokken bij afloting of bij expiratie van militiedienst”. Alle oorlogsgevaar was immers geweken. De beste elementen van het militiekader verdwenen, en daar het op sterkte brengen der liniebataljons van jaar tot jaar bezwaarlijker viel, werd ten slotte tot de oplossing dezer laatste in die der militie besloten. Daarmede werd aan het dienstplichtig kader de doodsteek toegebracht. Weldra werd de bepaling gemaakt, dat miliciens alleen dan in het kader konden worden opgenomen, bijaldien zij van hun verlof afstand deden. In het reorganisatie-besluit van 1829 (R. M., blz. 106) komt dan ook de merkwaardige bepaling voor, dat onderofficieren en korporaa's, die met groot verlof wenschen te gaan, eerst in hun graad moesten worden geroyeerd „kunnende in gevolge „Z. M.'s uitdrukkelijken wil, geen andere miliciens, dan diegenen, die vrijwillig afstand doen van het verlof, in een anderen graad dan als soldaat dienen”. Wel werd in 1833 (R. M. II, blz. 178) met deze bepaling, voor zooveel de korporaa's betreft, gebroken, doch schijnt na de onrustige jaren het dienstplichtige kader geheel in het vergeetboek te zijn geraakt, totdat in 1858 bij wijze van proef werd bevolen uit de miliciens, voor het blijvend gedeelte bestemd, eenige plaatsen van korporaal aan te vullen. Die proef beantwoordde volkomen aan de verwachtingen (R. M. 1860, blz. 422) en langzaam werd het militiekader in eere hersteld. Hoe het volk het leger veertig lange jaren in zijn tobben en ploeteren ter verbetering van het instituut alleen liet, is van algemeene bekendheid en ligt nog versch in het geheugen. Het zij echter voorloopig genoeg, dat in de periode vóór 1830 het dienstplichtige kader zoo goed als uitgestorven was. Men wachte zich echter hierin al dadelijk te veel een reactionnair streven te willen zien, eene miskenning van hetgeen de landmilitie in 1815 had verricht. De zwanzang op het Geldersche bataljon schijnt eerstens geenszins van pas op hetgeen door de andere militieafdeelingen, die bij Quatre-Bras schouder aan schouder met dit bataljon streden, werd verricht. Niet onmo-

¹⁾ Daar de militiebataljons in 1814 door loting uit 5 jaarklassen werden samengesteld, moest het in de eerste jaren te paspoorteeren deel door loting worden aangewezen.

gelijk acht ik zelfs, dat de gedragingen van het 7^e bataljon landmilitie uit Amsterdam veel van het schoons door de Veluwschen gepresteerd, hebben verduisterd. Een door het krijgsgeschiedkundig archief ingesteld stelselmatig onderzoek zou hierin wellicht meer licht kunnen verschaffen. Mij zou het voorzeker geenszins verwonderen, als de superieure soldaten-eigenschappen van den Geldersman en den Fries, waarover in den Tiendaagschen Veldtocht met zooveel lof werd gewaagd, ook in 1815 zouden zijn gebleken. Reeds DIBBETS sprak van de kloeke gestalte der Gelderschen bij zijne wapenschouwing in April 1814. Nog treffender te dezen opzichte is de door den Franschen gezant BELLIARD geuite bewondering bij het voorbij marcheeren van de 2^e divisie op den 12^{en} Augustus 1831, ons door zijn opgedrongen geleider den Luitenant von GAGERN, als volgt, geschetst ¹⁾: „Als aber hinter dem 12. „Infie. Regiment in welchem eine ziemliche Anzahl Amsterdamer Juden, „kleine schwarze Gestalten, figurirten, unmittelbar unser prächtiges „Bataillon Gelderschen Schutterij unter SCHIMMELPENNINCK aufmarschirte, „kräftige blonde Männer, dazu von höherer Altersklasse und gekleidet „in dunklerm Blau, fuhr der General mit Lebhaftigkeit auf: „Ah pour „le coup, voilà des Prussiens, je les connais bien — vous ne me ferez „jamais croire que c'est là la même troupe!” Ook in STARCKLOF's „Herzog BERNHARD von Sachsen Weimar” ²⁾ wordt gesproken van liniebataljons der 2e divisie, bestaande uit: „lauter Friesen. Gelderschen, „Drenther und Overijseler, wahre Hühnengestalten”. Geenszins ondenkbaar acht ik, dat het oordeel over de gedragingen der nationale militie en haar kader in den jare 1815 uiterst verdeeld is geweest. Doch geheel afgescheiden hiervan, moet de oorzaak van het verdwijnen der dienstplichtige kaders m. i. veelmeer worden gezocht in het volstreckte gemis aan belangstelling van het volk in militaire zaken. Die belangstelling sluimerde niet, was niet verdoofd, erger zij bestond niet. Dit wetende en het volk kennende, had men de oude legerinstellingen van de Republiek — het huurlingstelsel — weder in eere hersteld met daarnaast in de militie een verkapt conscriptiestelsel. Welk „Gesindel” is op deze wijze in het leger gebracht en ten slotte met de militie te zamen gesmolten. Wat moet men denken van troepen, als het 27ste Jagerbataljon, dat bij Quatre-Bras op den linkervleugel van het Geldersche bataljon heeft gestaan en welks stamboek slechts luttele verliezen uitwijst, doch dat op eene sterkte van 5 à 600 man in een tijdvak van drie jaar (1815—18) 140 gevallen van desertie vermeldt, waarvan 30 uit de kantonnementen in België en zelfs 3 aan den vooravond van Waterloo. Voeg daarbij voorts 20 gevallen van weggagen en 25 veroordeelingen door den krijgsraad. Kan het verwondering baren, dat er na de samensmelting eene nog grootere vreeze voor de „nationale” weerkracht van den Staat bleef voortbestaan, die wellicht

¹⁾ „De Tiendaagsche Veldtocht”, blz. 296.

²⁾ 1ste Bd., blz. 326.

nu nog hare nawerking doet gevoelen, die het woord kazerne, oudtijds vereenzelvigd met onreine krotten, omringd door kroegen en huizen van ontucht, tot een schrikbeeld maakte voor den ordelievenden burger, die zijn laatste penningen zou geofferd hebben, om zijn zoon vrij te koopen van den gehaten militiedienst. Ver van huis, door de slechte verkeersmiddelen maanden lang aan het ouderlijk oog onttrokken, slecht verpleegd en slecht gehuisvest, daarbij onder den invloed van sujetten van slecht gehalte, was het soldaat worden ook inderdaad weinig aantrekkelijk. In 1830 zullen ongetwijfeld meer orde en rust in de armee hebben geheerscht dan in 1815 en de liederlijke sujetten, die er toenmaals een onderkomen hadden gezocht, meerendeels verdwenen zijn. Doch het peil van den vrijwilliger was niettemin zóó laag, dat den 30sten September (R. M. I, blz. 350) „overwegende hoe moeilijk het „thans is, geschikte sujetten te vinden, tot het vormen van goede korporaals en onderofficieren” door het aanmoedigen van de vrijwillige dienstneming onder de miliciens, de stof tot „het spoedig verkrijgen „van goede vertrouwenswaardige onderofficieren en korporaals” moest worden uitgebreid.

Ik vermeende deze korte, wel is waar onvolledige schets van de toestanden in ons leger vóór de omwenteling te moeten laten voorafgaan, omdat in de innerlijke waarde van dit *scheppingsproduct van den volkswil*, ééne der oorzaken moet worden gezocht, die tot de zoeven geschetste ongehoorde demoralisatie van het leger, niet het minst van zijne aanvoering, in de revolutiedagen hebben geleid. Het debuteeren van het militiekader bij Quatre-Bras is, om zoo te zeggen, het eenige lichtpunt, dat zich in dit treurige tafereel aan het oog voordoet, en dat den droomer, die reeds van schrik was teruggedeinsd, nog doet hopen.

De man, die den omvangrijken arbeid van de reorganisatie onzer weermacht ging ter hand nemen, was mij niet veel meer dan bij name bekend, toen ik aanving met het doorbladeren der duizende verballen van die dagen uit het archief van het Departement van Oorlog. De woorden van v. GAGERN bleven mij daarbij aanvankelijk steeds vervolgen: „Während dieser Zeit der Auflösung — Octoberdagen te Antwerpen — „fungirten die Bureaux des Kriegsministeriums zum Theil noch fort, „alsob nichts vorgefallen sei, und der Herzog erhielt damals noch Dienst- „briefe und Befehle, die sich auf sein Commando in Gent, und auf die „Inspection von Regimentern bezogen, die seit einem Monat nicht mehr „bestanden. Es war den Grimassen eines vom Rumpf getrennten Kopfs „zu vergleichen, der galvanisirt wird”.¹⁾ Het archieven-onderzoek bevestigt die woorden ten volle. Het roestige raderwerk knarste nog eenigen tijd verder, voordat het geheel tot stilstand was gebracht, om dan weder in nieuwe richting in beweging te kunnen worden gesteld.

¹⁾ VON GAGERN, blz. 92.

De kracht, hierbij door den Generaal DE EERENS ontwikkeld, vraagt niettemin onze bewondering. Met klem voor zijne overtuiging opkomende, zoowel tegenover den Koning en Prins FREDERIK, als tegenover den Minister van Binnenlandsche Zaken, weet hij niettemin wrijving te ontgaan. Hij toont zich militairist in hart en nieren, in dien verheven zin, welken zoo menig staatsburger nimmer zal begrijpen, dat geheel het volk in bange tijden de wapens behoort te dragen tot handhaving van zijne rechten en tot verdediging van zijn land. Niets ware hem liever geweest dan de, als holle phrase door het volk aan de Unie van Utrecht ontnomen, in de grondwet neergelegde, beginselen van de volkswapening, van af de eerste ure des gevaars verwezenlijkt te zien. Alles wat slechts strekken kon om de hartgrondige medewerking van het volk te verzekeren, werd verricht. Doch als de op 20 October uit Rotterdam naar Breda vertrokken schutterij geheel onvoorbereid te Ter Heijde nachtkwartier heeft moeten houden, zonder dat in de verpleging ook maar in het minst is voorzien, wanneer alle edele verontwaardiging van schutterij-officieren, burgemeester, gouverneur, ja zelfs van den Minister van Binnenlandsche Zaken zich dreigt uit te storten over den Commandant van Breda, dan staat DE EERENS even krachtig op de bres om de militaire belangen te behartigen, als hij met gestrengheid optreedt tegen officieren, die onbewust door woord of daad aan de volkswapening belemmeringen in den weg zouden kunnen leggen. Die DE EERENS in zijne kracht wil kennen, leze nog eens den brief na, gericht aan Generaal DIBBETS en handelende over de door dezen aan te nemen houding tegenover den Prins van Oranje, die te Maastricht verkiezingen voor het Nationaal Congres wil uitgeschreven zien. „De provincie Limburg is groot genoeg, om, moet het zijn, die elders te doen houden... „De Koning beschouwt U, Mijnheer de Generaal, als *Zijnen* officier; „Maastricht is aan U door *Hem* en door *Hem alleen* toevertrouwd en „UHg.Ed.G. kan nooit dwalen, door alle middelen, die tot het veilig „behoud dier vesting kunnen leiden, met kracht aan te wenden”.¹⁾ *Le style c'est l'homme.*

De eerste maatregel, na het uitbreken van den opstand door de Regeering genomen, was het oproepen der groot-verlofgangers, tot de militia behorende. Den 8sten September waren reeds ruim 16.000 man onder de wapenen gekomen en werd de sterkte der garnizoenen in het Noorden, met inbegrip van die te Antwerpen, Vilvoorden, Venlo, Maastricht en Mechelen, op ruim 32.000 man geschat, een tamelijk bevredigende toestand, die het nemen van zeer buitengewone maatregelen nog niet noodzakelijk deed schijnen. Alleen werd den 9^{en} September aan jongelieden de gelegenheid geopend zich voor onbepaalden tijd bij het leger te verbinden, „ten minste zoolang, totdat alle de onlusten in ons

¹⁾ De brief komt in zijn geheel voor in „De Belgische Omwenteling” door P. H. VAN DER KEMP, blz. 112.

„vaderland, geheel zullen zijn gedempt”. Als merkwaardige bijzonderheid moet daarbij evenwel vermeld worden, dat het voorstel tot dezen maatregel was uitgegaan van den Provinciaalen Commandant in Friesland, die aan het Departement mededeeling had gedaan van de prijzenswaardige aanbiedingen van jonge lieden om in de gelederen te treden onder de gezegde voorwaarden. Zooals zoo aanstonds blijken zal uit het te geven overzicht der vrijwillige aanbiedingen, was haar aantal aanvankelijk gering en veel geringer, dan van Regeeringswege werd voorgesteld. Een sterkere impuls — de omwenteling had zich op dat tijdstip nog slechts weinig uitgebreid — werd vereischt om het volk tot krachtige deelname aan de verdediging te doen besluiten. Wat de toekomst aan rampen brengen zou, kon door den oningewijde in het minst niet worden overzien, werd waarschijnlijk door de Regeering zelf niet begrepen. Niettemin blijft het een merkwaardig verschijnsel, dat uit het volk de stoot werd gegeven tot den eersten buitengewonen maatregel. De in de Septembermaand ingekomen rapporten brachten allengs aan het licht, dat een groot aantal miliciens niet aan de oproeping hadden gevolg gegeven. Den 24sten September waren 29.000 miliciens opgekomen, bijna 10.000 waren achtergebleven, waaronder ongeveer 6000 Zuid-Nederlanders. De tijd voor een algemeen beroep op het volk was nog niet gekomen; de oogenblikkelijke toestand maakte dit zelfs niet eenmaal wenschelijk, doch versterking van het leger was noodig. De vrijwillige dienstneming voor den duur der verwikkelingen gaf teleurstelling (zie de tabel op blz. 601 voor den 12^{en} October) en de lichtingen der militia waren reeds alle opgeroepen, behalve die van 1830, welke nog in reserve was gesteld (d.w.z. wel bij de korpsen ingedeeld, doch voorloopig in de haardsteden verbleven). Met hare oproeping bij Kon. Besl. van 28 September (R. M. I, blz. 354) had het volk alles gepresteerd, waartoe het wettelijk verplicht was, den schutterlijken dienst uitgesloten. De Wet op de schutterijen miste daarbij elken waarborg, dat uit dit instituut eene troepenmacht samengesteld zou kunnen worden, om tijdig te velde te kunnen worden gebracht. Bovendien was hare mobilisatie nog niet bevolen. Men was derhalve wel verplicht zijn toevlucht te nemen tot aanmoediging der vrijwillige dienstneming. Ingevolge Kon. Besluit van den 20sten September werden de handgelden verhoogd en een groot aantal meerendeels gepensioneerde officieren en onderofficieren uitgezonden. Korps-, Plaatselijke- en Provinciale Commandanten werkten mede, ieder binnen zijn ressort, en weldra was een groot aantal wervers over het land verdeeld. De resultaten van deze versterkte werving, die dienstneming voor zes of acht jaar beoogde en die ik daarom werving op langen termijn zal noemen, waren aanvankelijk evenmin schitterend, zooals uit de tabel op blz. 601 kan blijken. Toen kwamen de berichten van de noodlottige dagen in Brussel, van den terugtocht onzer troepen, van den afval van geheel België, van de oproerige beweging, geworden tot eene nationale zaak. Er moest met kracht gehandeld worden. De dienstneming op korten en op langen

termijn was nog uiterst gering. Den 5^{en} October volgde een beroep op het volk. „De toestand van dit Rijk vordert, dat eene algemeene wapening te dien einde spoedig tot stand gebracht zij; en dat dezelfde veerkracht, die elders tot vernieling aangewend wordt, hier tot behoud van al wat U dierbaar en heilig is in het werk worde gesteld.....

„Te wapen op de dringende bede van Uwen vorst.

„Te wapen voor de zaak van orde en van regt.

„Te wapen onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almagtigen „God, die Nederland en Oranje zoo dikwerf uit de grootste gevaren „heeft gered.

„Wij gelasten de hoofden der stedelijke en plaatselijke besturen onmiddellijk de maatregelen te nemen, door welke deze vrijwillige wapening, naar gelang van de onderscheidene gesteldheid der localiteiten, met den meesten spoed en op de meest doeltreffende wijze „plaats hebben kan”. (Proclamatie des Konings.)

Aan dien wapenroep — schrijft de Eerste-Luitenant VAN DAM VAN ISSELT — „gaven velen met geestdrift gehoor, zoowel door vrijwillige dienstneming bij leger of schutterij, als door vorming van afzonderlijke „vrijwilligerkorpsen”. 1) Die woorden geven inderdaad den toestand weder; de dienstneming op langen en op korten termijn werd door den wapenroep gebaat; enkele korpsen vrijwilligers boden zich aan, om niet in, doch naast het leger dienst te doen; het aantal vrijwilligers in de dienstdoende schutterijen was belangrijk, doch de wapenroep, zooals de Regeering zich dien in zijn uitwerking op het volk heeft voorgesteld, was eene volkomen mislukking. De Minister van Oorlog had zich niet anders gedacht, dan met een enkelen stamp op den vaderlandschen bodem, het geheele volk onder de wapenen te zien snellen, deels om in de gelederen van het leger te treden, deels om „al aanstonds uit „de bijeenvloeiende menigte een volgens de omstandigheden regelmatig „samengesteld korps te vormen”. Er zouden provisioneele depots worden opgericht in de hoofdplaatsen der provinciën, vanwaar zij, die niet bij het leger wenschten te dienen, naar een groot centraal depot te Amersfoort zouden vertrekken. 2) Den 26sten October werd de Luit.-Genl. CORT HEYLIIGERS belast met het algemeen toezicht over alles wat de deelname van het volk aan de verdediging betref, over „het vereenigen „en organiseeren van al de personen, welke uit den schoot der natie „zich zullen voordoen, om hun vaderland en hun vorst te verdedigen „en voornamelijk ook, om aan de Noord-Nederlanders die impulsie te „geven, welke strekken moet om het grootst mogelijke getal verdedigers van onze goede zaak en onze dierbaarste belangen te verkrijgen”. De organisatie van het hoofddepot te Amersfoort, de indeeling der daar vereenigde manschappen in compagnieën en bataljons; de samenstelling

1) „De ontwikkeling van ons krijgswezen te land”, blz. 20.

2) Voor deze en verdere aangelegenheden is geput uit de archieven van het Departement van Oorlog.

der vrijwilligerkorpsen, het toezicht op de werving, het toezien dat door het opvolgen van formaliteiten „welke in dezen tijd bijna alle „kunnen worden ter zijde gesteld”, de welgezinde geest niet zal worden gedooft en de toeloop belemmerd; het toezicht op de bespoediging der formatie van de schutterij, dat alles werd den generaal toevertrouwd. „Het is dan ook 's Konings verlangen” — aldus besluit de instructie — „dat Lt. Genl. CORT HEILIGERS op zijne rondreizen, in „zijne correspondentie, in één woord op alle mogelijke wijze zijn invloed „gebruikt, om bij de hoogere en lagere klassen der inwoners, dien geest „meer en meer aan te moedigen en dat door medewerking van dien „Generaal de Hollandsche natie die houding aanneme, welke het gedrag „harer voorvaderen waardig, het ontegenzeggelijk bewijs moet leveren, „dat zij niet ontaard is, maar voor de goede zaak, voor regt, voor „vorst, voor vaderland, alles kan en wil opofferen”.

In haar aanhef en haar slot verraadt de instructie voldoende, dat DE EERENS teleurgesteld is. De rapporten, over de dienstneming aan zijn Departement uitgebracht (zie de tabel op blz. 601 onder 20 Oct. en 4 Nov.), hebben den voorstander van de volkswapening ontuchtterd. Twee dagen later, toen zijn oordeel was gevraagd over geheime wervingen in het buitenland, schrijft hij den Koning: „Doch Sire, even- „als ik vermeen Uwer Majesteit te moeten afraden meer dan de thans „bestaande of reeds voorgestelde buitenlandsche wervingen in werking „te brengen, evenzoo vind ik mij, als trouwe onderdaan verplicht „Hoogstdezelve te doen opmerken, dat de Hollandsche natie, welke in „haren eigen boezem de noodige middelen tot zelfverdediging bezit en „ook zou moeten vinden, naar mijn eerbiedig inzien, nog niet tot die „hooge impulsie en veerkracht is gekomen, welke in het nijpende ge- „vaar, waarin zich het land nog steeds bevindt, wenschelijk ware. „Mannen, die de wapenen opvatten en zich uit eigen beweging zonder „hoop op belooning in de gelederen scharen, zijn schaars, in evenre- „digheid met de dringende behoefte des oogenblik; daarentegen zijn „personen, die als officier enz. verlangen te dienen, in menigte voor- „handen. Ik acht het dienvolgens van mijnen plicht Uwer Majesteit „mijne vrees te doen kennen, dat de Koninklijke proclamatie van den „5^{en} dezer, niet dien invloed heeft gehad, welken ik van dezelve ver- „wacht, onder eerbiedige bijvoeging, dat ik van gevoelen ben, dat een „hernieuwde wapenkreet tot verdediging van den Hollandschen bodem, „allernoodzakelijkst is, om de menigte van Hollanders, welke nu reeds „op de uiterste grenzen van Noord-Brabant moesten staan opnieuw te „bezielen en voor de algemeene zaak in beweging te brengen en om „aan de Hollandsche natie die veerkracht in te boezemen, welke tot „verdediging van Vaderland en Koning zoo gebiedend vereischt wordt”.

Inderdaad in dien ideëelen zin, waarin zich DE EERENS de medewerking van het geheele volk aan de verdediging had gedacht, was het beroep op de natie mislukt. Het resultaat der dienstneming, bezien van het standpunt van den legerorganisator, was weinig opbeurend.

Met 660 vrijwilligers voor korten-, 601 voor langen termijn en 177 bij de volkswapening hervormt men geen legér. En dat onmiddellijk na de jammervolle dagen in Antwerpen en den algeheelen afval van de Zuid-Nederlanders. Doch was het door den Generaal DE EERENS ingenomen standpunt wel geheel juist? Vergde hij van het volk niet het bovennatuurlijke, het zichzelf losrukken van het individu uit eene omgeving, waarin het in meerdere of mindere mate onmisbaar was, of waaraan het door eigenbelang was gebonden? Om de geestkracht van eene geheele natie te ontvonken, zooals hij zich dat heeft gedacht, moet de nood nog heel wat hooger zijn gestegen. Van eene bevolking, die met uitroeiing wordt bedreigd, zooals voorheen de burgerij van Alkmaar, Haarlem en Leiden; van wilde volksstammen, die met het blanke ras in aanraking komen; van een volk, dat zich tegen zijne overheerschers keert, kan men eene vrijwillige wapening als één man verwachten. In alle andere gevallen is geestdrift een hoogst onvolkomen legerorganisator, wel is waar geschikt om de gewapende vereeniging van het volk te bezielen, doch geenszins om haar te doen ontstaan. Voor het idealisme van DE EERENS was in 1830 geen plaats en de ervaringen van die jaren hebben voorzeker de overtuiging nog bevestigd, dat de wettelijk opgedrongen plicht den eenigen soliden waarborg vormt voor eene vertrouwen afdwingende weermacht. Merkwaardig blijft het niettemin, dat reeds 75 jaar geleden een Minister van Oorlog aan de spits ging, waar het gold het volk op zijne plichten te wijzen, dat het legerbestuur vervuld was van een, zij het ook niet bereikbaar, ideaal: de vrijwillige volkswapening. Wij, jongeren, zijn zoo licht geneigd op onze militaire voorzaten neêr te zien, verstijfd en verstard als wij hen wanen in door ons lang prijsgegeven denkbeelden. De ontsluiting van de waarheid werkt in hooge mate ontzuuchtend en waarschuwt tot voorzichtigheid, om niet in elk vooruitstrevend denkbeeld uitsluitend het product van eigen overpeinzing te zien.

De Koning ging om begrijpelijke redenen op het door DE EERENS opgeworpen denkbeeld van een nieuwen wapenroep niet in. De geestdrift moge zich dan wel is waar niet zoo in daden hebben omgezet, als de Minister van Oorlog dat wilde, toch viel hare spontane, krachtige uiting niet te ontkennen. Aanbiedingen van geld en goed volgden in grooten getale; overal bood de bevolking vrijwillig hare diensten aan, om de uitgetrokken garnizoenen en schutterijen bij de handhaving van orde en rust te vervangen en „last not least” boden zich ongeveer 2500 vrijwilligers al dadelijk bij de dienstdoende schutterijen aan om met den eersten ban de keurcompagnieën te vormen. DE EERENS is misschien met deze bijzonderheid nog niet eenmaal bekend geweest, doch bovendien was zij voor den legerorganisator slechts van ondergeschikte beteekenis. Immers, waar een groot deel der vrijwilligers leden van den eersten ban zijn geweest en dus verplicht waren met de keurcompagnieën te marcheeren, verhoogden zij de uitrukkende sterkte niet in de zelfde mate. Als waarborg voor den goeden geest onder de

OPGAVE VAN HET AANTAL VRIJWILLIGERS, DIE ZICH HEBBEN AANGEBODEN: ¹⁾

A. voor den duur der onlusten (9 September, blz. 596 t.v.);

B. voor zes of acht jaar (20 September, blz. 597 t.v.);

C. ingevolge de proclamatie (5 October, blz. 598 t.v.).

PROVINCIE.	12 Oct.		20 Oct.		4 November.			14 Nov.			25 Nov.			5 December.			6 Januari.			27 Juli.	
	A	B	A	B	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	A	B	
	Noord-Brabant.....	2	"	16	2	43	29	"	54	29	"	64	38	1	72	56	3	104	119		
Gelderland.....	5	"	24	27	70	53	"	83	94	"	135	142	"	144	183	1	164	403			
N.-Holland.....	17	21	27	73	52	114	8	57	129	19	61	166	55	62	187	67	68	391			
Z.-Holland.....	25	5	193	30	346	144	11	346	144	24	473	179	41	503	197	53	598	252			
Zeeland.....	"	"	26	12	48	27	4	48	31	7	51	36	7	54	40	27	59	59			
Utrecht.....	10	23	17	42	20	91	14	21	103	22	26	126	32	33	142	43	37	209			
Friesland.....	19	"	25	7	25	7	139	56	55	181	81	56	253	81	56	289	98	76			
Overijssel.....	5	"	9	39	11	60	"	26	81	2	51	95	2	56	107	18	58	191			
Groningen en Dr..	3	"	37	17	45	76	1	84	101	18	112	163	25	112	249	56	103	796			
Totaal...	86	49	374	249	660	601	177	775	767	273	1054	1001	446	1117	1217	557	1289	2496			

Waaronder de te
Hamburg en Bremen
aangeleverden.

1) Zooals op blz. 603 zal blijken, hebben deze getallen slechts approximatieve waarde.

2) In de latere opgaven komt kolom C niet meer voor.

schutterijen zou de vrijwillige toeloop van meerdere beteekenis zijn. Uit den aard der zaak moet de Koning zich dan ook in zijne beoordeeling van de prestatie van het volk op een ietwat ander standpunt hebben geplaatst dan zijn Minister, de legerorganisator. Thans nog een enkel woord over de opgave van blz. 601.

De rapporten, in de Novembermaand bij het Departement van Oorlog ingekomen, zijn, ter beoordeeling van de verzamelde cijfers, in menig opzicht belangwekkend.

De schutterijen, aldus klaagt CORT HEYLIERS, benadeelen de dienstneming bij het leger, omdat er zeer hooge prijzen voor remplaçanten bij de burgerwacht worden gegeven. In de provincie Utrecht — hij schreef half November ongeveer — waren nog 80 gemeenten, die niet een enkelen vrijwilliger hadden afgestaan. Ook Zeeland onderscheidde zich door een geringen toeloop, doch daar was algeheele volkswapening. „Deze volkswapening — aldus C. H. — moet volgens het verslag „op de onderscheidene eilanden zeer goed georganiseerd zijn; de in- „woners bezetten kustwachten en doen wachtpatrouilles en rondes over „de geheele uitgestrektheid van het land”. De hoofdofficier, te Mid- delburg met het toezicht op de dienstneming belast, kreeg dan ook in Januari 1831 op zijn beklag bij den gouverneur van het gewest over den geringen toeloop het bescheid, dat de geest der bevolking bijzon- der goed was „ter verdediging van het eiland, echter van de oudste „tijden gewoon, ongaarne hun moederland te verlaten”. Reeds had de Minister van Oorlog half October op den aandrang van den gouverneur het denkeeld goedgekeurd de mobiele Zeeuwsche schutterijen in het gewest achter te laten, waardoor aan de bevolking de gelegenheid zou worden geschonken, zich „bij voorkomende gelegenheden aan een eenigszins „geregeld en in den wapenhandel geoefend corps te kunnen aansluiten, of „door het zelve te worden ondersteund” (argumenteering van den gouver- neur). Dat Zeeland in de sterktestaten niet met belangrijke getallen prijkt, mag dus geenszins gelden als maatstaf voor een minder goeden geest, die de bevolking van dit gewest zou bezielt hebben. Het particu- laristische streven uit den tijd der Republiek is echter nog niet gedoofd. ¹⁾

In de eene provincie doet men alles — aldus schrijft CORT HEYLIERS

¹⁾ De Staatscourant van 16 November deelt omtrent de Zeeuwsche volks- wapening mede: „Op Walcheren zijn behalve de schutterijen en krijgsmen- „tingen 2400 landlieden gewapend, meerendeels van geweren voorzien. Ook „zijn aldaar op onderscheidene punten wachthuizen opgericht, waarin elken „nacht door omstreeks 120 man de wacht wordt gehouden en van waar „patrouilles langs de stranden en zeedijken worden afgezonden. Op het eiland „Zuid-Beveland zijn insgelijks 3000 man gereed, om gewapenderhand alle in- „vallen af te weren. Alle deze landlieden staan onder bevel van door den „Gouverneur benoemde aanvoerders; en is alzoo door den ijver der verschil- „lende besturen en de goede gezindheid der ingezetenen van Zeeland eene „instelling tot stand gebracht, die aldaar bijna op den zelfden voet, ten tijde „van Prins MAURITS en den moeielijken worstelstrijd met Spanje bestond.”

aan den Minister — in de andere blijft men zeer ten achter met het opwekken der belangstelling. Zoo was tot half November in Overijssel niets gebeurd. In Gelderland hadden reeds meerdere aansporingen plaats gevonden, doch talrijke gemeenten bleven daar bij de werving ontbreken. De reden zal waarschijnlijk gezocht moeten worden in den zeer slechten geest onder een deel der bevolking. Uit den aard der zaak moet de activiteit der gouverneurs een grooten invloed hebben uitgeoefend op de prestatie der inwoners. Hulde moet daarbij gebracht worden aan de bewindvoerders in Zeeland en in Friesland in het bijzonder. De toespraak van den gouverneur van laatstgenoemd gewest tot de Provinciale Staten, opgenomen in de Staatscourant van 16 Juli 1831, geeft een goed overzicht van hetgeen Friesland heeft bijeengebracht. 362 Vrijwilligers waren overgegeven aan de korpsen; voorts verdere 170, die zich bij provinciale- en plaatselijke-commandanten hadden aangemeld, gevende een totaal van 532 vrijwilligers, ongerekend hen, die zicht rechtstreeks bij de korpsen of de zeemacht hadden verbonden. ¹⁾

„En meent niet Ed.Gr. Achtb. Heeren, dat dit getal van vrijwilligers „te zamen gesteld is van de zoodanigen, welke zich gewoonlijk aan den „krijgsveld dienste wijden; neen het moet hier tot eere van Vrieslands ingezetenen, ook voor de nakomelingschap, in de schriften tot deze vergadering behoorende, opgeteekend zijn en blijven, dat geen stand of „rang der maatschappij zich aan den heiligen plicht der verdediging „van het vaderland onttrokken heeft, dat van de adellijke en meest „aanzienlijke familiën van dit gewest velen, tegelijk met de zonen der „deftige burgers en den achtenswaardigen arbeidsman, het geweer hebben „opgevat, om de eer van Nederland te handhaven en te verdedigen.”

De versterkte en vervoegde lichte voor het jaar 1831 was voorts geheel opgebracht. Vijf bataljons mobiele schutterij waren uit Friesland bij het leger of in de vestingen ingedeeld. De opkomst der schutters had niets te wenschen overgelaten. De dienstdoende uit 7 steden telde 1685 hoofden, waaronder 506 vrijwilligers, waarvan 397 geen leden der schutterij waren. De rustende schutterij telde 2960 man, waaronder 33 vrijwilligers, ongerekend hen, die als officier dienden, zoodat Friesland 427 vrijwilligers bij de schutterij had. Rekent men hierbij nog de in October 1830 opgeroepen reservisten „dan blijkt dat sedert de maand „September 1.1. uit deze provincie 7037 manschappen in dienst gesteld „zijn, een getal waarlijk, dat, in verhouding tot de populatie van dit „gewest ²⁾, als zeer aanzienlijk mag worden beschouwd”. Inderdaad had 's koning plaatsvervanger het recht om met voldoening op zijn werk en op de toewijding der Friezen neer te zien.

Doch zoo optimistisch kon de Minister DE EERENS in October 1830 moeilijk oordeelen. Rapporten, als het hiernavolgende, waren weinig

¹⁾ Zie noot ¹⁾ bij de tabel op blz. 601.

²⁾ Op 1 Januari 1830 bedroeg de bevolking van Friesland 204.909 zielen, waarvan 9 à 10 % of $\pm$ 20.000 mannen in den leeftijd van 20—35 jaar.

Mil. Spect. 1906.

geschikt om de zaken rooskleurig te bezien. „De vrijwillig aangeworvenene soldaten zijn over het algemeen genomen jong, zwakke menschen, „die bezwaarlijk veel fatigues zullen kunnen doorstaan; van de miliciens, „onlangs overgekomen van de 5^e Afdeeling zijn $\frac{2}{3}$ zoo zwak, dat zij „den ransel nauwelijks kunnen dragen”. Voorts meldde de Commandant van de 12^e Afdeeling, dat de kleeding in den allereendigsten staat verkeerde. De ontvluchte onderofficieren en manschappen uit de garnizoenen Arlon, Dinant, Marienburg en Philipstad waren meestal in boerenkleeding aangekomen. De kazernen — en dit in de fraaie hoofdplaats van Gelderland — waren in zeer slechten staat. Deze weinig opwekkende mededeelingen, en dergelijke rapporten zijn er zoovele, waren weinig geschikt om optimistisch te stemmen. ¹⁾ Dan was er nijpende kadernood. Nòch voor de mobiele stedelijke, nòch voor de plattelandsche schutterijen kon aanvankelijk beroepskader worden gemist. De studeerende jongelingschap kwam te wapen en verzocht in eigen korpsen aan de verdediging deel te nemen. Een kapitaal van onschatbare waarde bleef op deze wijze zoo goed als renteloos. Overal riep men om „gediende” officieren en kader. De vrijwillige Jagers van VAN DAM requesteerden aan den Koning om de Eerste Luitenants Stross en PETTER van de staande armee niet, zooals reeds bevolen was, van de compagnie weg te nemen, „aangezien het in een corps als dat, alles „zins nuttig en zelfs noodzakelijk is, door vertrouwen in de officieren „den gemeenschappelijken geest van orde en subordinatie staande te houden”. De commandant van het vrijcorps, de Heer VAN DAM VAN ISSELT, ondersteunde het verzoek van zijn Jagers, aangezien hij mede geloofde „dat het wèl en vooral het spoedig slagen van zijne pogingen grootendeels afhing van het behouden van den Eerste Luitenant PETTER bij de compagnie”.

De dringende behoefte aan kader en de omstandigheid, dat het aantal der officieren en onderofficieren, bij de werving en vrijwillige dienstneming in functie, in geen verhouding stond tot de verkregen resultaten, deed den Minister DE EERENS reeds 27 November besluiten de werf-officieren en -onderofficieren grootendeels voor de mobiele schutterijen te bestemmen, terwijl den 2^{en} December d.a.v. de bij de volkswapening werkzame officieren en lagere kaders bij de rustende schutterijen zouden worden ingedeeld.

Al was nu ook aanvankelijk bij den Minister voor optimisme geen plaats, toch heeft hij zich spoedig overtuigd, in zijne voordracht aan den Koning van den 28sten October *niet* juist over het volk te hebben geoordeeld. Weldra heeft hij de offervaardigheid van de natie, zij het dan ook, dat deze zich in anderen zin uitte, dan hij had gehoopt, beter

¹⁾ De troepencommandanten waren met de jonge, zwakke vrijwilligers weinig ingenomen. Nog in Maart stelde VAN GEEN voor 40 Jagers, die te zwak voor den velddienst waren, terug te zenden. Daar het jongelingen waren, die vol ijver de wapenen hadden opgevat, ontried DE EERENS zulks echter ten sterkste. Men moest en verstond te roeien met de riemen, die men had.

in haar *geheel* kunnen overzien en wanneer zich kort daarna stemmen gaan verheffen voor het weder oprichten van vreemde korpsen, dan staat DE EERENS met geestdrift en met krachtig verwijs naar den volksgeest op de bres om de belangen van het nationale leger te beschermen tegen zoo reactionnair bedrijf. Den 17^{en} November, nauwelijks drie weken na zijn ontmoedigend schrijven aan den Koning, moet DE EERENS rapport uitbrengen aan de Kroon over een voorstel van onzen gezant te Frankfort tot oprichting van een Duitsch legioen. De Hertog van SAKSEN WEIMAR zou de aangewezen man zijn geweest om met het commando te worden belast. Na eerst te hebben medegedeeld, dat Prins FREDERIK en de Hertog zich met het denkbeeld vereenigd hebben, ontvouwt DE EERENS in het verdere deel van zijn brief aan den Koning ¹⁾, tintelende van verontwaardiging, zijn eigen inzichten. „De rampspoeden — aldus „de Minister — welke het nationaal leger in dezen tijd heeft onder- „vonden, zijn, naar mijne meening, hoofdzakelijk aan twee omstandig- „heden toe te schrijven: aan het verraad der Zuid-Nederlanders, die „zich in de gelederen der armee bevonden; en aan de zwakte, de on- „bedrevenheid van onze miliciens, waaruit het leger nagenoeg is samen- „gesteld.

„Het verraad heeft gezegevierd, dit is dezer dagen maar al te zeer „gebleken, doch onze jonge Hollandsche soldaten, hoe ongewoon aan „het vuur, hoe onbedreven, hoe zwak en onbestand tegen vermoeynissen „zij dan ook mogen wezen, hebben dan toch getoond, dat zij de eerste „militaire deugd, onwrikbare trouw aan hunne vaandels, aan vorst en „vaderland niet misten; hiervan strekken tot bewijs de weinige, zoo al „eenige defectiën, welke onder de Hollanders hebben plaats gehad en „de door dezelve aan den dag gelegde volharding gedurende een voor- „beeldeloozen oorlog.

„Thans zijn de soldaten niet meer dezelfde; zij zijn aan de vermoey- „nissen van den oorlog gewoon; zij hebben geleerd, dat ieder geweer- „en kanonschot niet treft; zij verwachten den vijand in het open veld, „alwaar hunne samenstelling, hunne kennis enz. hun een bepaald over- „wicht geven op de ongedisciplineerde benden, welke zij het hoofd „moeten bieden, en eindelijk door de zoo wel verdiende belooningen, „welke zij hebben zien uitdeelen, aangespoord, is het met reden te „verwachten, dat zij allen door moed en dapperheid daarnaar zullen „trachten.

.....„De armee, die met zooveel genoegen, met een zoo dankbaar „gevoel, de ontbinding der Zwitsersche regimenten heeft zien plaats „hebben, zal gewis (hoewel met onderwerping en gelatenheid) niet zonder „smart, de samenstelling van vreemde korpsen vernemen en zal met „ijverzucht moeten nederzien op die Legioenen, welke, nadat het nationaal „leger, de grootste gevaren zal hebben getrotseerd, wellicht eerst op „het tijdstip der beslissing zullen aankomen, om de lauweren te plukken,

¹⁾ Archief van het D. v. O.

„welke de Hollandsche soldaten door hunne hardnekkige volharding,
 „hun als het ware zullen hebben voorbereid. De natie, die met eenen
 „zoo voorbeeldigen ijver te wapen snelt, die hare mobiele schutterij
 „reeds voor den vijand heeft staan, die op dit oogenblik 30.000 rustende
 „schutters van alle zijden ziet vereenigen zonder dat een enkele zich
 „aan dezen heiligen plicht onttrekt, die natie, die vermoedelijk eerlang
 „opnieuw zal worden opgevorderd tot het versterken der militie en de
 „aanvulling van de plaatsen dier kinderen, welke zij in dezen ramp-
 „spoedigen oorlog heeft verloren; die bovendien door milde giften,
 „opofferingen van allerlei aard en door de gevaren, waaraan zij hare
 „dierbaarste panden blootstelt, zoo menigvuldige bewijzen van hare
 „vaderlands- en Koningsliefde aan den dag legt, die natie, Sire, zal
 „niet dan met leedwezen en weemoed kunnen vernemen, dat alle op-
 „offeringen, welke zij zich getroost, zonder hare kinderen aan het minste
 „gevaar te onttrekken, alleen zullen dienen, om aan de moedige Hollanders
 „die in het grootste gevaar hun vaderland hebben verdedigd in de
 „jaarboeken en bij het nageslacht den roem te ontnemen, dat zij, even-
 „als hunne voorvaderen, zoodra zij op den vaderlandschen bodem vech-
 „ten, dien grond en hunnen Vorst ook zonder vreemde hulp weten te
 „verdedigen.

„Eindelijk Sire, zouden niet de armee en de natie gezamenlijk met
 „eenig recht kunnen vragen, waarom de Hollanders, die onder het
 „bewind van een vreemden overheerscher, hoe gering hun aantal ook
 „ware, op alle slagvelden van Europa met roem gevochten hebben,
 „thans daar het hun geboorteland en de verdediging van een beminden
 „Vorst geldt, niet meer berekend zouden wezen, om eenen zoo heiligen
 „plicht te vervullen?

„Zou niet het welbekend gedrag der Hollandsche troepen in Spanje,
 „in Duitschland, in Rusland, bij Würzburg, bij Stralsund, bij Crasnoy,
 „bij de Beresina en later onder de gelukkige regeering van Uwe Ma-
 „jesteit bij Waterloo, in de Oost-Indië en op meer andere plaatsen aan
 „deze vraag eene kracht bijzetten, die bezwaarlijk te wederleggen
 „zou zijn?

„Zou niet met evenveel recht kunnen worden opgemerkt, dat een
 „CHASSÉ, dat VAN GEEN, VAN BOECOP, GEORGE, de zoo vroegtijdig ge-
 „sneuvelde Kolonels REUTHER en EYMAAL en een aantal andere offi-
 „cieren van dien braven stempel, uit die oude Hollandsche armee
 „voortspruiten en een levend bewijs opleveren, zoowel uit het verleden
 „als uit den tegenwoordigen tijd van al wat Hollandsche troepen ver-
 „mogen en kunnen verrichten? en zou daaruit niet de gevolgtrekking
 „vloeiën, dat zoolang zulke mannen aan het hoofd staan, zoolang de
 „natie door den vastberaden wil wordt bezielde, onafhankelijk te zijn
 „en zij zich daartoe om den troon van Uwe Majesteit schaart, dat ook
 „zoolang geen vreemde hulpbenden benoodigd zijn, maar dat alleen
 „vreemde soldaten in de gelederen van het Hollandsche leger, om het
 „zelve te versterken, behooren te worden opgenomen, niet tot speciale

„korpzen vereenigd, welke eenigen schijn van waarheid zouden geven
 „aan de nu reeds te veel ingang vindende gedachten, dat Holland met
 „zijn eigen kinderen geen wederstand kan bieden, aan de snoode ben-
 „den, welke zich op hare grenzen vertoonen?

„Dit gevoelen is ook het mijne Sire, reeds meermalen heb ik de eer
 „en de vrijheid mogen genieten hetzelfde mondeling aan Uwe Majesteit
 „te openbaren en ik herhaal het bij dezen onder eerbiedige bijvoeging,
 „dat daar onze armee uit miliciens is samengesteld, welke niet geacht
 „kunnen worden in alle opzichten voor den dienst te velde berekend te
 „zijn, het eene wezenlijke behoefte is, zooveel mogelijk geoefende en
 „beproefde soldaten bij de zelve in te lijven, waartoe dan ook de bui-
 „tenlandsche wervingen, welke ik met alle mogelijke kracht bij Uwe Ma-
 „jesteit heb ondersteund, waarschijnlijk de gelegenheid zullen opleveren.”

Die brief was bestemd om in stoffige archieven te worden begraven. Bewijs te meer, dat de geestdrift, die er uitstraalt innige overtuiging was. DE EERENS heeft de kracht, die het volk in zijne schutterijen zal gaan ten toon spreiden reeds beter overzien. De volksgeest, zooveen nog door hem aangeklaagd, wordt thans met bezielende kracht door hem in bescherming genomen; zijn eigen teleurstelling geldt niet meer. Het doet goed, een zoo tot oordeelen bevoegd man, in brieven, die eerst na lange jaren aan het daglicht zouden komen, te hooren gewagen van het gedrag der Hollandsche troepen; om hem te hooren over mannen, waarvan de meeste aan het tegenwoordig geslacht nauwelijks meer dan bij name bekend zijn; van den dapperen EIJMAAL gevallen te Antwerpen en waarvan v. GAGERN zegt: „Mit Vergnügen erinnere ich mich „dieses Mannes der sich mit Ruhe und Heiterkeit (diese war damals „selten) von der Lage und Aufstellung der Truppen von mir Auskunft „geben liesz”. Met waardeering gewaagt DE EERENS van onze jonge miliciens, waarvan hij de deugden boven hunne onbedrevenheid stelt. In één opzicht toont hij zich in November 1830 nog een voorstander van het oude regime. Oude beproefde soldaten, door buitenlandsche werving te betrekken, moesten de jonge miliciens tot ruggesteun dienen. In Nederland waren zij reeds niet meer inheemsch. Volgen wij echter het legerbestuur in zijne handelingen om die kern van beproefde soldaten te verkrijgen, dan blijkt dra de ontzuivering en het geheel te gronde gaan van het oude regime reeds in de 30-er jaren.

Met toestemming van den Hertog van Nassau was een hoofdofficier reeds in November in het Hertogdom werkzaam om Nassauers voor Hollandschen dienst te werven. Onze gezant te Frankfort bezorgde de werving daar ter plaatse. De hoven van Karlsruhe en Darmstadt verzetten zich door de nabijheid van Frankrijk begrijpelijker wijze tegen de vestiging van werfbureaux, doch zouden voor emigratie van jongelieden, die in Holland werk gingen zoeken, de oogen sluiten. Een burger, die geheel belangeloos de bergachtige en afgelegen gedeelten van Nassau, Baden, Hessen—Darmstadt, enz. rondtrok met de officieele commissie om zich op de hoogte te stellen van de mogelijk-

heid van aankoop van geschikte remontepaarden, werd gedwongen na enkele maanden zijne omzwervingen te staken. Een gepensionneerd Zwitsersch Kapitein trachtte in Zwitserland gediende soldaten aan te monstereu „onder den schijn van landverhuizing naar Brazilië of Java”. Hij vond in zijn vaderland vele van zijn landgenooten nog in Nederlandsche uniform gekleed, zijnde deze door de Belgen over Frankrijk naar Zwitserland teruggezonden. Eene poging, door de EERENS aangewend, om die manschappen langs diplomatieken weg te dwingen tot het alsnog vervullen van hun onverschenen dienstdienst stuitte af op den begrijpelijken tegenstand van den Minister van Buitenlandsche Zaken. Alle op vorenstaande wijze aangeworven manschappen gingen Rijnaafwaarts tot Keulen en van daar per voetmarsch naar Nijmegen, waarbij meerdere malen de aangeworven sergeant-geleider zijn detachement in den steek liet en zich met de transportgelden uit de voeten maakte. Een gepensionneerd Zwitsersch officier nam de manschappen te Nijmegen in ontvangst en dirigeerde hen rechtstreeks op de korpsen.

„De groote nauwgezetheid, ten aanzien der goedkeuring... kan nu, „daar de behoefte aan soldaten van dag tot dag dringender wordt, „werkelijk verminderd worden, moetende door U alleen worden uitgegaan „van het beginsel, om geen andere dan volkomen gezonde en in alle „opzichten bruikbare mannen, maar van deze dan ook zooveel mogelijk „aan te nemen” — aldus luidde de instructie van den 3^{en} November. Men kan zich denken welk soort lieden langs dezen weg in de gelederen traden. Vreemde consequentie van den Minister. Gaat in zijne beoordeeling der militie volksdeugd boven oefening, hier wordt het moreel gehalte blijkbaar ondergeschikt gesteld aan de bruikbaarheid als soldaat. Edoch de Nassauers hadden den roep van dapper en trouw te zijn en er zouden uitsluitend oudgedienden worden aangenomen, zooals de Minister den 25sten October aan den Koning schreef. Uit Hamburg en Bremen kwamen door bemiddeling van onze consuls een niet onbelangrijk aantal ongeoeffende vrijwilligers voor den dienst vrij. De daar reeds meerdere jaren aanwezige werfbureaux voor den kolonialen dienst hadden hunne bestemming tijdelijk moeten wijzigen. In de maand November werden uit Bremen 43 en uit Hamburg 73 vrijwilligers aangevoerd, zoodat dan ook den 15^{en} December machtiging werd gegeven aan de politie te Hamburg de gebruikelijke nieuwaarsfooien te geven voor de loflijke zorgen ter bevordering der werving. Ik wil den lezer niet verder vermoeien met details, die in hoofdzaak nog slechts historische waarde hebben, en volstaan met een kort résumé van de voordracht aan den Koning in dato 26 Juni 1831 om de buitenlandsche werving te sluiten.

„De resultaten der buitenlandsche wervingen zijn, over het algemeen — aldus de Minister — niet voordeelig en beantwoorden geenszins aan „de verwachting. Het getal der tot dusver buitenlands aangenomen „vreemdelingen kan op ruim 2000 worden geschat. Van die manschappen „zijn reeds een groot aantal, na volkomen te zijn uitgerust en gewapend „naar den vijand overgelopen. Die omstandigheid wettigt het mis-

„trouwen, dat men, veiligheidshalve, op de massa der aldus in de gelederen van het Leger opgenomen vreemdelingen moet hebben, en is „oorzaak, dat men, dezerzijds, heeft bevolen, om de Duitsche of andere „vreemde soldaten, niet meer naar de veldbataljons op te zenden”.¹⁾

De gemaakte kosten waren zeer aanzienlijk; het geld was zoo goed als weggeworpen. De werving in Zwitserland leverde niets meer op. De werffofficier, die zich aanvankelijk op Badensch gebied had gevestigd, had last bekomen binnen 24 uur te vertrekken, had zich vervolgens naar Bazel en naar Bern begeven, doch alle Kantons verzetten zich tegen dienstneming voor het Nederlandsche leger. De wervingen in Nassau, Frankfort en de Hanzesteden leverden wel is waar nog op, doch op den trouw der manschappen kon geen staat worden gemaakt, zoodat zij alleen in het binnenland bruikbaar waren. „Hunne aanwinst „is voor het meerendeel zuiver verlies”. Alleen over de Nassauers was de Commandant van het veldleger nog tevreden. Bij Kon. Besl. van 30 Juni N°. 4 werd de werving in het buitenland, behalve in het Nassausche, voor gesloten verklaard. Met een oud regime, dat vijf eeuwen achtereen de sluitsteen was geweest van het stelsel van aanvulling der Nederlandsche weermacht, werd ten slotte door het legerbestuur gebroken, in een tijd toen notabelen van Amsterdam hun vaderlandsliefde nog konden uiten door aan elk inwoner der hoofdstad, die zich als vrijwilliger zou verbinden, honderd gulden uit te betalen boven het gewone handgeld. De evolutie in de inzichten van Minister DE EERENS is in het oogvallend. Den 6^{en} Juli 1831 moest hij den Koning van advies dienen op een voorstel tot samenvoeging der vreemdelingen in afzonderlijke korpsen, waardoor zij meer „au sein de leur famille” zouden zijn en allicht de desertie zou verminderen. Natuurlijk dat dit denkbeeld thans meer dan ooit wordt verworpen. De Minister had hen eerst moeten aannemen, doch. . . . „zou thans veeleer over„hellen, om het beginsel te blijven voorstaan, om volstrekt geene „vreemdelingen meer aan te werven”. Van de Nassauers scheen het nog mogelijk voordeel te trekken, wanneer zij met de Hollandsche soldaten „bij welke moed en trouw, meer als aangeboren eigenschappen „dan wel als buitengewone deugden aangemerkt mogen worden”, vereenigd blijven.

Welk een ommekeer! Nog in November 1830 beschouwt Minister

¹⁾ De Aanschr. van 4 Juni 1831 overwoog, dat „de desertie onder de Duitschers en andere vreemdelingen bij het leger dienende, bij voortduring in „grootte mate toeneemt” en bepaalde, dat zij niet meer van de depots en de reservebataljons naar de veldbataljons dienden te worden overgeplaatst.

Zoo sterk was de desertie, dat in September 1831, dus kort na den veldtocht, de Hertog van SAXEN-WEIMAR in overweging moest geven alle vreemdelingen van het 3^e bataljon der 2^e afdeeling, ten getale van $\pm$ 150 man naar het reservebataljon over te plaatsen en hen daartoe ongewapend naar Breda te zenden. Alleen van 2—6 September liepen 32 man van de 2^e afdeeling uit de gelederen weg. (Archief van den Chef van den Staf van het Leger te velde.)

DE EERENS de geoefende vreemdelingen als de kern, waarom zich onze jonge miliciens zouden scharen; zeven maanden later worden zij nog slechts bruikbaar geacht, wanneer zij met Nederlandsche miliciens worden samengevoegd.

Met het sluiten der buitenlandsche werving droogde eene der weinige, nog beschikbare bronnen tot aanvulling van ons leger geheel op en in den zomer van 1831, waren, nadat de lichting van het loopende jaar tot haar hoogst toelaatbare bedrag was opgebracht geworden, alle middelen, die konden dienen om het leger op sterkte te brengen, uitgeput. Den 15^{en} Juli richtte zich DE EERENS tot Prins FREDERIK, om diens instemming te verwerven voor zijne denkbeelden omtrent nieuwe heffingen. Er ontbraken aan het staande leger 8000 vrijwillig dienenden (1). De werving voorzag in dit incompleet niet en er was dus gezocht geworden naar een *krachtiger werkend* en *nationaal* middel, hetwelk gevonden was in eene gedwongen lichting uit de jaarklassen van 1826 t/m. 1830, die het bij de wet toegestane maximum van 1 man op 300 zielen niet hadden opgebracht. Hieruit werd berekend 7 à 8000 man te kunnen betrekken. In de eerste plaats zouden dan de cavalerie en de artillerie kunnen worden aangevuld, waaraan, na indeeling van 1000 man uit de lichting van 1831 nog 2000 soldaten bleven ontbreken. 1) Evenzoo was de aanvulling der schutterijen, die een grooten afgang aan schutters hadden gehad, dringend noodig; de organisatie van den 2^{en} en 3^{en} ban der schutterij stuitte op wettelijke bezwaren en zou niet dan gehuwd met huisgezinnen in het leger hebben gebracht. Met de bedoeling deze bans derhalve aan te wijzen tot handhaving van de inwendige rust, was de Minister voornemens voor te stellen, op grond van art. 203 der Grondwet, die „het dragen der wapenen tot handhaving „der onafhankelijkheid van den Staat en de beveiliging van het grond- „gebied een der eerste plichten van al de ingezetenen van het Rijk „noemt, over te gaan tot *oproeping van alle ongehuwden van het „mannelijk geslacht, gehuwden en weduwnaars zonder kinderen van „20 tot 40 jaar*”. De ingrijpende voorstellen van Minister DE EERENS verwierven de volkomen instemming van Prins FREDERIK, doch de bergbaarde een muisje. Vier duizend man zouden gelicht worden uit de vroegere jaarklassen, maar de aanvulling der schutterijen zou langs den weg der gewone jaarlijksche lichting moeten geschieden. Het denkbeeld van DE EERENS zou anderhalf jaar later een begin van uitvoering verkrijgen, doch de naam van den geestelijken vader zou tot op den huidige dag in de stoffige papiermassa's van het Departement begraven blijven.

„De jongere, meerendeels nog ongehuwde mannen, dus zij, die voor „den oorlog het meest geschikt en in de maatschappij het best te

1) Bij Kon. Besl. van 16 Aug. 1831, Stbl. N°. 27, werd eene heffing bevolen van 4000 man uit de lichtingen 1827 t/m. 1830, een uit den aard der zaak drukkende maatregel.

„missen zijn, moeten *vóór* en niet *na* de ouderen tegenover den vijand „worden gebracht” — zegt de Eerste-Luitenant VAN DAM VAN ISSELT.¹⁾ Deze kerngezonde gedachte, die in de thans volgende beschouwingen over de schutterij hare bevestiging zal vinden; het denkbeeld om alle weerbare, niet met huiselijke zorgen belaste mannen aan de verdediging van het land te doen deelnemen, ontsproot 75 jaar geleden aan het hoofd van den Minister van Oorlog. Wanneer het na den terugkeer der geordende toestanden tot eene vruchtbare samenwerking had mogen komen tusschen de vertegenwoordiging van het Nederlandsche Volk en zulk een overtuigd voorstander van eene volkswapening, zij het dan ook voorloopig slechts naast het leger, een denkbeeld ook door den S. van „De ontwikkeling van ons krijgswezen” voorgesteld, dan zou Nederland in de woelige jaren 1859, 1864, 1866 en 1870, ten tijde van de geweldige slingeringen van de politieke balans, in militairen zin niet als eene weerlooze macht hebben behoeven rond te dobberen. Het stelsel van vrijwillige dienstneming was reeds in de 30-er jaren in kwijnenden staat; in spijt van de geestdrift en de oogluiking bij de keuring²⁾ bleven in Juli niet minder dan 8000 man ontbreken, terwijl het sluiten der buitenlandsche werving weldra zou gevolgd worden door het geleidelijk verdwijnen van 2000 vrijwilligers. Had het volk na de 30-er jaren werkelijk de fouten van het leger willen verbeteren, dan zou het meer dan eene halve eeuw niet in militairen zin zijn geminacht geworden, als thans het geval is geweest.

De krijgsmacht, die in Augustus 1831 België binnenmarcheerde, bevatte uitmuntende elementen, zij wekte de bewondering op van den Pruisischen militairen attaché, die, leger en schutterij te zamen vattende, na Leuven aan zijn Koning schreef: „Die Oranische Armee hat mit Mut „und Festigkeit bei allen Gelegenheiten gekämpft und alles geleistet „was man nur irgend von jüngeren Truppen verlangen kann”, doch niettemin bevatte dat leger fundamenteele gebreken, die in de bijzondere geaardheid van het volk hun oorsprong vonden. Dat zij na 1831

¹⁾ „De ontwikkeling van ons Krijgswezen”, blz. 21. Zie ook VON DER GOLTZ „Das Volk in Waffen”.

²⁾ Ten einde in de groote behoefte aan vrijwilligers spoediger te kunnen voorzien, waren de al te scherpe kantjes van de contractueele voorwaarden wat bijgevijsd en was bij aanschr. van den 18^{en} October 1830 (R. M. II., blz. 40) aan de militaire commandanten, de verzekering gegeven „dat hunne pogingen om de aanwinst van het leger zooveel mogelijk te vermeerderen, al ware „het dan ook, dat zij in het aanwenden dier pogingen, eenigermate van oude, „nog bestaande voorschriften moeten afwijken, met welgevallen zullen worden „opgemerkt”. Toen het spoedig daarop bleek, dat bij de kurassiers twee vrijwilligers waren aangenomen van 58 en 70 jaar, werd tot voorzichtigheid aangespoord (Rec. Mil.).

Zelfs de kolonies Frederiksoord en Ommerschans leverden een contingent van $\pm$ 70 hoofden aan het leger.

niet zijn weggenomen, is verklaarbaar, want het succes had ons verblind, de langdurige oorlogstoestand had de fouten bemanteld en bovendien het volk ontstemd en nog meer vooringenomen tegen den dienstplicht gemaakt.

Over de wisselwerking tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging misschien later nog een enkel woord; de persoonlijkheid van den Minister DE EERENS lokt daartoe uit; doch vooraf eenige beschouwingen over de schutterijen.

(Wordt vervolgd.)

Moderne Schietvoorschriften,

DOOR

J. C. VAN DEN BELT, *Majoor der Infanterie O.-I. L.*

(Vervolg van blz. 556.)

In de reeds aangehaalde lezing in de Ind. Krijgskundige Vereeniging had ik gelegenheid het grootste deel van bovenstaande beginselen nader toe te lichten, zoodat ik daarnaar zou kunnen verwijzen. Omdat echter het verslag dier lezing niet binnen ieders bereik is, volgt hier een zeer kort uittreksel (Conclusiën).¹⁾

I. Het doel van de schietopleiding is het vormen van *oorlogsschutters*, d. w. z. schutters, die geleerd hebben te schieten op doelen, op afstanden en onder omstandigheden, welke die in den oorlog zooveel mogelijk nabijkomen; dit doel wordt bereikt door oefeningen in het tactisch gevechtsschieten.

Dit omvat, het onder alle omstandigheden:

- a. kunnen opsporen, aanwijzen en in het oog houden van lage, lange, moeilijk zichtbare doelen;
- b. kunnen aangeven van een duidelijk zichtbaar mikpunt — richtlijn;
- c. zoo juist mogelijk schatten van den afstand tot het doel;
- d. kunnen bepalen van het voordeeligste vizier;
- e. snel en juist kunnen stellen van het bevolen vizier;
- f. zonder haperen snel kunnen laden van het geweer in elke houding;
- g. in den aanslag kunnen en *willen* brengen van het geweer zoodanig, dat de vizierlijn ten naaste bij op het doel gericht is op het oogenblik, dat de kolf in de schouderholte is geplaatst (mechanische aanslag);
- h. kunnen en *willen* verbeteren van den aanslag door de vizierlijn snel op het mikpunt — de richtlijn — te brengen;
- k. afgeven van het schot op het oogenblik, dat de vizierlijn de richtlijn — mikpunt — ontmoet;
- l. kunnen doorvoeren van een vuurgevecht op de kleine afstanden zonder leiding van officieren en kader;

¹⁾ Critiek werd uitgeoefend hoofdzakelijk door den heer SMITH.

m. tot het uiterste benutten van het terrein om tijdens de beweging en bij het vuren geen of slechts een gering doel te vormen;

n. oordeelkundig kunnen omgaan met de munitie.

Het bovenstaande valt deels binnen de taak der *vuurleiders*, deels binnen die der *schutters*, terwijl een gedeelte tot beider werkkring gerekend moet worden.

Zoo behooren tot de taak van den *vuurleider* de verrichtingen, genoemd onder de punten *a*, *b*, *c* en *d*;

tot die van den *schutter*, die onder de punten *e*, *f*, *g*, *h*, *k*, *l*;

terwijl *beiden* in staat moeten zijn tot de verrichtingen, genoemd onder de punten *m* en *n*.

Het verdient aanbeveling de *vuurleiders* te doen bijstaan in hun taak, genoemd onder de punten *a* en *c*, door personen, welke voor die verrichtingen aanleg bezitten en daarin buitengewoon geoefend zijn geworden.

De *vuurleiders* moeten bekend zijn met de verrichtingen van den *schutter* om daarin onderricht te kunnen geven, terwijl alle *schutters* geoefend moeten worden in de verrichtingen, genoemd onder de punten *a* en *c*, voor zoover dat noodig is, in verband met hetgeen onder punt *l* van hen gevergd wordt.

II. Tegenover een gelijkwaardigen tegenstander zijn ook van onze troepen naast vaste — beweegbare bundels te verwachten.

III. Bij de schietopleiding moet gestreefd worden naar het verkrijgen van een snellen, mechanischen — op den voet van het doel gericht, dus in vlak terrein ongeveer horizontalen — aanslag, welke individueel beoefend, doch niet ingeëxerceerd moet worden.

Ook het corrigeeren van den aanslag — het richten — moet snel en mechanisch geschieden.

IV. Na afgericht te zijn in de voorbereidende schietoefeningen, begint het schoolschieten (oef. ad 2*d* vorengenoemd), als voorbereiding tot het gevechtsschieten (oef. ad 3). Het schoolschieten wordt individueel, het gevechtsschieten met afdeelingen (groepen, compagnieën) beoefend.

V. Het schoolschieten heeft ten doel den man te leeren zijn hoogtespreiding steeds geringer afmetingen te doen verkrijgen, echter te doen toenemen zijn vaardigheid in den aanslag, in het corrigeeren van den aanslag en in het aftrekken op het oogenblik, dat de correctie is aangebracht,¹⁾ m. a. w. hem te leeren zijn *juistvuur sneller* af te geven.

VI. Het gevechtsschieten heeft ten doel de *schutters* te brengen in toestanden, welke die van het werkelijk gevecht zoo nabij mogelijk komen. Hoofdzaak is hierbij zooveel mogelijk doelen te treffen en zoodanig partij te trekken van het terrein, dat men zelf zoo weinig mogelijk tot schijf dient.

VII. Er is slechts behoefte aan ééne vuursoort, het *tirailleurvuur*,

¹⁾ Gewenscht is het, dat de trekker — na drukpunt genomen te hebben — gemakkelijker afgaat, door de haannok iets af te ronden. (Mil. Spectator, N°. 9, 1902.)

afgegeven als *snel-juistvuur*, d. w. z. ieder man wordt tot het uiterste bedreven in alle handelingen, welke noodig zijn om een gericht schot af te geven.

VIII. Volstaan kan worden met de volgende vizieren:

standvizier van 300 M.,

beweegbare vizieren van 500, 700, 900, 1200 en 1500 M.

Het vizier van 500 M. moet ontstaan, als het standvizier buiten werking wordt gesteld.

Duidelijk moet voor *schutter* en *vuurleider* het getal zichtbaar zijn, waarop het vizier gesteld is (contrôle).

IX. Op middelbare en groote afstanden zijn de fouten van den schutter en de spreiding van het wapen gering in vergelijking met de fouten, die dan in het schatten van den afstand gemaakt worden.

Het is verloren moeite, tijd en kracht de schietopleiding van den man te verbeteren, als daarmee niet gepaard gaat rationeeler oefening in het schatten van afstanden, dan nu geschiedt.

X. De eischen, die ons S.V. stelt aan de individueele geoefendheid der schutters, zijn onvoldoende, om hen met vrucht te kunnen doen deelnemen aan het gevechtsschieten, terwijl die eischen hen niet in staat stellen hun vorderingen te controleeren, wat het S.V. toch zoo juist verlangt.¹⁾

Om dit laatste te kunnen verkrijgen moet de schutter andere en meerdere oefeningen dan thans doorloopen; zijn schijven noodig, welke zoo mogelijk alle schoten opvangen en die de oorlogsdoelen zoo getrouw mogelijk weergeven; en dienen alle trefpunten nauwkeurig aangeteekend te worden, wat betreft de hoogte-afwijkingen. (Trefferheft.)

XI. Het gevechtsschieten, zooals dat beoefend wordt, geeft niet voldoende waarborgen, dat de troep in het gevecht resultaten van zijn vuur mag verwachten.

Daartoe zijn noodig terreinen, waar op werkelijk onbekende afstanden geschoten kan worden; doelen, die overeenkomen met en handelen als werkelijke doelen; moet beschikt kunnen worden over veel munitie en over leiders, die oordeelkundig voor hun taak opgeleid zijn, waarvoor eene schietschool in ons leger onmisbaar is, waar weinig theorie en veel practijk geleerd wordt; voorts moeten de troepen gaandeweg in toestanden gebracht worden, welke die van den oorlog zooveel mogelijk nabijkomen.

XII. Het invoeren van een schietmethode in ons leger, die meer rekening houdt met de eischen van het hedendaagsche gevecht dan de bestaande, zal niet de vereischte resultaten kunnen opleveren, zoolang niet bij ons geheele opleidingsstelsel het beginsel voorzit, dat de man in het toekomstige gevecht dient te beschikken over eene mate van inzicht en zelfstandigheid, welke hem in de oogenblikken van het grootste gevaar in staat moet stellen te zijn „zijn eigen generaal”.

¹⁾ ...en daarbij op één zelfden afstand opvolgend kleinere spreidingen te verkrijgen.

Voorgesteld werden de navolgende oefn.:

Afstand.	N ^o . der oef.	Hou- ding.	Doel.	N ^o .	Hou- ding.	Doel.	N ^o .	Hou- ding.	Doel.	N ^o .	Hou- ding.	Doel.	N ^o .	Hou- ding.	Doel.	N ^o .	Hou- ding.	Doel.	
150 M.	1	n. k. o.	schijf 3	10	als 1	schijf 2	Slechte schutters (3 ^e kl.) 15 %	19	als 1	schijf 1	Middelmatige sch. (2 ^e kl.) 50 %	28	als 1	schijf 1	Goede sch. (1 ^e kl. 25 %/o, s.s. 10 %/o).	n. k. = naar keuze; o. = opgelegd; l. = liggend; kn. = knielend; vr. = vrije hand.			
	2	l. v. h.		11	" 2			20	" 2								29	" 2	
	3	kn. v. h.		12	" 3			21	" 3								30	" 3	
300 M.	4	als 1	schijf 4	13	als 1	schijf 3		22	als 1	schijf 2							29	" 2	schijf 1
	5	" 2		14	" 2			23	" 2										
	6	" 3		15	" 3			24	" 3										
500 M.	7	als 1	schijf 5	16	als 1	schijf 4		25	als 1	schijf 3							31	als 1	schijf 2
	8	" 2		17	" 2			26	" 2								32	" 2	
	9	" 3		18	" 3			27	" 3								33	" 3	

Als schijven werden aanbevolen:

Trefferwaarden.		dM.		cM.		M.		M.		M.	
0	6	N ^o . 1.	0	120	N ^o . 2.	0	2	N ^o . 3.	0	3	N ^o . 4.
	5	D		96	C		2,44	M.			
	4	C		72	B		1,63	M.			
	3	B		48	A		0,81	M.			
	2	A		0	Figuurstr.		0	M.			
	1	A		24	A		1/2	M.			
	2	B		48	B		M.	M.			
	0	Figuurstrook.		0	Figuurstr.		0	Figuurstr.		Figuurstr.	Figuurstr.
	1	A		24	A		1/2	M.			
	2	B		48	B		M.	M.			

In de figuurstrook werden aangebracht ¹⁾: van schijf N°. 1, achter dekking vurende schutters; schijf N°. 2, liggend vurende schutters; schijf N°. 3, knielend vurende schutters; schijf N°. 4, loopende schutters; schijf N°. 5, aanvallende cavalerie. De in de strooken geplaatste letters dienen om den treffer zoo nauwkeurig mogelijk aan te kunnen duiden, met het oog op de invulling in het schietboekje van den schutter (punt X, laatste alinea).

De breedte der schijven moet zoodanig wezen, dat ook in die richting misschoten niet te verwachten zijn.

Is de schutter voldoende bedreven in de beperking der hoogtespreiding (schijven 1—5 vorengenoemd), dan verdient het aanbeveling hem niet onmiddellijk daarna op oorlogsdoelen te doen vuren, maar

¹⁾ De vorm en hoogte der doelen werden op de Beiersche schietschool langs photogrammetrischen weg bepaald (Beiheft Mil. Wochenbl.).

eene tusschenschijf te nemen, b.v. de figuurstrook van evengenoemde schijven. Deze oefeningen vormen den overgang tot het individueel gevechtsschieten, dat alleen op oorlogsdoelen plaats heeft, d. w. z. op doelen, die, wanneer zij getroffen worden, handelen als werkelijke doelen zouden doen.

Valschijven, benevens ballonschijven, voorstellende liggende, knielende en loopende schutters, zijn daartoe onontbeerlijk; het gevechtsschieten op vaststaande schijven is vrijwel gelijk te stellen met munitieverspilling.

De eenige praktische richtmethode is die met „gestreken korrel”. Bij de bestaande vizierinrichting is het echter moeilijk na te gaan, of men gestreken korrel heeft, daar de breedte van het hoogste gedeelte van de korrel te gering is ten opzichte van de bovenwijdte der vizierkeep. Aan te bevelen ware het daarom de achter-bovenbreedte van de vizierkorrel grooter te maken en de bovenbreedte van de vizierkeep zoodanig, dat die ongeveer gevuld wordt door de korrel.¹⁾

Een goed *schutter* brengt één projectiel in het doel, een goed *schat*ter een bundel.

Hieruit moge de waarde blijken van bedrevenheid in het afstandschieten en het grootere nut, dat er voor den vuurleider in gelegen is, wanneer hij kan beschikken over eenige *scherp*schatters in plaats van over een gelijk of zelfs grooter aantal *scherp*schutters.

Vindt men het noodig den *scherp*schutter te beloonen en te onderscheiden, in hoogere mate is dit gewenscht voor den *scherp*schatter.

Begonnen moet worden den manschappen den afstand van 250 M. te leeren kennen in zooveel mogelijk verschillende terreinen en onder verschillende omstandigheden, zoodat vele indrukken van dien afstand verkregen worden. Deze oefening moet zoowel geschieden op terreinen, welke geheel in te zien zijn, als op die, waarbij dit slechts gedeeltelijk of niet het geval is, en dan nog bij verschillende verlichting.

Vervolgens wordt het zelfde gedaan met den afstand van 500 M., waarbij de manschappen vooral opmerkzaam moeten worden gemaakt op het *verschil* in hetgeen zij waarnemen van de zelfde doelen op beide afstanden; ten slotte wordt met *alle* manschappen nog geoefend op den afstand van 750 M., terwijl *alleen* de goede schatters geoefend worden op afstanden van 1000, 1250 en 1500 M.

Hebben de manschappen indrukken gekregen onder zooveel mogelijk

¹⁾ Volgens het Mil. Wochenbl., N°. 25, 1904, heeft de Hongaarsche Ritmeester Kokorowic een „Universalkorn” geconstrueerd, berustende op deze beginselen. In verschillende legers werden daarmede proeven genomen; uit die, in Zwitserland genomen, blijkt, dat het richten op breede doelen gemakkelijker is, wat een gunstigen invloed heeft op de schietresultaten; de proeven worden daar voortgezet.

Zie ook het Mil. Wochenbl., N°. 51, 1905, v. Boguslawski „Leichteres Zielen — besseres Schieszen”.

verschillende omstandigheden van de afstanden van 250 M., 500 M. en 750 M., dan wordt geschat in onbekend terrein, waarbij aanvankelijk beoefend wordt het bepalen van de grenzen, waartusschen het doel ligt; daarna het bepalen van de grens, waar het doel het dichtst bij gelegen is, dus b.v. dichterbij 750 M. dan bij 500 M. Ten slotte moet het passende vizier aangegeven kunnen worden. Wordt het vizier gesteld, dan wordt steeds op het doel aangelegd.

Het onderricht moet individueel gegeven worden in verband met den aanleg van den man. De afstand, waarop het doel zich werkelijk bevindt, wordt altijd genoemd en den man gezegd „het voorwerp goed aan te zien en te onthouden, wat hij er van waarneemt”.

Van het schatten in onbekend terrein wordt aantekening gehouden, terwijl de goede afstandschaters een duidelijk zichtbaar, sierlijk onderscheidingsteeken ontvangen.

Wordt nu bovendien het schatten van den afstand beschouwd als een dienst, minstens gelijke waarde hebbende als het schieten, dan lijdt het geen twijfel, of ook onze infanterie zal bij het gevechtsschieten die resultaten verkrijgen, welke wij zoozeer noodig hebben om op het gevechtsveld eene vermoedelijk geringere getalsterkte te neutraliseeren.

Het vorenstaande is nog steeds mijne overtuiging.¹⁾ Alleen zou ik de oefeningen van 500 M. willen doen houden op 450 M. en z.n. op 400 M. en in verband daarmee de vizierindeeling, als volgt, willen wijzigen: 150 M. (standvizier, keep in voetstuk, wordt op het gevechtsveld niet gebruikt), 300 M. (klep neergeslagen, gevechtvizier), 450, 600, 800, 1000, 1250 en 1500 M.

Wat voorts betreft den minimum-eisch, ik heb dezen gesteld op 18 oefeningen (6 voor- en 12 hoofd-oefeningen) voor het Ind. leger, doch dit is natuurlijk voor wijziging vatbaar; de O.V. moeten empirisch vastgesteld worden. Het voordeel van deze 18 oefeningen is echter, dat alle schutters in het beschieten van alle gevechtsdoelen geoefend worden. Voor een leger met zeer beperkten dienstdiensttijd zijn deze oefeningen mogelijk te veel als minimum-eisch, vooral omdat er ook nog oefeningen bij komen op de figuurstrook alleen; en voorts in verhooging van de vuursnelheid, benevens in het gevechtsschieten. Niets belet er eenige wijziging in aan te brengen. Wordt echter het exerceergedeelte van het Ex.-Regl^t. beperkt (zie Verslag van de discussiën in de V. t. b. v. Krijgswetenschap op 5 Jan. j.l.), zoodat voor de schietopleiding van den man meer tijd beschikbaar komt, en zou het voorts voor verkorten dienstdiensttijd mogelijk zijn als eisch te stellen eene zekere bedrevenheid in het schieten (b.v. voldaan hebben aan de O.V. der oefeningen 1 t/m. 9), dan schijnt het mij ook voor het Ned. leger niet onmogelijk aan den minimum-eisch van 18 oefeningen vast te houden, vooral als ook het

¹⁾ Zie ook Mil. Wochenblatt, N°. 122, 1905. Rohne „Ueber die Feuergeschwindigkeit der Infie^o”.

reglementaire salvo- en snelvuren afgeschaft wordt. Hoofdzaak is, dat de methode toepassing vindt.

Een volledig programma van schietoefeningen is natuurlijk niet te geven; in het Ind. vrijwilligersleger kunnen uit den aard der zaak veel hogere eischen gesteld en dus meer oefeningen gehouden worden dan in het D., Fr. of O. leger met tweejarigen dienstdienst en in deze legers weer meer dan in het Ned. leger, tenzij door talrijke vrijwillige schietverenigingen eenige schietvaardigheid verkregen kon worden vóór (en deze onderhouden kon worden na) den dienstdienst, als in Zwitserland.¹⁾

Hoe kort echter de dienstdienst ook moge zijn, ongetwijfeld zullen ook op het gevechtveld voldoende resultaten verkregen worden, als consequent vastgehouden wordt aan het beginsel: alleen te beoefenen datgene, wat op het gevechtveld toepassing kan vinden; voorts, door de schietopleiding hoofdzaak te doen zijn en daarbij uitsluitend te beoefenen het snel-juistvuren, als voren ontwikkeld.

III. *Het S. V. F.*

Inleiding. „La préparation à la guerre est l'objet unique de l'instruction des troupes. Le commandement supérieur fixe le but: le commandement subordonné conserve l'initiative du choix des moyens”.

Deze beginselen hebben voorgezeten bij de samenstelling van het „Règl. sur les manoeuvres de l'Inf^{ie}”, waarvan het schietvoorschrift een *aanhangsel* (dépendance) vormt.

In het gevecht is het vuren niet te scheiden van het terreinwinnen, het vuren beoogt alleen het terreinwinnen te vergemakkelijken. De geheele schietopleiding moet dus gericht zijn op het nauwe verband tusschen „vuren” en „beweging”.

¹⁾ S.V.Z. Het is de plicht van den soldaat (Wehrmann) zijn schietvaardigheid buiten dienst te onderhouden (pt. 269) en van officieren en onderofficieren om de in dienst verkregen vaardigheid en kennis omtrent het schieten, ook buiten dienst aan te wenden tot verhooging van de schietvaardigheid van den soldaat, door in vrijwillige schietverenigingen als leiders op te treden (pt. 275).

Voor 1906 is voor de vrijwillige schietverenigingen door het Mil. Departement onderstaand „Obligatorisches Program” vastgesteld. In 5 opvolgende schoten moet aan de O.V. worden voldaan, zoo noodig worden 3 patronen bijgegeven.

Schiessübungen des Bedingungsschiessens:

Einzelfeuer:	Bedingungen:
1. Uebg. 300 m knieend freih., Ringscheibe	A, 9 Pkte. 4 Tr.
2. „ 400 m liegend „ „	A, 7 „ 3 „
3. „ 300 m stehend „ „	A, 6 „ 3 „
4. „ 300 m lieg. aufgel., Brust- „	B, 8 „ 4 „

Die Reihenfolge der Uebungen darf geändert werden.

De opleiding wordt voorbereid door den soldaat, aanvankelijk individueel, geschikt te maken zijn wapen zoo goed mogelijk te gebruiken; deze *technische* opleiding omvat alles, wat aan het oorlogsschieten vooraf gaat. Zij ontwikkelt de schietvaardigheid en verhoogt de moreele waarde van den man, door hem vertrouwen in zichzelf en zijn wapen te doen krijgen.

Vervolgens beoogt de opleiding hem in staat te stellen in het gevecht het geleerde in toepassing te brengen, hetzij op bevel (aanwijzingen), dan wel naar eigen initiatief (*tactische* opleiding). Ten slotte moet getracht worden den troep de hoogst mogelijke vuuruitwerking te doen verkrijgen, door samenwerking, door de eigen verliezen tot een minimum te beperken en door een oordeelkundig aanpassen der formatiën aan de omstandigheden en het terrein.

Het doel, aldus vastgesteld zijnde, geeft het reglement slechts aanwijzingen.

De volkomen vrijheid, den C.^{ten}. gelaten in de keuze der opleidingsmethode en in de toepassing der hun ter beschikking gestelde middelen, is de karakteristieke grondslag van dit reglement. Het is een logisch gevolg van het in werking getreden „Règlement de manoeuvres” van 3 Dec 1904, waarvan het doel was: ontwikkeling van het initiatief en de besluitvaardigheid bij allen en vereenvoudiging van de opleiding.

De aanvoerders moeten vastbesloten dezen weg inslaan, de eenige, die goede resultaten geven kan. Zijn deze niet dadelijk waarneembaar, dan is dit een gevolg van het feit, dat onmogelijk in een korten tijd het juk is af te schudden, van de veel te bindende bepalingen, die gedurende lange jaren de traagheid van geest in het leger in de hand werkten.

Fouten zullen begaan, doch moeten welwillend behandeld worden, zij zijn immer te verontschuldigen, als zij het gevolg zijn van handelen naar eigen initiatief. Er moet daarvan dan voor de opleiding partij getrokken worden.

„*L'inaction seule est sans excuse.*”

„Il est rigoureusement interdit de limiter l'initiative de chacun par des prescriptions particulières.”

Het in toepassing brengen van bovengenoemde beginselen, heeft o. m. ten gevolge gehad, dat eene bepaalde volgorde der schietoefeningen niet voorgeschreven werd; onmogelijk wordt dit geacht, omdat de korpsen over te verschillende middelen beschikken. Noodig blijft het echter dagelijks de gewichtige aanslagoefeningen met het gevechtsvizier te houden, ten einde den soldaat daarin eene automatische zekerheid te doen verkrijgen.

Het schieten met afdeelingen moet met zorg onderwezen worden; de man moet in de verkregen resultaten evenveel belang stellen als in die van het individueel schieten.

De opleiding van de vuurleiders vereischt bijzondere zorg, hun taak is eene zeer gewichtige.

Tusschen den commandant en zijne ondergeschikten moet immer eene goede verstandhouding bestaan.

Alleen de C.-Ct. kent de beste schutters in de compagnie; deze benoemt hij tot schutters 1ste klasse. De verdere verdeling in schutters 2^e en 3^e klasse is vervangen door de vermelding in het zakboekje: vrij goed, middelmatig, slecht, enz.

Het S.V. wordt verdeeld in:

- 1°. de technische en tactische opleiding van den schutter;
- 2°. de opleiding van de afdeeling.

Individueele opleiding van den schutter.

Behalve naar bereiking van het onmiddellijk doel, het gebruik van het wapen, is het streven soldaten te vormen, die in zichzelf en hun wapen vertrouwen stellen.

Het „kunnen” van den soldaat op het gevechtveld is in hooge mate afhankelijk van zijne moreele waarde en deze weder van zijne individueele bekwaamheid (technische opleiding; voorbereidende- en schietoefeningen).

Rekening moet worden gehouden met den bijzonderen aanleg van elk man.

De C.-Ct. heeft onbepaalde vrijheid in de leiding van het onderricht; hij kiest de middelen, die naar zijne meening het best en het snelst tot het beoogde doel voeren.

Voorbereidende oefeningen.

Hiervoor kan ik verwijzen naar de voorafgaande S.Vⁿ.; slechts aanwijzingen worden gegeven.

Een afzonderlijk hoofdstuk vormt de „Education du système nerveux”, waarin o. a. gezegd wordt, dat tal van schutters, die de voorbereidende oefeningen met goed gevolg doorloopen hebben, toch slechte uitkomsten verkrijgen, wanneer zij met scherp beginnen te schieten.

Over het algemeen is dit een bewijs, dat huu zenuwen niet voldoende gehard zijn; de vrees voor den knal en den terugstoot veroorzaakt eene reflexbeweging, waardoor het wapen uit de richting gebracht wordt. ¹⁾ Dit tegen te gaan is het doel van „l'éducation du système nerveux”; de wijze, waarop het geschiedt, wijkt niet af van die, in andere legers gevolgd.

Schietoefeningen.

De eerste oefeningen moeten onder de gunstigste omstandigheden gehouden worden. Zij bestaan uit:

1°. a. schieten met model patronen op korte afstanden; is dit niet mogelijk dan: b. schieten met kamerpatronen (op ± 15 M.);

---

¹⁾ In het gevecht heeft de emotie de zelfde uitwerking. Het is dus niet voldoende, dat veel zorg besteed wordt aan de opleiding tot schutter, ook de wil moet gestaafd worden; nimmer mag uit het oog verloren worden, dat de moreele waarde van den soldaat hoofdzaak is.

2°. schieten op afstanden van 100—400 M. (onderrichts- en toegepaste oefeningen).

Ad 1°. a: dit omvat I. het verkrijgen van een groep treffers, binnen zoo beperkt mogelijke grenzen met het gevechtvizier, op afstanden van 30—60 M.;

II. het groepeeren van deze treffers om een bepaald punt. Omdat ongeoeffende schutters steeds geneigd zijn in hun wapen de oorzaak der afwijkingen te zoeken, die als regel aan henzelf te wijten zijn, moet met laatstgenoemde oefeningen niet te spoedig worden aangevangen.

Onderrichtsschieten.

De oefeningen hierin bestaan uit:
het groep-, doel- en tijdschieten.

Ten einde de moeilijkheden geleidelijk te doen toenemen, wordt aanbevolen te beginnen met de gemakkelijkste en minst vermoeiende houdingen (op den bok, liggend, zittend, enz.).

De C.-Ct. bepaalt welke oefeningen geschoten zullen worden, de houding van den schutter, het doel, het aantal te verschieten patronen en het aantal oefeningen, dat ieder schieten zal, in verband met de reeds verkregen vaardigheid.

In beginsel verdient het geen aanbeveling meer dan een pakje patronen per man en per keer te laten verschieten.

De oppervlakte, waarin de treffers moeten vallen, is de schijf van 2 M. zijde.

Geschoten wordt op de afstanden, die de vizierverdeeling nabijkomen, zonder echter boven de 400 M. te gaan.

De middellijn van de cirkels, waarin de treffers moeten vallen, is in het algemeen $\frac{1}{200}$ van den afstand.

Toegepaste schietoefeningen.

Deze hebben ten doel den troep te oefenen in het schieten onder omstandigheden, den oorlogstoestand nabijkomende, wat betreft den vorm der doelen, de houdingen en het gebruikmaken van het terrein.

In beginsel moeten allen aan deze oefeningen deelnemen; de C.-Ct. beslist hierin, in verband echter met de reeds verkregen individueele vaardigheid.

In de Bijlage G. zijn als leidraad eenige oefeningen aangegeven.

Het gebruik van valschijven verdient aanbeveling.

Om het grootst mogelijke nut van deze oefeningen te trekken, wordt een *maximum-tijdduur aangegeven, die geleidelijk verkort wordt, om den schutter er toe te brengen de snelheid van zijn vuur te verhoogen, zonder echter minder juist te richten. Deze oefeningen maken het mogelijk op oordeelkundige wijze verband te brengen tusschen snelheid en juistheid bij het schieten.*

De C.-Ct. geeft aan, hoe de treffers aangegeven zullen worden.

Tactische opleiding van den schutter.

De soldaat alléén schiet zoo weinig mogelijk (op bevel, ter zelfver-

dediging, om den vijand te melden), tot op 400 M. op een enkel persoon, tot op 600 M. op eene groep van minstens 4 personen. Gericht wordt op den zichtbaren onderkant van het doel.

Afstanden schatten.

Men begint de soldaten te doen nagaan, hoeveel passen zij maken op 100 M. Vervolgens laat men hun zien, wat op afstanden van 400 à 600 M. te onderscheiden is van personen. Aanbeveling kan het verdienen, den manschappen ook op andere wijze den afstand te leeren schatten, in verband met individueele geschiktheid en aanleg. Zij moeten b.v. weten, dat de hoogte van de vizierkorrel boven het grondvlak (het geweer in den aanslag) op den afstand van ongeveer 600 M. de hoogte van een infanterist bedekt, op 1000 M. een ruiter. Wordt slechts de helft of een derde bedekt, dan bedraagt de afstand 2 of 3 maal minder.

Het zoeken van doelen in het terrein ontwikkelt de scherpste van het gezichtsvermogen en de opmerkingsgave; de oefeningen worden het geheele jaar door gehouden.

Bij het onderwijs in het gebruik van het terrein wordt eerst verklaard het verschil tusschen gezichtsdekkingen (couverts), heggen, veldgewas, e.d., en projectieldekkingen (abris).

Een boom van gemiddelde grootte is eene vrij onzekere dekking; muren (gehouwen of gebakken steen) geven op alle afstanden afdoende dekking.

Om te kunnen schieten, moet de man allereerst trachten het terrein te overzien, zoekt dan dekking en tracht ten slotte een steun voor zijn wapen te vinden.

Elke gelegenheid wordt aangegrepen om den soldaat in het oordeelkundig gebruik van het terrein te oefenen, aanvankelijk individueel.

Het individueel gevechtsschieten is de toepassing van de tactische en technische opleiding; het wordt op onbekende afstanden beoefend. De man kiest zelf vizier en houding; bij voorkeur worden valscheijven gebruikt. De manschappen moeten leeren snel van doel te veranderen en zelf het vuur te openen of te staken.

De C.-C^{ten}. moeten voor deze oefeningen een voldoende voorraad patronen ter beschikking houden.

Na het voorgaande kan ik kort zijn over het S. V. F. Voldoende blijkt er uit, dat het werkelijk den geest ademt van het Ex. Regt.; wie dus het eene aanvaardt, zal het ook het andere moeten doen.

Het eenige, wat ik zou willen vaststellen, zijn de oefeningen, begrepen in den minimum-eisch vorengenoemd, om een maatstaf ter vergelijking en beoordeeling te hebben; voor het Ind. leger met zijn talrijke mutaties acht ik dit bepaald noodig. Ik zou deze oefeningen echter niet in het S. V. willen opnemen, doch ze elk jaar opnieuw willen vaststellen, als in het Zw. leger, omdat wijziging gewenscht kan zijn.

Doordat het S. V. F., meer dan eenig ander S. V., aandacht wijdt aan den factor „tijd”, staat het ongetwijfeld bovenaan, wat betreft de toepassing van het groote beginsel, dat immer aangehaald, maar zelden consequent toegepast wordt: den troep alleen datgene te leeren, wat op het gevechtveld toepassing zal vinden. In het Fr. leger streeft men daar ongetwijfeld meer naar dan in eenig ander.

Wordt dat leger de tijd geschonken om dit beginsel krachtig te doen wortel schieten, dan zullen ongetwijfeld de resultaten de andere legers — voor welke het dan nog niet te laat is — tot navolging dwingen.

IV. *Leergang voor de Schietopleiding (ontwerp) bij het Nederlandsche leger.*

Aannemende, dat elk belangstellende in het bezit van den „Leergang” is, kan ik kort zijn in mijne bespreking.

Deed men in het Fransche leger met de uitgave van het Ex. Regt. den eersten stap op den weg naar eene rationeele opleiding voor den oorlog, ongetwijfeld heeft het Nederlandsche leger den tweeden gedaan met de uitgave van bovengenoemd werkje. Mijn eenige wensch is dan ook, dat het boekje zoo snel mogelijk zijn weg naar het N.-I. leger zal vinden, waar het, beter nog dan in het Nederlandsche, bewijzen kan geven van zijne deugdelijkheid, omdat men de schutters daar zooveel langer kan oefenen.

Dat de samensteller eene andere reeks oefeningen heeft ontworpen, dan ik deed, doet natuurlijk niets af aan het beginsel: den factor „tijd” bij de schietopleiding de waarde toe te kennen, die hij verdient, met het oog op zijne groote beteekenis in het werkdadig vuurgevecht.

De practijk zal moeten uitwijzen, welke schietoefeningen noodig zijn, om de beste resultaten van de methode te verkrijgen.

Veel schietoefeningen zijn hiervoor m.i. beslist noodig; in dezen ga ik niet mede met de opvatting in den Leergang ontwikkeld, waar op blz. 6 gezegd wordt: „...is voor een goede schietopleiding een ruim gebruik van scherpe patronen niet noodig”.

Ook schijnt het mij minder juist gezien, dat geen O. V. gesteld zijn, en voorts, dat bij het schoolschieten (staat II) de oefeningen *ad i* opgenomen zijn; in de vroeger geleverde beschouwingen zette ik mijne redenen hiervoor uiteen.

Ten slotte zou ik de laatste alinea van „de opleiding in het algemeen” niet in den Leergang willen behouden, integendeel, zelfs zou ik van de luitenants en het kader groote schietvaardigheid willen eischen: 1°. omdat de Leergang zeer te recht op den voorgrond stelt, dat de soldaat practisch opgeleid moet worden; 2°. met het oog op het beginsel, dat aan officieren-onderwijzers hoogere eischen gesteld moeten worden, dan aan het kader en aan dezen weer hoogere, dan aan de manschappen, zooals te recht heeft voorgezeten bij het samenstellen van de schietoefeningen voor het Zw. leger (Bijlage C).

Omtrent de vraag, of voor eene goede schietopleiding een ruim ge-

bruik van scherpe patronen al dan niet noodig is, nog het volgende. Voor zoover mijne ondervinding gaat, geloof ik niet, dat de nieuwe schietmethode aanvankelijk veel aanhangers zal vinden. Verkregen *moeten* die worden, waartoe het noodig is, dat belangstelling opgewekt wordt, zoowel bij alle officieren, als bij het kader en de schutters zelf. Niet te ontkennen is het nu, dat de nieuwe schietmethode oneindig veel meer eischt, zoowel van de onderwijzers als van de schutters, dan de oude methode, en voorts, dat de, tot in het oneindige te herhalen, aanslagoefeningen niet medewerken om de methode populair te maken; daarvoor zijn beslist resultaten noodig, die alleen verkregen kunnen worden met patronen.

De belangstelling moet gaande worden gehouden, en al is het in den aanvang opwekkend, dat in stede van 10, gaandeweg 20 samengestelde juist-snelle aanslagbewegingen gedaan kunnen worden in 1 minuut, oneindig interessanter is het voor alle deelnemers, wanneer de aanvankelijk onder bepaalde omstandigheden verkregen 5 treffers in 1 minuut, na eenigen tijd tot b.v. 10 opgevoerd zijn. Bovendien is dit ook eene veel betere controle voor de gemaakte vorderingen. Het is niet gemakkelijk een onderwijzer te laten nagaan bij een schutter, die 20 aanslagbewegingen ad 0 (staat I) doet, in hoeverre zij „juist” zijn, en bovendien is dit zeer inspannend, terwijl het met patronen daarentegen zeer gemakkelijk is.

Hoe groot voorstander ik dus ook ben van de snel-juistvuurmethode, m. i. is het eene fout te doen voorkomen, dat daarbij een ruim gebruik van scherpe patronen niet noodig is. Ik vermeen zelfs, dat meer patronen noodig zullen zijn, dan bij de oude methode.

Doch wat doet dit ter zake, de methode *is* goed en zelfs de eenige, die leiden kan tot het vormen van oorlogsschutters.

Het is eene gelukkige gedachte, dat het Nederlandsche leger in deze voorgaat en dat de tijd voorbij schijnt te zijn, waarin men veronderstellen kon, dat het „made in . . .” eene aanbeveling was.

Moge een „herzien” velddienstvoorschrift de volgende stap zijn op den — naar wij hopen thans voor goed — ingeslagen weg naar eene rationeele oorlogsopleiding.

(Slot volgt.)

Bijl. G.

Nature des objectifs.	Distance.	Nombre de cartouches.	Nature du feu.
	Mètres		
Silhouette debout....	250	8	A volonté.
Silhouette à genou...	250	8	A volonté.
Silhouette couchée...	250	8	A volonté.
Un groupe de quatre silhouettes debout..)	400	8	A volonté.
Silhouette de cavalerie.	400	8	A volonté.
Silhouette à genou...	250	2 cartouches d'essai, puis un nombre limité par la durée.	Après les cartouches d'essai, durée quarante secondes à répétition, suivi du tir coup par coup.
Trois silhouettes à genou à un pas.....)	400		8
Silhouette buste paraissant et disparaissant.)	200	8.	Durée quarante secondes; feu à répétition.
Silhouette buste paraissant et disparaissant.)	200	Limité par la durée.	Couché. Durée une minute. Tir à répétition suivi du feu coup par coup, après une série de bonds exécutés en rampant et suivis de feux simulés (tenue de campagne).

Draadlooze Telegrafie volgens het stelsel „Telefunken”

en hare toepassing bij de rijdende Vonkenstations, zooals deze in het Deutsche Leger ingevoerd en in Z.-W. Afrika gebruikt werden.

DOOR

W. E. ASBEEK BRUSSE,
1ste Luitenant der Infanterie O.-I. L.

(Vervolg van blz. 524.)

Instellen van het relais. Het relais heeft aan de contactong eene spiraalveer. Over het algemeen is het voldoende om met behulp van de conische schroef de regeling te doen plaats hebben. Men sluit daartoe na het openklappen van het kistje de rechterbatterijpool aan de, met een teeken gemerkte, klemschroef aan. Daarna verbindt men of door den daartoe te gebruiken ontvangtransformator of door een kortsluitdraad de beide achterste, naar de cohererpolen voerende, klemschroeven. Verder sluit men met het groene, aan de linkerpookklem van den coherer aangesloten, snoer door aanraking met de rechterpookklem van den coherer diens stroomkring. Men maakt door draaien het relais zoolang gevoeliger, tot de klopper eerst langzaam, dan steeds krachtiger begint te werken en ten slotte met aangetrokken anker blijft staan. Alsdan draait men de stelschroef zooveel terug, dat de klopper regelmatig slingert. In dezen stand wordt door schakeling van een Ohmschen weerstand tusschen het boven vermelde groene snoer en de rechter cohererpool de gevoeligheid van het relais gemeten. Deze moet minstens 100.000 Ohm bedragen. Is dit door draaien aan de regelingsschroef van het relais niet te bereiken, dan beproeft men dit door eene voorzichtige verplaatsing van de rechter contactschroef van het relais. Deze verplaatsing mag hoogstens een achtsten slag naar den een of anderen kant bedragen. Hierop onderzoekt men opnieuw de instelling van de conische schroef. Is het relais ook dan nog niet instelbaar, dan handelt men op de volgende wijze. Men verwijderd de beide poolschoenen en wel eerst den rechter en dan den linker. Daarop brengt men de tong, door het verstellen van de spiraalveer, midden tusschen de beide contactschroevenhouders; vervolgens brengt men de rechter contactschroef, het arbeidscontact, zoolang nader bij de tong, tot deze bijna de contactschroef aanraakt en de klopper begint te werken, waarna men haar weder zoover terug draait, dat de klopper ophoudt te werken. De

linker contactschroef blijft minsteus 1 mM. van de tong verwijderd. Nu zet men eerst den linker poolschoen weer op en brengt hem op ongeveer 1 à 4 mM. afstand van de relaistong. Dan zet men den rechter poolschoen op en brengt hem zoo lang nader bij de tong, tot door zijne aantrekking de tong tegen het arbeidscontact komt en de klopper sterker aangetrokken wordt. Daarna schuift men den poolschoen zeer voorzichtig over een zeer geringen afstand terug, zoodat de klopperstroom verbroken is. De fijne regeling moet dan weer plaats hebben met de conische schroef. Ook kan men eenigszins anders te werk gaan. Men brengt den rechter poolschoen zoolang dichter bij de tong, dat deze zich weer juist van het arbeidscontact losmaakt, d.w.z. de klopper juist zwijgt. Eene kleine draaiing van de conische (gevoeligheds-)schroef in de richting van de pijl brengt dan den klopper tot werken. Men lette er vooral op, dat de beide moeren van de relais-spiraalveer vast aangedraaid zijn. Mocht de tong naar links of rechts direct overslaan, dan moeten de poolschoenen iets verder van de tong verwijderd worden (eerst de rechtsche en dan de linksche). Mocht het relais de gewenschte gevoeligheid niet bereikt hebben, dan regelt men deze zoodanig, dat de aan de tong aanwezige spiraalveer meer druk ondervindt, hetgeen door het naderbij brengen van den linker of het verwijderen van den rechterpoolschoen verkregen kan worden.

Tot het bovenbedoelde onderzoek van de gevoeligheid van het relais zijn onder de aanvullingsplaat 2 weerstanden ieder van 50.000 Ohm, of bij achter elkaarschakeling der beide, 1 weerstand van 100.000 Ohm aangebracht, die in de relaisstroomgeleiding ingeschakeld kunnen worden; de op de zelfde plaat aanwezige schakelaar met omlegbaren ebonieten knop dient tot omschakeling van 100.000 Ohm of 50.000 Ohm. Bij rechtopstaanden knop zijn 100.000 Ohm, bij neergeslagen stand 50.000 Ohm ingeschakeld. Is het relais op de bovenomschreven wijze ingesteld, dan overtuigt men zich ervan of het de gewenschte gevoeligheid bezit. Anders moet het opnieuw zorgvuldig geregeld worden. Voor het geval de gewenschte gevoeligheid wel verkregen is, doch het relais zeer ontvankelijk blijkt te zijn voor schokken, trachte men opnieuw de juiste poolschoeninstelling op bovenbeschreven wijze te verkrijgen. Zeer kleine veranderingen in deze, n.l. het naderbij brengen van de poolschoenen bij de tong, kunnen zeer groote verschillen in de gevoeligheid voor schokken teweegbrengen.

De bovenbedoelde toestand, waarbij de klopper, na al sneller en sneller werken, ten slotte aangetrokken blijft staan, mag in geen geval langen tijd duren, daar hierbij de sterkstroombatterij, door de klopper- en Morsewikkeling kort gesloten, te sterk wordt aangetast en daardoor gemakkelijk bedorven wordt. Daarom moet de conische schroef *direct* weer zooveel teruggedraaid worden, tot het kleven ophoudt. Mocht het kleven van den klopper zich voordoen, zonder dat de klopper van te voren gerateld heeft, dan is of de onderbreker van den klopper onjuist ingesteld, of de leiding van den cohererestroomkring op eene of andere plaats

defect. Men onderzoekt in de eerste plaats den onderbreker. Deze moet zoo ingesteld zijn, dat een openen eerst ongeveer $\frac{1}{2}$ mM. intreedt, vóór de klopperbol gelijke hoogte heeft met den bovensten rand van het voor het opleggen van den coherer dienende middelste blokje.

Is deze instelling gecontroleerd en in orde bevonden en begint desondanks de klopper niet te ratelen, dan is óf de leiding van den cohererkring óf het relais niet in orde. Het vinden van de fout geschiedt het gemakkelijkst met behulp van eene telefoon of eene gevoelige galvanoskoop. Blijkt er wel stroom in den cohererkring te zijn, dan ligt de fout in het relais. Is er geen stroom aanwezig, dan moet de geheele leiding afgezocht worden.

De fouten in het relais kunnen zijn:

a. tegengeschakelde relaisspoelen; moet men om dit na te gaan eene der spoelen kortsluiten;

b. klemmen van de relaistong in haar ligplaats. De poolschoenen moeten verwijderd worden en de beide tongcontacten ver uit elkander gezet worden. Dan moet de tong door aanraking met den vinger gemakkelijk bewegen;

c. vervuiling van de relaiscontacten. Deze moeten met eene loupe bekeken worden en alsdan zuiver gladde vlakken vertoonen.

Het ontstaan van eene vonk bij het openen komt vaak voor door verontreiniging der contacten door olie of wel doordat het contactvlak van de tong door onoordeelkundig samenpersen der contactschroeven oneffen gemaakt is. Zulke oneffenheden moeten door wrijven met het allerfijnste schuurlijnen verwijderd en daarna het vlak nog met Wiener kalk of Parijsch rood gepoleerd worden. Het instellen der contactschroeven moet derhalve zeer voorzichtig geschieden. Het smeren van de relaisligplaats met olie of petroleum moet nagelaten worden; eene reiniging of eene herstelling mag alleen door een instrumentmaker geschieden.

De schakeling der ontvangtoestellen is van dien aard, en de regeling van alle onderdeelen bij de aflevering zoo zorgvuldig, dat behalve het regelen van het relais, geen veranderingen moeten worden aangebracht, tenzij men er zich van overtuigd heeft, dat de toestellen anders niet goed werken.

De klopper. De door eene lokaalbatterij van 4 elementen in werking gebrachte klopper, die ten doel heeft, den coherer stroomloos te maken, bestaat uit een hamertje van NEEF, welks electro-magneet en onderbrekingsveer volkomen in metaal ingesloten zijn. Om een lichten slag mogelijk te maken ligt een biflair gewikkelde weerstand van 20 Ohm met de spoelen van den klopper in serie. Het ontstaan van eene vonk, bij het loslaten, aan de onderbrekingsplaats van den klopper wordt door eene, parallel aan de klopperspoelen aangebrachte, batterij van 5 polarisatiecellen tegengegaan.

De klopper bezit twee stelschroeven, waarvan de voorste dient tot begrenzing van het opwippen, de achterste tot onderbreking van de

zwakstroomgeleiding. Eene verstelbare spiraalveer houdt het anker omhoog. De beweging van den klopper mag niet meer dan 1 mM. bedragen en de hamer van den klopper den coherer niet aanraken. Een zeer lichte slag van den klopper is voldoende om den coherer volkomen buiten werking te brengen. De zwakstroom moet bij het omlaag gaan van den klopper onderbroken worden aan de achterste schroef en dan eerst moet de klopper tegen den coherer aanslaan. Parallel aan de klopperspoelen liggen de polarisatiecellen en de Morsetoestel.

Instellen van den klopper. Men draait de achterste stelschroef van den klopper zoolang aan, totdat bij het aandrukken van den hamer tegen den coherer de poolafstand tusschen het anker en den voorsten magneet ongeveer 2 mM. en die van den achtersten magneet $1\frac{1}{2}$ mM. bedraagt. Bij het loslaten van den hamer moet deze ongeveer 1 tot $1\frac{1}{2}$ mM. van den coherer afgaan. Geschiedt dit niet, dan moet deze vereischte ankerafstand door draaiing van de, van boven door middel van eene stelstift verstelbare, spanschroef van de bladveer ingesteld worden. Nu drukt men den klopperhamer weer tegen den coherer en regelt de middelste schroef zoolang, tot het onderbrekingscontact ongeveer $\frac{1}{10}$ mM. van de contactveer afkomt. Hierop controleert men nogmaals of bij het loslaten van den hamer het anker op den boven aangegeven afstand van genoemde pool resp. coherer af gaat. Is de afstand veranderd, dan moet opnieuw met behulp van de stelstift en de bovenste spanschroef nageregeld en dan opnieuw de juiste onderbreking aan de contactschroef nagegaan en gecorrigeerd worden. Nu sluit men door middel van het groene snoer opnieuw den relaisstroomkring en overtuigt zich, dat de klopper regelmatig werkt en daarbij de klopperhamer den coherer aanraakt.

De Morse. Het Morse-anker wordt op ongeveer 1 mM. beweegruimte ingesteld en door drukken met den vinger op het anker bepaald of het schrijfraadje eene streep van voldoende dikte maakt, waarbij de tegendruk door de onderste aanslagschroef opgenomen moet worden, zoodat het inkraadje niet vast, maar slechts even tegen het papier gedrukt wordt. Dan worden door het sluiten van den cohererstroomkring punten en streepjes gemaakt en de juiste teruggave van de teekens gecontroleerd. Het onderzoek strekt zich dan nog alleen uit over de behoorlijke instelling van de spanning van de veer, die het anker omhoog houdt. Stelt men zich ten doel het toestel langzaam te laten loopen, dan maakt men de veer iets langer, waardoor het schrift aan duidelijkheid wint. Het Morse-anker moet gedurende het schrijven van een streepje aangetrokken blijven en mag niet trillen. Voor het geval dat hierbij trillingen worden opgemerkt, moet of de trekveer van den Morsetoestel iets vrijgemaakt worden, of de afstand tusschen de magneten en het anker veranderd worden, of de veer aan den klopper aangetrokken, of de contactduur gedurende het slaan van den klopper verlengd worden (zoo laat mogelijke onderbreking).

Het instellen van de coherergeleiding. Men sluit den coherer door de

secundaire spoel van den transformator en doet hem door het drukken op den knop van de, in de nabijheid aangebrachte, elektrische schel werken. De aan de onderbrekingsplaats van de bel ontstaande vonken doen den coherer werken. Wordt de coherer slecht buiten werking gebracht, d. w. z. slaat de klopper na het bewerken met de bel niet na, dan moet een nieuwe coherer ingebracht worden. Is het relais te gevoelig, dan moet dit opnieuw gesteld worden. Wordt de coherer wel beïnvloed, doch wordt hij niet buiten werking gebracht en ratelt de klopper voortdurend door, dan slaat de klopper in het geheel niet tegen den coherer aan en moet zijn opstelling gecontroleerd en het hardgummi-blokje, waarop de coherer ligt, een weinig lager gemaakt worden. Wordt de coherer niet beïnvloed en slaat de klopper niet aan, dan is de zwakstroom, meestal aan den klopper verbroken. Vervolgens moet de achterste schroef van den klopper rechts omgedraaid worden. Kleeft de klopper aan den magneet, dan is de sterkstroom gesloten, ten gevolge van het vastzetten van de relaistong aan het rechter-(arbeids-)contact, of de zwakstroom wordt aan den klopper niet onderbroken. In het eerste geval moet de linker schroef van het relaiscontact iets versteld, in het tweede geval de achterste schroef van den klopper links omgedraaid worden.

In geval de klopper onzuiver werkt, hoewel de hamer regelmatig den coherer aanslaat, kan de oorzaak hiervan liggen, óf in het op eene of andere plaats van het relais ontstaan van vonken, óf aan de onzuiverheid van den coherer. De aanslag van den hamer tegen den coherer is goed, wanneer eene zeer langzame beweging in het poeder waarneembaar is.

INTENSITEITSREGELINGEN.

Bij te sterke intensiteit, d. w. z. bij te geringen afstand tusschen de corresponderende stations kan de coherer in gevaar komen. Dit is daaraan te merken, dat de toestel voortdurend doorwerkt, de teekens door elkander loopen en eene aaneensluitende reeks punten (eene formeele streep) opgeschreven wordt. Daarom moet dan ook de ontvang- en eventueel ook de seintoestel verzwakt worden. Bij den seintoestel verzwakt men de intensiteit door de drie vonkenslagruimten óf gelijkmatig te verkleinen, óf slechts met 2 of zelfs 1 slagruimte te werken, door de andere door kortsluiting buiten werking te stellen. Bij den ontvanger is het mogelijk op drie manieren de intensiteit te verzwakken.

1. Eene regeling door middel van den coherer. Deze bezit eene wigspleet. Dientengevolge bevindt hij zich in zijn gevoeligsten toestand, wanneer de smalle opening naar beneden gekeerd is; de smalste, gevoeligste plaats is daar, waar aan den coherer de glasspleet is aangebracht.

2. Door eene verandering in den graad van koppeling van de ontvang-transformatoren, n.l. door deze meer los te maken. Men vermindert de intensiteit, wanneer men de buitenste spoel, de primaire, van den transformator naar boven beweegt, zoodat zij de secundaire spoel nog maar weinig of in het geheel niet meer omsluit.

3. Bij zeer sterke intensiteit op 2—10 KM. afstand verzwakt men haar

door de tegenwichten aan seinstoestel of ontvanger niet aan te brengen.

4. Bij afstanden van 0,5—2 KM. mag de luchtgeleider niet meer in den ontvangstoestel ingestoken worden; bij afstanden beneden 0,5 tus-schen het seinende en een ander station mag nooit eenige ontvangstoestel ingeschakeld zijn bij het seinen van het eerste.

Bij zwakke intensiteit, d. w. z. bij de grenzen van de werkzaamheid van het station, moeten natuurlijk alle toestellen, waarbij eene regeling van de intensiteit mogelijk is, zoo gevoelig mogelijk worden ingesteld.

De Coherer. Het voornaamste deel van de ontvangtoestellen is de

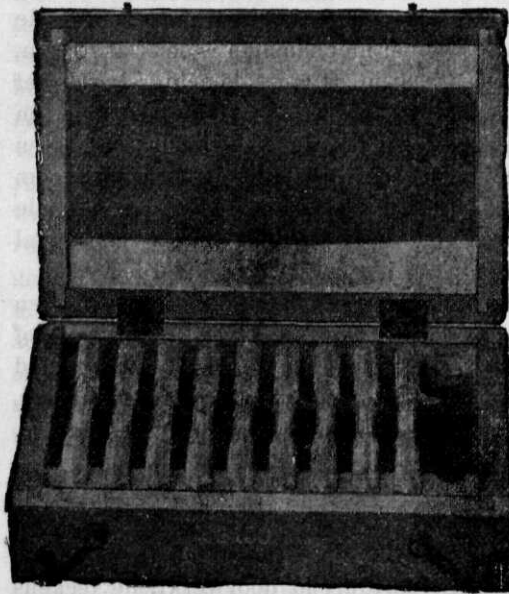

FIG. 9. Doosje met Coherers.

coherer; deze is een gepatenteerde vacuumcoherer met wigspleet en regelbare gevoeligheid. De Maatschappij moest besluiten deze soort definitief in te voeren, omdat hij alleen voor het praktisch gebruik voldoende duurzaamheid bezat en goed constant bleef in het werken. In zijn tegenwoordigen vorm kan hij als een zeer typisch product der fusie van de beide Deutsche stelsels beschouwd worden. Den naam vacuumcoherer draagt hij, omdat het metaalpoeder in een luchtledig glazen buisje ligt. Door deze inrichting, die oorspronkelijk alleen aangetroffen werd bij den coherer van SLABY-ARCO,

wordt oxydatie van het poeder vermeden en is hierdoor een langere levensduur van den coherer verzekerd. In het buisje toch, bevinden zich de uit staal bestaande electroden, waarvan de beide, naar elkander toegekeerde vlakken steeds helder glanzend moeten zijn. Als vulling komt gehard staalpoeder in aanmerking. De electroden van den coherer zijn aan voren genoemde vlakken zoodanig bewerkt, dat er eene wigvormige ruimte tusschen aanwezig is. Verder kan het buisje om zijn lengte-as gedraaid worden. Al naargelang nu van de ligging van deze wigspleet zullen meer of minder korreltjes tot werkzaam cohereeren geraken, waardoor de capaciteit van den coherer al naar behoefte fijn kan worden gesteld. Daar bij den staalcoherer de ondervinding werd opgedaan, dat hij niet meer zuiver werkt, wanneer zijne electroden magnetisch worden, dat intusschen eene zekere geringe hoeveelheid magnetisme zijn gevoeligheid verhoogt, zonder de zuiverheid eenigszins te benadeelen, zoo ontstond hieruit eene magnetische regeling door een

permanenten ringmagneet, die te gelijker tijd het eerste nadeel vermijdt en zich het laatste voordeel ten nutte maakt. Daartoe bevindt zich de eene verlengde electrode van den coherer tusschen de beide tegenover elkander geplaatste polen van den ringmagneet, die zeer dicht tegenover elkaar staan. Door draaiing van den magneetring kan men nu naar believen de noord- of zuidpool nabij het electrode-eind brengen en daardoor diens werkzame einde zuid- of noordpool in iederen gewenschten graad van sterkte of ook volkomen vrij van magnetisme maken.

HET ONTVANGEN DOOR MIDDEL VAN HET HOORTOESTEL.

Wanneer het MORSE-toestel voor het opnemen van eenig draadloos telegram om eene of andere reden plotseling hapert, dan kan men een hoortoestel aan luchtdraad en tegenwicht inschakelen, waardoor men de verdere berichten ontvangen kan. Deze hoortoestel is de hoortoestel met electrolytischen detector van SCHLOEMILCH, die heden ten dage de meest volmaakte hoortoestel is voor draadloze telegrafie. Zijn volmaakt zeker werken en zijne groote gevoeligheid aan den eenen kant, en de bewonderenswaardige eenvoudigheid van zijn gebruik aan den anderen kant, doen onderstellen, dat hij in iederen modernen vonkentelegraafaanleg zal worden aangebracht. Zijn gebruik beperkt zich intusschen niet alleen tot het ontvangen van vonkentelegrafische teekens, maar hij is ook geschikt zoowel voor het meten van stralingsenergie als voor het bepalen van golflengten voor ver verwijderde, en met de gewone ontvangtoestellen nog niet bereikbare, vreemde stations.

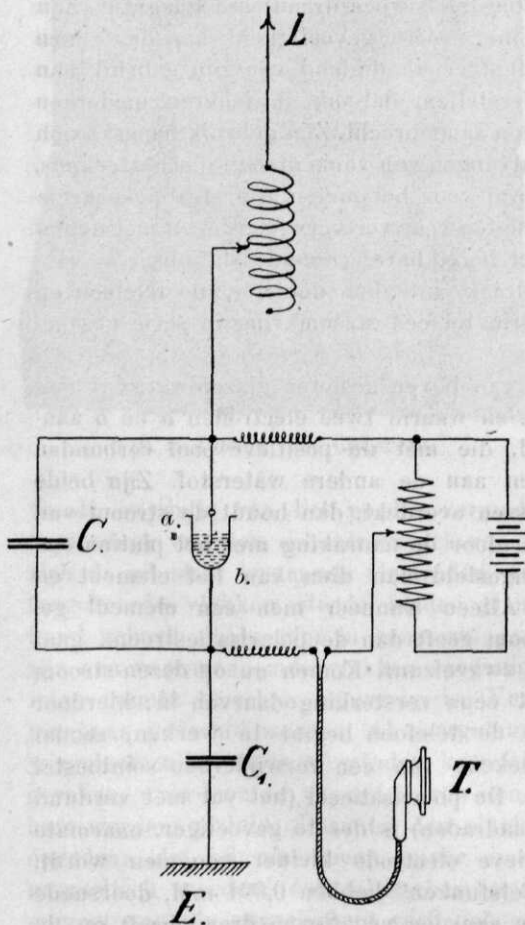
De toestel bestaat in hoofdzaak uit den detector, de telefoon en eene stroombron, welke alle drie tot één stroomkring in serie geschakeld zijn.

De detector bestaat uit een van boven gesloten glazen vat, dat met verdund zwavelzuur gevuld is, en waarin twee electroden *a* en *b* aangebracht zijn. Aan den draad, die met de positieve pool verbonden is, ontwikkelt zich zuurstof en aan de andere waterstof. Zijn beide draden met de genoemde gassen overdekt, dan houdt de stroom van het element op, daar de gassen door de aauraking met het platina een stroom ontwikkelen, die tegengesteld aan dien van het element en ook aanmerkelijk sterker is. Alleen wanneer men een element gebruikt, dat een sterkeren stroom geeft dan de polarisatiestroom, gaat een stroom door het verdunde zwavelzuur. Komen nu op dezen stroom elektrische golven, dan treedt eene versterking daarvan in; hierdoor ontstaat een geruisch, waarop de telefoon begint te werken, zoodat men de vonkentelegrafische teekens van een verwijderden seintoestel met het oor waarnemen kan. De polarisatiecel (het vat met verdund zwavelzuur en de beide platinadraden) is des te gevoeliger, naarmate de oppervlakte van de positieve electrode kleiner genomen wordt. De draden bij het stelsel „Telefunken” hebben 0,001 mM. doorsnede en 0,01 mM. lengte. De grootte van den negatieven draad heeft op de gevoeligheid geen invloed. Het gemakkelijk regelen van de gevoelig-

heid van een SCHLOEMILCH-detector, het constant werken, zijn ongevoeligheid voor storingen, alsook de eigenschap om bij allengs afnemende golfintensiteit naar verhouding zwakker te reageeren, doch nimmer plotseling geheel te zwijgen, maken hem in verbinding met eene telefoon tot een zeer gewichtig instrument. Eene overwerking door te intensieve stralen bij het aanroepen van een tweede bewegelijk station en het daaraan verbonden, n.l. bij een coherer, onaangenaam optreden van onzuiverheden, is hierbij niet te vreezen, daar de cel des te sterker begint te werken, naarmate de golf-impulsen intensiever op hem inwerken.

Daar de spanning van de stroombron regelbaar moet zijn, is evenwijdig aan de 4 droge elementen een Ohmsche weerstand ingeschakeld, waarvan een vaste en een verschuifbare tak naar de cel, respectievelijk naar de telefoon, voert.

Om den detector bij het seinen met het eigen station te behoeden voor de werkingen van den seintoestel, worden door middel van een hard-

gummi-hefboomschakelaar te gelijker tijd de geleiding naar den ontvangdraad en die naar de cel bij het seinen uitgeschakeld, bij het ontvangen ingeschakeld. Door een in den primairen stroomkring in te schakelen blok, dat aan den zelfden hefboom aangebracht is, wordt verder nog verhinderd, dat het afzendstelsel in werking gesteld kan worden, zoolang de detector ingeschakeld is en de luchtgeleider met den toestel zelf in geleidende verbinding staat.

Instellen van den toestel.

Na aansluiting van de batterij en de telefoon en na het inzetten van den detector vermeerderd men de spanning door middel van het glijdcontact zoo lang, tot men in de telefoon een zacht ruischen waarneemt. Gaat men nu over een klein eindje terug, dan verdwijnt dit geruisch weer en de detector heeft zijn grootste gevoeligheid. Men overtuigt zich nu van het goed

FIG. 10. Electrolytische detector van SCHLOEMILCH. werken van de cel door mid-

del van een cohererbeproefer, welks ijzeren kast men voor dit doel met de stopaansluiting van den hardgummi-hefboom-uitschakelaar door een draad geleidend verbindt. De cel zelf wordt in twee graden van gevoeligheid vervaardigd, het eene type bezit bij grootere geluidsterkte eene iets geringere gevoeligheid, het andere bij geringere geluidsterkte eene zeer hooge gevoeligheid. De bodem van het defektorvat draagt als onderscheidingsteeken of een *E* (Empfindlich) of een *H* (Hochempfindlich). Al is ook de zuurdichte afsluiting van de cel voortreffelijk, toch is het aan te bevelen, haar in gevulden toestand zooveel mogelijk *staande* te bewaren, om het ontsnappen van zuursporen zooveel mogelijk te voorkomen.

De schakeling bij het ontvangen. De doelmatigste schakeling in den hoogen frequentie-ontvang-trillingskring wordt door nevensstaande schets duidelijk gemaakt. Men stemt den luchtgeleider *L*, na aansluiting van den toestel en verbinding met de aarde door de klem *E*, door eenige windingen zelfinductie en een veranderlijken condensator *C*, eventueel door toevoeging van een hulpecondensator *C*₁, zoolang af, tot zich in de telefoon *T* een maximum van geluidsterkte voordoet. De grootte van den condensator *C*₁, die evenwijdig met den detector ligt, en de waarde van de zelfinductie richt zich naar de gebruikt wordende golflengte van het afzendstation, alsook naar de elektrische eigenschappen van den ontvangdraad; de beste en voordeeligste afmetingen hiervoor kunnen in zeer korten tijd gevonden worden. Is de ontvang-intensiteit zeer gering, dan kan men na volbrachte afstemming in den regel nog een aanmerkelijke verbetering in de telefonische wedergave der teekens aanbrengeu, door eene geringe verschuiving van het glijdecontact, waardoor men een eventueel nog fijnere spanningsafstemming bewerkt.

De met *E* gemerkte detector wordt alleen voor normaal bedrijf gebruikt. De evenwijdig met dezen detector geschakelde condensator moet eene gemiddelde capaciteit van 200—400 cM. bezitten. Als zelfinductie in den luchtgeleider wordt een passend getal windingen van de schuifspool ingeschakeld. De met *H* gemerkte detector wordt (vanwege de groote zwakte der hoorbare teekens) alleen dan ingeschakeld, wanneer de intensiteit voor den gewonen schrijftoestel reeds te zwak is. Evenwijdig aan dezen detector wordt een condensator van 150—200 cM. capaciteit geschakeld. Bij het afstemmen moet zorgvuldig gelet worden op het intreden van resonantie, daar de afstemming zoo scherp is, dat zij bij verandering van den condensator en van de zelfinductie gemakkelijk overschreden kan worden.

Eigenlijk ontvangen. Door middel van den omschakelaar op den hoortransformator kan men den detector rechtstreeks of inductief in werking brengen. Welke werking men nu aanwendt, blijkt uit de geluidsterkte van de telefoon, d. w. z. men zal steeds die schakeling gebruiken, waarbij men de duidelijkste teekens verkrijgt. Deze zijn bovendien afhankelijk van de instelling van den hoortransformator (van de koppeling en van den draaicondensator bij in werking brenging) en van de parallel met

den detector liggende condensatoren. Parallel aan den detector liggen 2 condensatoren, 1 draaicondensator van 0,001 Microfarad en 1 stopcondensator van 0,001 en 0,002 Microfarad. Door middel van den stopcondensator worden de grovere instellingen, door middel van den draaicondensator de fijnere instellingen tot stand gebracht.

Algemeene zaken. Ontdekt men, dat men na een langdurig werken den schuifweerstand niet meer juist kan instellen, dan moeten de droge elementen van den hoortoestel vernieuwd worden. (De hoorbatterij bestaat uit 4 droge elementen, die in een kistje links zijn gepiaatst en met een zwarten geleiddraad zijn aangesloten). Wordt in de telefoon een constant ruischen waargenomen, dan is de detector aan de verkeerde polen ingezet. In het belang van het goede ontvangen, verdient het aanbeveling, de gevoeligheid der telefonen van tijd tot tijd te onderzoeken. Wanneer een detector defect is geworden, bemerkt men dit daaraan, dat bij het instellen van den detector met den schuifweerstand de grens niet meer kan worden vastgesteld, waarbij het ruischen in de telefoon niet meer waarneembaar is. De oorzaken van het defect worden van den detector zijn bijna altijd gelegen in het feit, dat eene vonk in den toestel is ingeslagen. De klemspanning der elementen moet iedere maand gemeten worden. Deze spanning moet zoowel bij de hoor- als bij de schrijfbatterij 5,6—6 volt bedragen. Voor het onderzoeken van de hoorbatterij legt men den voltmeter aan tegen de beide klemmen „Hoorbatterij”, op de aanvullingsplaat, voor het onderzoeken van de schrijfbatterij aan de beide polen van den dubbelschakelaar; op de zelfde plaat en op de zelfde wijze kan men de spanning van het cohererelement meten aan de beide klemmen „Cohererelement”.

DE GEREEDSCHAPSKAR.

Deze kar is bestemd voor het opnemen en medevoeren van gashouders, het benodigde schansmateriaal, alsmede voor de ballons en vliegers en een reserve-benzinehouder. De 4 gashouders zijn direct in de kar ingebouwd en kunnen ieder 5 M³. gas van 120 atmosfeeren druk bevatten. Zij zijn volgens wettelijke bepalingen beproefd op eene spanning van 200 atmosfeeren en met behulp van kleppen gesloten. Twee houders zijn voldoende voor het vullen van één ballon, hetgeen met behulp van eene meegevoerde vulslang geschiedt en indien er voor eene voortdurend goede afsluiting der gasballons gezorgd wordt.

In de gereedschapskar worden verder nog medegevoerd:

1 luchtdraadverbindingskabel, 1 tegenwichtverbindingskabel, 8 haringen voor het tegenwicht, 2 geleidrollen voor ballon- of vliegerkabel, 2 krukken voor de kabeltrommels, 8 isolatoren, 1 secundaire spoel voor den schrijftransformator, 3 zinken-aardplaten, 1 benzinekast, diverse reserve-kabels, kleine en groote kabelschoenen, diverse reservestoppen, 1 reserve-telefoon, 1 reserve-klopper, 1 reserve-relais, 1 kist met 30 Siemensflesschen, 1 kist met 10 coherers en 4 platinacontacten voor den

Morsetoestel, 1 kist met 2 detectoren, 2 flesschen Morse-inkt, 2 polarisatiecelbatterijen, 10 gloeilampen à 4 volt, 10 gloeilampen à 20 volt en 10 gloeilampen à 220 volt, 12 droge elementen type 3, 2 droge elementen type 6, 4 ophangveeren voor de ontvangtafel, 6 rollen Morsepapier en 1 werktuigtasch.

Aan iedere zijde van de kar is een kabeltrommel met 270 M. vlieger-respectievelijk ballonkabel aangebracht.

UITRUSTING MET VLEGERS.

Ieder station kan voorzien worden met: 3 Eddyvliegers in foudraal, 2 groote doosvormige (Amerikaansche) en 1 kleinen stormvlieger in foudraal, 1 rol met kabel en 1 haspel.

HET IN ELKAAR ZETTEN DER VLEGERS.

Eddyvliegers. Nadat de vlieger uit elkander is gerold, steekt men in ieder van de metalen hulzen eene staaf met het niet met draad en stift voorziene einde. Dan bevestigt men de zijhoeken van den vlieger, door de daaraan aanwezige koordlussen over de stift van iedere staaf te haken en wel zoodanig, dat zij in de ingesneden inkervingen komen te liggen. Al naargelang van de sterkte van den wind moeten dan aan het staarteinde 1 tot 6 staartdotten achter elkander bevestigd worden.

Het bevestigingspunt van den kabel en de lengte van de bevestigingslijnen vindt men door deze naar eene der zijden van den vlieger uit te strekken. Bij sterken wind kan de vlieger iets (ongeveer 1 tot 3 cM.) hooger bevestigd worden, zoodat hij vlakker ten opzichte van de windrichting ligt. In het algemeen moet de vlieger in de zelfde richting staan, als die, waarin de staart zich in verband met den wind plaatst. De schouderbevestiging dient om de stevigheid van den vlieger bij sterken wind te verhoogen.

Doosvormige (Amerikaansche) vliegers. Een der manschappen houdt de zijdeelen uit elkander, terwijl hij ze zoodanig op den grond zet, dat het van strepen voorziene einde boven is; dan zet een andere man in het midden van de ondervlakken van den vlieger de twee kleine staafjes kruiselings in, zoodat deze in de, in de zijstaven aanwezige, kerven inspringen; de twee grootere staven worden op de zelfde wijze van boven ingestoken, doch geheel aan de bovenzijde tusschen dwarsstaven en ring. Deze soort vliegers wordt aan de hoeken van de bovenste vlakke, waarop de wind speelt, van eene der breedtezijden verbonden.

Het gebruik der vliegers. De *Eddyvliegers* moeten gebruikt worden bij zwakken en middelmatigen wind en wel de lichtgrijze (de niet met vochtwerende stof doortrokkene) bij droog weder, de beide witgekleurde (de wel met vochtwerende stof doortrokkene) bij regenachtig weder.

De *doosvormige vliegers* worden bij sterken en bij wervelwind gebruikt, de *stormvlieger* bij stormweder.

De vliegers moeten zoover van het station opgelaten worden — hoe

zwakker de wind, hoe verder er van af —, dat zij nog in de lijszijde van het station komen te staan. Hierbij moet er op gelet worden, dat wervelstormen, die zich gewoonlijk boven terreinoneffenheden vormen, zooveel mogelijk vermeden worden; voorts wordt nagegaan op welke hoogte zich de beste wind voordoet. Is in de beneden luchtlagen weinig wind, dan moet de vlieger door hard loopen opgelaten worden; staat de vlieger slecht aan den kabel, dan brengt men hem door het verlegen van den kabel door middel van een koord op grootere (dubbele) hoogte, waarin gewoonlijk een betere en gelijkmatiger wind wordt aangetroffen. Bij onregelmatigen wind moet de vlieger voortdurend gadeslagen worden; het van tijd tot tijd zakken van den vlieger kan door herhaaldelijk omlaagtrekken van den kabel ongeveer twee meter boven den grond of wel door trekken en hard loopen tegengegaan of opgeheven worden.

In den kabel mogen geen lussen of knopen voorkomen. Het inhalen geschiedt over den haspel kort boven den grond; bij wind mag niet aan den kabel getrokken worden, opdat de vlieger niet met geweld tegen den grond stoot.

HET AFBREKEN VAN HET STATION OF WEL HET VERANDEREN VAN STANDPLAATS.

Hiertoe wordt in de allereerste plaats de benzinetoevoerkraan gesloten. Vervolgens wordt de verbindingskabel tusschen kracht- en toestelkar en ook het tegenwicht losgemaakt, en worden de verschillende onderdeelen stevig verpakt. Daar bij eene temperatuur van 0° C. en daarbeneden het spoelwater gemakkelijk kan bevrozen, moet dit uit den houder en de geleidingen verwijderd worden. Ook bij het veranderen van standplaats en vooral, wanneer een lange marsch naar de nieuwe opstellingsplaats gemaakt moet worden, is het aanbevelenswaardig deze voorzorg te nemen. Bij zeer hooge temperatuur is het goed om het sterk verhitte water van tijd tot tijd door frisch water te vervangen. Bij het veranderen van standplaats kan de gevulde ballon, vastgebonden op twee aan elkander verbonden en achter elkander rijdende karren, getransporteerd worden. Ook kan de ballon met de hand door opgezeten of loopende manschappen vervoerd worden, terwijl hij nog omhoog is. Op de sluiting van de gashouders moet zeer zorgvuldig achtgeslagen worden.

SLOT.

Naast de rijdende stations is het aan de Maatschappij gelukt ook draagbare stations te construeeren, die, naar het mij voorkomt, zeer geschikt zijn om gebruikt te worden in die landen, waar èn door de bodemgesteldheid èn door het ontbreken van voldoende breede kunstwegen het bezigen van rijdende stations onmogelijk is; zoo zouden deze draagbare stations bij onze troepen in Indië wellicht uitstekende diensten kunnen bewijzen.

Dit station wordt in onderstaande teekening voorgesteld. De toestellen zijn hier op praktische wijze zoodanig aan de binnenwanden van vaste, houten kisten opgesteld, dat de gesloten kist een minimum ruimte en gewicht heeft. Daarbij zijn, zooals de teekening aantoont, afzender en ontvanger van elkander gescheiden. Op de plaats, waar het station in werking komt, worden de wanden van de kisten opengeslagen en vindt men eene groepeerings der toestellen, die gemakkelijk

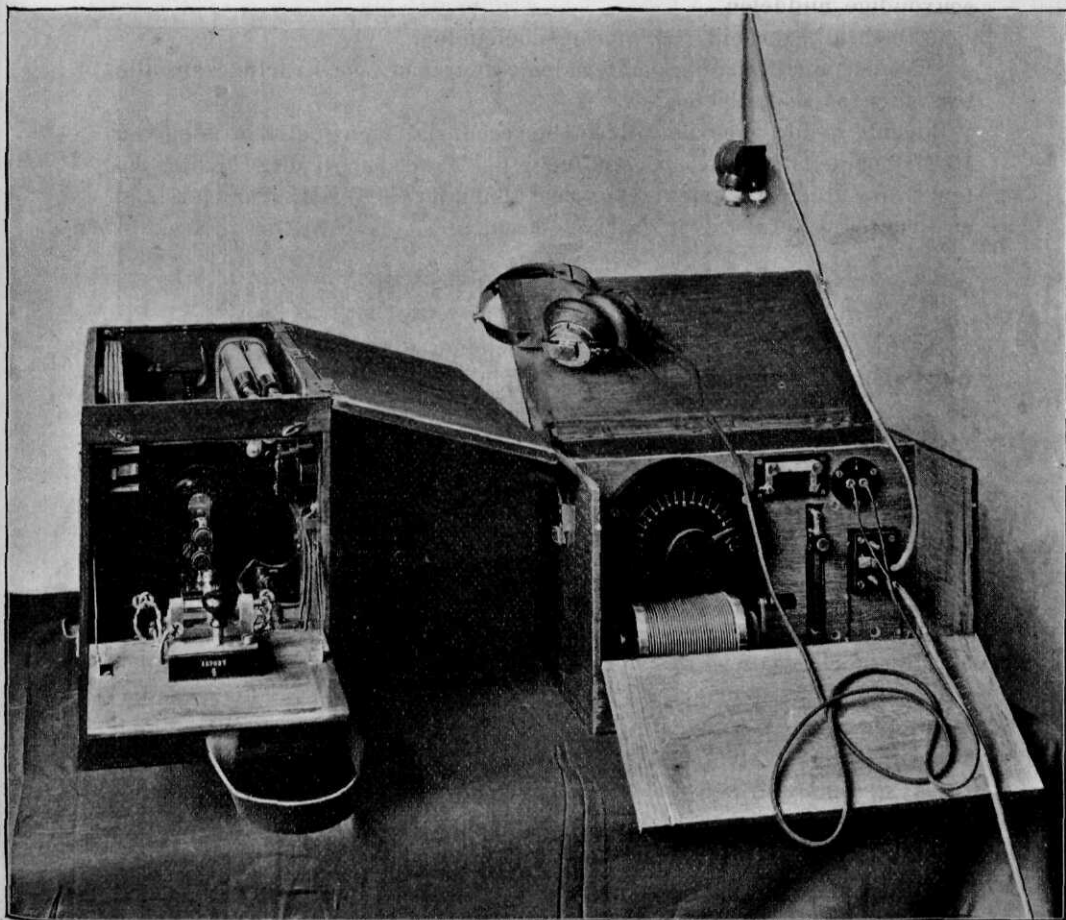

FIG. 11. Draagbaar station voor vonkentelegrafie.

te overzien is, en waarbij ieder afzonderlijk deel goed te bereiken is. Deze toestellen zijn vooral bestemd om medegegeven te worden aan ruiters- of wielrijderpatrouilles; zij maken het mogelijk correspondentie te verkrijgen tusschen troepen op 2—3 dagmarchen van elkander verwijderd, zoodat b.v. ver vooruitgeschoven verkennings-

troepen gemakkelijk en zonder verlies van den zoo kostbaren tijd gewichtige waarnemingen aan den bevelhebber kunnen overbrengen.

De stations zijn geconstrueerd op grond van de ervaring in den loop der laatste jaren door uitgebreide proeven en practisch onderzoek verkregen. Hierbij werd bijzonder gewicht gehecht aan:

1. Lichtheid en gemakkelijk gebruik der toestellen.
2. Buitengewoon groote bedrijfszekerheid.
3. Het verkrijgen van een hoogen werkingsgraad met betrekkelijk eenvoudige middelen.
4. De bruikbaarheid voor oorlogsdoeleinden.
5. Prima qualiteit der materialen, duurzame constructie van alle toestellen en onderdeelen.

Bovenbedoelde proeven hebben bewezen, dat men met 3 masten van 10 M. hoogte met eene speciale, door de Maatschappij uitgedachte, antenne-inrichting volkomen zeker een afstand van 25 KM. over vlak land en evenredig verder over zee kan bereiken.

UITWENDIGE UITRUSTING.

De ter bevestiging van den luchtgeleider dieneude masten bestaan uit stalen buizen, die telescoopvormig in elkaar geschoven kunnen worden. In dezen toestand zijn zij ongeveer 2 M. lang en kunnen ten gevolge van hunne lichtheid (ca. 29 KG. per mast met inbegrip van de inrichtingen voor het rechthouden en spannen) gemakkelijk opgesteld worden. De masten zijn met het oog op de stabiliteit voorzien van aluminium voetstukken en worden tweemaal door naar drie richtingen in den grond te verankeren stalen koorden gespannen gehouden. Bovendien wordt iedere mast ter voorkoming van doorknikken door eene eenvoudige inrichting beschermd. Zoowel bij de luchtgeleidingsinrichting als bij het tegenwicht is vertind koperkoord, bestaande uit 8 draden van 0,4 mM., in gebruik. De isolering geschiedt door lichte AMBROIN-isolatoren. Tot deze uitrusting behoort bovendien nog een koordtrommel, waarop de luchtgeleider en het tegenwicht gewonden zijn.

De stroombron. Een kleine gelijkstroom-dynamo is op een rijwiel-onderstel gemonteerd (zie figuur 12). Door de trappers wordt de beweging door middel van een drijfkoord en met gebruikmaking van een doelmatig uit aluminium gemaakt vlieg wiel overgedragen. De overdrachtsverhouding is zoo gekozen, dat men bij normaal trappen eene vonkengte van 4 mM. aan den inductor verkrijgt. Het gewicht van deze trapdynamo bedraagt ongeveer 30 KG.

De telegrafische toestellen. De seintoestel heeft een gewicht van ca. 15 KG. De toestellen zijn, gemakkelijk te overzien, in eene van draagriemen voorziene kist van $380 \times 380 \times 200$ mM. geplaatst. Deze kist bevat:

- a. den Morsesleutel;
- b. den inductor met hameronderbreking. Deze heeft zoodanige afmetingen, dat hij het drievoud van de verlangde werking kan uithouden,

en dat hij het bedrijf bij minimal wattverbruik (80 watt) mogelijk maakt en aan den hameronderbreker bijna geen vonken kunnen voorkomen. Parallel aan den onderbreker is een primaire condensator uit paraffinepapier geschakeld;

c. de Leidsche flesschenbatterij, bestaande uit 12 buisjesflesschen;

d. eene spoel, die met den flesschentoestel op eene golf van 363 M. afgestemd is;

e. de vonkentoestel (zinken polen);

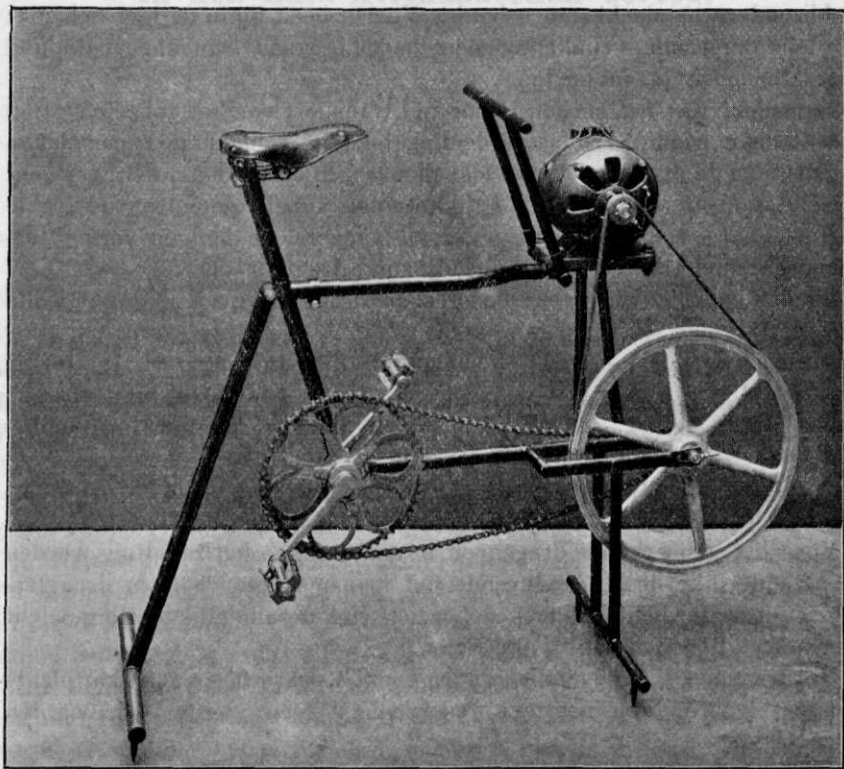

FIG. 12. Trapdynamo voor draagbare stations.

f. het aansluitcontact voor luchtdraad en tegenwicht met blokkeering, d. w. z. automatische onderbreking van den primairen stroom bij het uitschakelen van luchtdraad en tegenwicht;

g. het stopcontact voor het aansluiten met de, naar de stroombron voerende, geleidingen, enz.

De ontvanger. (Gewicht ca. 6 KG.) De toestellen zijn eveneens in eene kist van $220 \times 250 \times 120$ mM. aangebracht. De kist bevat:

a. een hoorontvangtoestel;

b. eene dubbele hoofdtelefoon;

c. vier droge elementen;

- d. een transformator;
- e. een secundairen veranderlijken condensator;
- f. eene gelijkstroomblokkeering, d. w. z. een automatische onderbreker voor den gelijkstroom bij het uitschakelen van luchtdraad en tegenwicht;
- g. een aansluitcontact, enz.

De gebruikt wordende indicator is de bekende electrolytische golf-detector van SCHLOEMILCH. Deze vereischt geen mechanische verstoring en werkt op iederen afstand zeker, zonder dat het noodig is, dat men er bijzondere aandacht aan schenkt. Voorts bezit hij in de hier gebruikt wordende speciale schakeling een hoogen graad van ongevoeligheid voor atmosferische invloeden.

Transport van het station. Voor het transport van het geheele station zijn 12 man noodig. De lastverdeling heeft op zoodanige wijze plaats, dat zes man de drie masten met toebehooren, en verder ieder der overigen: 1 veldtafel en veldstoel en 1 sikkel; den kabeltrommel en de tegenwichtsstaven; den seintoestel; den ontvanger, een beil en verder toebehooren; den trapt toestel en den dynamo dragen.

Bij het gebruik van 4 paarden geschiedt het transport op de volgende wijze:

paard	A	draagt	1	mast	+	toebehooren,	den	ontvanger	en	1	tafel;	
"	B	"	1	"	+	"	,	den	seintoestel	en	1	stoel;
"	C	"	1	"	+	"	,	tegenwichtsstaven	en	toebehooren;		
"	D	"				den	trapt	toestel,	den	dynamo,	den	luchtdraad,
						het	tegenwicht,	verder	toebehooren,	als	sikkel,	beil,
						enz.						

Voor het gemakkelijk dragen en bevestigen aan het zadeltuig worden de afzonderlijke deelen gedurende het transport ten deele in draagtaschen uit waterdicht zeildoek geborgen. Het gezamenlijk netto gewicht van het station bedraagt 170 KG.

Het transport kan bovendien op eene met 1 paard bespannen kar plaats hebben, waarop dan nog een reserve-mast (een vierde) kan worden bijgevoegd.

Moge de hier gegeven beschrijving iets hebben bijgedragen tot het geven van meerdere bekendheid aan een nieuwen tak van wetenschap, die vooral ons, militairen, reeds zulke groote diensten heeft bewezen en nog zal kunnen bewijzen.

Het spoorwegwezen en het gebruik der spoorwegen in 'den Zuid-Afrikaanschen oorlog,

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT,
1ste Luitenant der Veldartillerie.

(Vervolg van blz. 536.)

B. Gebruik der spoorwegen aan Boerenzijde.

Het gemis aan eene betrouwbare en volledige, op officieele gegevens berustende geschiedenis van den oorlog aan Boerenzijde deed zich bij de samenstelling van het thans volgend overzicht meermalen gevoelen. Vooral betreffende de O. V. G. S. zijn de gegevens uiterst schaars.

Ad a en b (Mobilisatie en concentratie).

Het rapport van den heer STEINMETZ, Secretaris der N. Z. A. S. M., in „De Ingenieur” (1900), maakt geen onderscheid tusschen het vervoer der afzonderlijke burgers naar de centra, waar hunne commando's gemobiliseerd werden (ons z.g. militievervoer) en dat der commando's naar hunne aanvankelijke opstellingsplaatsen (ons z.g. troepenvervoer).

Uit den aard der zaak was eerstbedoeld vervoer niet van grooten omvang. Het spoorwegnet in de republieken was zeer ijl; alle burgers waren bereden, en begaven zich dus meest te paard naar de appèlplaatsen, te meer, daar men zich zooveel mogelijk plaatselijk en districtsgewijze mobiliseerde.

Ook het troepenvervoer had om gelijke redenen geen buitengewoon grooten omvang. De strijdkrachten der Boeren konden in geen vergelijking staan tot die der Engelschen, en bovendien werden de verschillende Commando's niet alle op ééne enge strook samengetrokken, doch bewaakten zij meestal de eigen grenzen. Ook werd niet overal van den spoorweg gebruik gemaakt, waar dit toch met voordeel had kunnen geschieden. Uit verschillende districten trokken de commando's te paard en met hunne ossenwagens naar de aangewezen verzamelplaatsen, zooals zij dit van ouds gewoon waren.

Met dit alles voor oogen kan het niet verwonderen, dat het militair vervoer bij het uitbreken van den oorlog niet buitengewoon druk was,

ja, verre onderdeel voor het burgervervoer, dat door aanzienlijke emigratie in de maanden vóór den oorlog eene ongekende hoogte had bereikt. Terwijl onder gewone omstandigheden gemiddeld 9000 personen per maand het land verlieten, bedroeg dit aantal in September 1899: 33.521 en in October 97.470. Stelt men hier tegenover het concentratievervoer, dat 28 September begon, 10 October hoofdzakelijk en 31 October geheel afgelopen was, dan blijkt dit niet zeer belangrijk geweest te zijn. Vervoerd werden in dien tijd 13.413 man, 13.271 paarden en muilen, 3203 ossen, 53 stukken geschut en caissons, 1077 wagens, 3972 ton goederen en 683 ton munitie.¹⁾

De voorbereiding van dit vervoer had zeer veel te wenschen overgelaten, wat geenszins de schuld der N. Z. A. S. M. was. Reeds in Juli 1899 had de Directeur zich tot den Commandant-Generaal gewend, eene opgave verzoekende, van welke stations en waarheen burgers bij mobilisatie zouden moeten worden vervoerd, van de getalsterkte der militaire transporten, enz. Bij een daaruit voortgevloeid onderhoud bleek, dat JOUBERT absoluut geen plan van verdediging had; hij klaagde alleen over het onaangename van oorlogvoeren, zeide, dat de Transvaal daarvoor niet klaar was, dat men niet gezorgd had voor vriendschap met de Kaapkolonie, die jarenlang verwaarloosd was, enz. Al wat men doen kon, was te trachten den oorlog te voorkomen.

Half Augustus diende de Directeur, zich ten volle bewust van zijne taak en zijne verantwoordelijkheid, eene klacht in bij den Regeeringscommissaris voor spoorwegen, dat de Commandant-Generaal hem niet in staat wilde stellen, iets voor te bereiden. De zaak werd toen bij den Staatspresident aanhangig gemaakt, met dit gevolg, dat de Directeur in vele opzichten de vrije hand kreeg. Hij ging nu hard aan het werk om de noodige dienstregelingen te ontwerpen, stationsemplacementen te doen inrichten voor troepenvervoer, enz.

*Niettegenstaande herhaalde pogingen is het de Maatschappij echter niet mogen gelukken te voren eenige opgaven, hoe vaag dan ook, te krijgen omtrent het aantal burgers, paarden en wagens, dat van bepaalde stations naar andere, aan te wijzen punten zou moeten worden vervoerd.*²⁾ De Secretaris der N. Z. A. S. M. schreef deze zorgeloosheid en onverschilligheid toe aan de eigenaardige karaktereigenschappen van den Afrikaander: „Hij houdt er niet van tot in kleinigheden alles vooruit „te regelen en vast te stellen; hij rekt er liever op, als de nood dringt, „een uitweg te vinden, een plan te maken, zooals hij het noemt”. Van eene in alle bijzonderheden voorbereide en uitgewerkte mobilisatie was dan ook aan Boerenzijde geen sprake.

Door dit volkomen gebrek aan gegevens was het onmogelijk eene dienstregeling te ontwerpen voor het militair vervoer en werd besloten voorloopig de gewone treinen onveranderd te laten loopen. Verder

¹⁾ Ingenieur 1900. Zie ook Jaarverslag N. Z. A. S. M. 1899, blzn. 44/6.

²⁾ Ingenieur, 1900.

moest men maar afwachten, welk vervoer er komen zou, om dan naar bevind van zaken te handelen. ¹⁾

Aanduidingen wezen er op, dat het in het voornemen lag, het grootste deel der strijdkrachten te vervoeren naar de Natalgrens. In verband daarmee had de Maatschappij het grensstation Volksrust, waar een vrij groot emplacement en voldoende gelegenheid voor het lossen van wagens en dieren was, tot uitladingsstation bestemd. *Geheel onverwachts en op het laatste oogenblik werd door de militaire autoriteit het daaraan voorafgaande station Zandspruit aangewezen als verzamelplaats voor de krijgsmacht in Natal.* Dit station had slechts één enkel uitwijkspoor, een kort dood spoor en eene kleine verhoogde losplaats. Wel werd hieraan nog zoo goed mogelijk te gemoet gekomen, maar toch waren vertragingen onvermijdelijk; de volle capaciteit van de Z.-O.-lijn werd dan ook slechts gedurende enkele dagen bereikt. Deze capaciteit was niet eens zeer groot. Daar stationsafstanden voorkwamen van ruim 1 uur rijtijd, bedroeg zij slechts 11 treinen van 35 à 40 wagens per etmaal in iedere richting. In deze periode werden op de Z.-O.-lijn 2 tijdelijke kruisingsstations ingelegd. ²⁾ Na 10 October, toen de hoofdmacht grotendeels op de plaats van bestemming aangekomen was, zoodat nog slechts aanvullingscommando's, wagens en voorraden te wachten waren, werd het in verband met de veiligheid raadzaam geacht des nachts niet meer te laten rijden; en werd het aantal treinen tot 6 teruggebracht. ³⁾ Een gemiddelde commandotrein vervoerde slechts 125 man met bijbehorende paarden, bagage, ossen en ossenwagens. Werden de ossenwagens afzonderlijk vervoerd, dan telde de trein 200 man met paarden en bagage. In beide gevallen had men 27 wagens. Met dubbele tractie steeg dit aantal tot 40 à 50. ⁴⁾

Omtrent het gebruik van de andere lijnen der Boeren-spoorwegen wordt weinig vermeld. Van den Pretoria-Pieterburgspoorweg werd gebruik gemaakt tot het vervoer van troepen van Pretoria naar de N. grens. Het militair vervoer op deze lijn is echter zeer onbeduidend geweest. Ook is het wel waarschijnlijk, dat van de lijn Pretoria-Klerksdorp gebruik gemaakt is voor vervoer van enkele Commando's naar de W. grens, in het bijzonder voor de insluiting van Mafeking.

Ad c (Etappenvervoer).

Uit den aard der zaak hebben de spoorwegen den Boeren ook goede diensten bewezen, als verbindingslijnen in den rug der opereerende legerafdeelingen. Vooral was dit het geval met de troepen, die Natal binnendrongen, en met de afdeelingen, die over de Z. grens van de O. V. de Kaapkolonie binnentrokken.

Proviand, munitie en andere artikelen werden aangevoerd met de z.g. proviandtreinen. Ook het zenden van nieuwe Commando's naar het

¹⁾ T. a. p.   ²⁾ Ingenieur, 1900.   ³⁾ Verslag N. Z. A. S. M. 1899, blz. 45.

⁴⁾ Ingenieur, 1900.

front geschiedde per trein. In het algemeen kan worden gezegd, dat de dienst in den O. V. slecht geregeld was (zulks was in vreedstijd ook het geval); het personeel was lang niet altijd betrouwbaar. In Transvaal daarentegen werkte de N. Z. A. S. M. tot het einde zeer goed. Hier werden de lijnen, na affoop der concentratie, nog in ruime mate gebruikt voor het vervoer van de vele burgers, die voortdurend met verlof gingen of daarvan terugkeerden en die dan hun paard en hun goed, zelfs hun ossenwagens en buitgoed medenamem! ¹⁾ Ook munitie, Commissariaatgoed, slachtossen en andere levensmiddelen werden op deze wijze vervoerd. Daar het gewone verkeer nagenoeg geheel had opgehouden, kon de dienst gemakkelijk gaande worden gehouden met een sterk ingekrompen aantal treinen. Er werd eene bepaalde dienstregeling ontworpen, waarvan alle treinen facultatief waren. Was deze regeling onvoldoende om alle vereischte transporten uit te voeren, dan werden extra-treinen ingelascht. De sobere levenswijze van de Boeren te velde vormde een schril contrast met de hooge eischen, die de „Tommies” aan de verpleging stelden. Daar eerstgenoemden bovendien zooveel mogelijk van de landstreek leefden, was het levensmiddelenvervoer per man bij de Boeren aanzienlijk geringer dan bij de Engelschen.

Eene afzonderlijke vermelding verdienen nog de diensten van de Z.-O.-lijn en haar verlengde in Natal tijdens den inval der Boeren in dit gewest en het beleg van Ladysmith. Hiervóór werd reeds vermeld, hoe het in bezit genomen deel van den Natalspoorweg, dat snel aanwies tot 187 KM., door de Transvaalsche Regeering geëxploiteerd werd met geleend personeel. ²⁾ De exploitatie in Natal volgde het oprukken der verbonden troepen vrijwel op den voet en werd gestuit, toen het beleg vóór Ladysmith werd geslagen. Het vervoer werd uitgestrekt tot aan het hoofdlager der Boeren aan de Modderspruit, waar, door den aanleg van uitwijkplaatsen, doode sporen, laad- en losplaatsen, een tijdelijk station werd ingericht. ³⁾

Toen Ladysmith eenmaal ingesloten was, ondervond men, daar het wagenpad zeer slecht was, groote bezwaren bij den aanvoer ten behoeve van de troepen, die dat beleg naar het Z. dekten en daartoe eene stelling achter de Tugela ingenomen hadden. Men heeft er toen aanvankelijk over gedacht, een spoorweg om Ladysmith aan te leggen, doch dit plan moest wegens de moeilijkheden van het terrein worden opgegeven. De Commandant-Generaal meende toen de verbinding met de Tugela-stellingen nog te kunnen verbeteren, door het stukje spoorweg ten Z. van

¹⁾ In 1898 werden door de N. Z. A. S. M. vervoerd 17.153 gouvernementen-reizigers; in 1899 daarentegen 73.131 of 55.978 meer dan in het vorige jaar. Trekt men hiervan af het geheele concentratievervoer tot en met 31 October, zijnde 13.413 man, dan blijkt, dat in November en December nog omstreeks 42.000 man vervoerd zijn.

²⁾ Zie blzn. 300/01.

³⁾ Ingenieur, 1900.

Ladysmith van Nelthorpe langs Pieters-Station tot aan de Tugela in gebruik te doen nemen. Den 17^{en} December 1899 werd daartoe order gegeven. Het lijntje was 11 KM. lang en weinig beschadigd. Men vond er 25 achtergebleven Natalsche goederenwagens; deze waren voldoende voor de behoefte, doch locomotieven had men niet. Laatstgenoemde konden er alleen gebracht worden van Modderspruit, om Ladysmith heen, over 20 KM. zeer slechten weg. Twee 19-tons locomotieven werden te Johannesburg gedeeltelijk gedemonteerd en, in onderdeelen op sterke bestelwagens geladen, op spoorwegtrucks vervoerd. Het transport over den wagenweg van Modderspruit tot aan de plaats van bestemming veroorzaakte veel moeite door steile hellingen, modderdriften en hoog water. Toch kwamen de machines den 28sten December te Pieters-station aan en waren den 30sten voor den dienst gereed. Het lijntje werd 3 Januari 1900 voor het verkeer geopend. De moeite, daaraan besteed, werd slechts ten deele beloond; het lijntje was te kort om, in verband met het laden en lossen, belangrijke tijdwinst bij het transport te verschaffen.

Op de zelfde wijze werd eene locomotief vervoerd van Modderspruit naar Smith-crossing, een punt aan de spoorlijn Ladysmith-Harrismith, alwaar slechts ééne locomotief door de Engelschen was achtergelaten. ¹⁾ Blijkbaar werd dus ook die lijn tijdens het beleg van Ladysmith door de Boeren als etappelijng gebruikt.

Toen in de laatste dagen van Februari 1900 het beleg vóór Ladysmith moest worden opgebroken en de Boeren in N. richting terug gingen, werd ook het te exploiteeren deel van den Natal-spoorweg ingekrompen. Den 1sten Maart verliet de laatste trein Modderspruit, gevolgd door een dynamiet- of werktrein voor de uit te voeren vernielingen. Slechts een paar Natalsche goederenwagens bleven achter.

De laatste trein was nauwelijks weg, of de eerste vijandelijke projectielen vielen op het emplacement. ²⁾ De terugtocht van het spoorwegpersoneel en -materieel tot Glencoe had in volmaakte orde plaats. De dienst vond nu plaats tot genoemd punt, d. i. over 122 KM. vijandelijke lijn. Later, in het midden van Mei, toen de Boeren ook de Biggarsbergen-stellingen moesten prijsgeven, werd de geheele lijn ontruimd. Charlestown, het eerste station in Natal, was nu „railhead”.

Ook toen geschiedde een deel der terugtransporten — voetgangers, munitie en proviand — per trein. De beschuldiging, door BEN VILJOEN in zijn werk uitgesproken, ³⁾ dat de N. Z. A. S. M. er altijd zeer op gesteld was om den noodigen afstand te bewaren tusschen haar eigen materieel en den vijand, dat zij daardoor nog al bezwaren maakte tegen dergelijke transporten, is ten eenen male ongegrond. De Directeur der N. Z. A. S. M. schreef mij hieromtrent:

¹⁾ Ingenieur, 1900.

²⁾ DR. W. VAN EVERDINGEN, blz. 341.

³⁾ BEN VILJOEN, blz. 79.

„Het terugtrekken der spoorwegexploitatie geschiedde gelijktijdig „met de Commando's. Voorbereiding was er nimmer; voorzorgen zeer „weinig en veiligheidsmaatregelen nagenoeg nul. Alleen bij het verlaten „van de stellingen aan de Tugela en Ladysmith om te komen bij de „Biggarsbergen bleven er een paar Commando's den terugtocht dekken. „Het opladen van proviand, munitie, wagens en voetgangers geschiedde „ongeveer te gelijk met het begin van den terugtocht". Zelfs kwam het voor bij den terugtocht door Natal en later in de Transvaal langs de Z.-O.-lijn, dat, wanneer de Engelschen niet sterk opdrongen, de laatste trein zich nog achter de Boerenachterhoede bevond, zooveel mogelijk overal alles opnemende, wat de Boeren achterlieten, of wat niet volgen kon (voetgangers, voertuigen, proviand, tenten, enz.).

Toen de Engelschen in Mei 1900 met snelle marschen uit het Z. de Transvaal binnendrongen, werd — nadat te voren de O.-V.-G. S. geleidelijk ontruimd waren — ook met de ontruiming van de lijnen der N. Z. A. S. M. begonnen. Door den snellen opmarsch naar het spoorwegknooppunt Elandsfontein (29 Mei) en naar Johannesburg (1 Juni), werden de Z., Z.-O. en Z.-W.-lijnen op genoemde data van het verkeer met Pretoria afgesneden. Op het deel van de Z.-O.-lijn, dat nog in Boerenhanden was, werd de exploitatie nog eenige weken tusschen Heidelberg en Charlestown voortgezet. Op 20 Juni liep de laatste trein van Standardton naar Greylingstad, en den 22sten Juni werd eerstgenoemde plaats door de Engelschen bezet.

Daar bij de vermeerstering van het spoorwegknooppunt Elandsfontein de exploitatie op de afgesneden baanvakken feitelijk nog in vollen gang was, werd een aanzienlijk getal locomotieven en wagens op die vakken door de Engelschen buitgemaakt. De locomotieven waren te voren zoo- veel mogelijk onbruikbaar gemaakt. ¹⁾

¹⁾ Jaarverslag N. Z. A. S. M., blzn. 15/6.

(Wordt vervolgd.)

Militaire gehoorzaamheid,

DOOR

Mr. J. A. EIGEMAN,

Reserve-Eerste-Luitenant der Infanterie.

(Vervolg en slot van blz. 576.)

ad. b. Hoe moet de militair handelen, in geval hij twee bevelen ontvangt, welker gelijktijdige uitvoering onmogelijk is?

De M. v. T. merkt hieromtrent op ¹⁾: „Een militair, die bezig is het bevel van een bevoegden meerdere ten uitvoer te leggen, ontvangt van een anderen een tegenstrijdig bevel. Hoe hij ook handelt, hij is ongehoorzaam; doch daarom nog niet per se strafbaar. Hij heeft in zoodanig geval den loop der zaken in behoorlijke termen mede te deelen aan den meerdere, die het laatste bevel gaf. Volhardt deze desniettemin daarbij, dan neemt hij de afwijking voor zijne verantwoording, en de mindere kan te dier zake niet worden gestraft”.

In eene noot wordt hierbij gevoegd: „Zoo althans in den regel. Weet echter de mindere, dat het eerste hem gegeven bevel eene veel gewichtiger aangelegenheid betreft dan het tweede, en dat de uitvoering van het eerste bevel geen uitstel gedooft, dan zal hij dit moeten opvolgen, en wegens het verzaken van het latere bevel niet strafbaar zijn”.

Het geval van noodtoestand is hier voor den mindere stellig aanwezig: waar de gelijktijdige uitvoering van beide bevelen niet mogelijk is, zal slechts één bevel door hem opgevolgd kunnen worden. De vraag is dus: aan welk bevel moet worden gehoorzaamd? Met een beroep op BINDING toont de M. v. T. aan, dat èn voor den persoon, die zich geplaatst ziet tegenover een dergelijk conflict, èn voor den rechter de oplossing der moeilijkheden naar een dadelijk voor de hand liggenden regel gemakkelijk te vinden is, „indien maar de wet geen beperkte omschrijving van de overmacht (de noodzaak, den noodtoestand) bevat. Gelukkig heeft de Nederlandsche wetgever zich bij de samenstelling van het Wetboek van Strafrecht met voordacht onthouden van eene wettelijke omschrijving van die begrippen, en liet hij den noodtoestand, zonder dezen zelfs te vermelden, opgaan in de overmacht. Zoo geeft

¹⁾ VAN DER HOEVEN, II, blz. 222.

de zeer ruime redactie van art. 40 van het Wetboek van Strafrecht derhalve ook den militairen rechter de gelegenheid om i. c. de strafbaarheid der ongehoorzaamheid te toetsen aan- en te laten afhangen van de omstandigheden, en wel in de eerste en voornaamste plaats van de betrekkelijke waarde der verschillende plichten, die met elkaar in botsing kwamen, of van de waarde van het rechtsgoed, ter bescherming of beveiliging van hetwelk de militair de gegeven order meende te mogen of te moeten verzaken. *De rechter zal zich daarbij hebben te gedragen naar de eenvoudige waarheid, die ook den mindere bij zijne handelwijze tot richtsnoer moet strekken, namelijk dat van twee kwaden steeds het minste verkieslijk is*".¹⁾

Op grond van deze overwegingen heeft de wetgever het niet noodig geoordeeld, de noodzakelijkheid van uitzonderingen op den regel van blinde en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid in de wet te vermelden; voor een dergelijk conflict geplaatst, zal dus voor elk bijzonder geval uitgemaakt moeten worden, welke verplichting het gewichtiger is, en onverschillig of het eerste dan wel het tweede bevel de gewichtiger materie tot inhoud heeft, zal een beroep op art. 40, W. v. S., straffeloosheid waarborgen, wanneer het gewichtiger bevel nagekomen is.

De Militaire Commissie, benoemd om de ontwerpen van het Wetboek van Militair Strafrecht en de daarmede samenhangende wetten uit een militair oogpunt te onderzoeken, had tegen deze regeling bezwaar.²⁾ Zij merkt op, dat ten duidelijkste blijkt, hoe moeilijk het onder sommige omstandigheden voor den militair kan wezen, zijne gedragslijn af te bakenen, te meer omdat — gelijk ook de M. v. T. opmerkt — de mindere in sommige gevallen een bevel *mag* onuitgevoerd laten — in andere gevallen daartoe zelfs verplicht zal zijn.

„Stelt men hiertegenover het groote belang van de gehoorzaamheid aan gegeven bevelen zonder daartegen te redeneeren, eene gehoorzaamheid, die zich met het wezen van den militair zoodanig moet vereenzelvigd hebben, dat deze op een eenvoudig, kort bevel tegen een dichten kogelregen den dood te gemoet snelt, dan schijnt het beter in een militair strafwetboek deze onzekerheid zooveel mogelijk weg te nemen, en den soldaat een zoo duidelijk mogelijk voorschrift betreffende zijne gehoorzaamheid te geven.

„Wel zegt de ontwerper, dat al die moeilijkheden hare oplossing vinden in eene juiste opvatting van het leerstuk van den noodtoestand; doch, daargelaten nog welke, bij het groote verschil van gevoelen daaromtrent, de juiste opvatting van dit leerstuk is, de soldaat heeft daarvan geen begrip, en zelfs de officieren kunnen hunne studiën niet zoover uitbreiden, dat zij op grond van dien zich te allen tijde rekening van hunne daden zullen kunnen geven.”

¹⁾ Cursiveering van mij.

²⁾ Herziening van het Militair Strafrecht. II. Verslag der Commissie, blz. 147, vgg. VAN DER HOEVEN, II, blz. 225 vgg.

Op deze gronden meende de commissie, de moeilijkheid erkennende, in overweging te moeten geven, in de wet een algemeen voorschrift op te nemen betreffende de niet-strafbaarheid van een militair in geval van opvolging van gegeven bevelen, b.v., als volgt:

„Niet strafbaar is de militair, die een uitdrukkelijk herhaald bevel van een bevoegden meerdere opvolgt, nadat hij dezen opmerkzaam heeft gemaakt op eene reeds op hem rustende verplichting, waarmede de opvolging van dat bevel in strijd is.”

Wordt een dergelijk voorschrift in de wet opgenomen, dan blijft het groote beginsel van gehoorzaamheid van den militair aan het bevel van zijn meerdere erkend; dan weet de mindere, waaraan hij zich heeft te houden; doch dan wordt ook in de wet aan den meerdere uitdrukkelijk voor oogen gesteld, dat hij, en hij alleen, in zoo'n geval de algeheele verantwoordelijkheid voor de gevolgen van zijn bevel op zich neemt.

Mr. VAN DER HOEVEN achtte het voorstel niet alleen onnoodig, maar zelfs schadelijk.

„*Onnoodig*, omdat de wet in dit geval voorziet. Onder art. 40 van het Wetboek van Strafrecht: „Niet strafbaar is hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen”, is de noodtoestand begrepen. Die noodtoestand is voor den militair stellig aanwezig, wanneer hij twee bevelen ontvangt, welke beider gelijktijdige vervulling niet mogelijk is. Dát bevel, hetwelk hem het gewichtigste toeschijnt, dringt hem, om het minder gewichtige voorloopig te laten rusten. Voor de niet-tenuitvoerlegging van het laatste is hij niet strafbaar.

„*Schadelijk* in tweeërlei opzicht:

1°. omdat bij de regeling der niet-strafbaarheid in geval van noodtoestand met betrekking tot de gehoorzaamheid, de rechter de gevolgtrekking zou kunnen maken, dat in andere gevallen van noodtoestand straf moet worden opgelegd;

2°. omdat volgens het voorstel het later ontvangen bevel te allen tijde boven het eerste gesteld wordt. Leert men den soldaat, dat hij niet strafbaar is, wanneer hij na mededeeling gedaan te hebben van het eerst ontvangen bevel, het tweede opvolgt, indien dit uitdrukkelijk herhaald wordt, dan zal hij, in geval van conflict van plichten, zich natuurlijk plaatsen aan die zijde, welke hem straffeloosheid waarborgt, en hierin schuilt een gevaar. B.v. Een hoofdofficier gelast een ordonnance onmiddellijk zijn paard te halen en ventre à terre een bericht over te brengen, waarvan de uitslag van een gevecht afhankelijk is.

„In den stal komende ontmoet die ordonnance een onderofficier, die hem beveelt, eerst zijne kleeding in orde te brengen. Laatstgenoemde deelt den ondërofficier het reeds ontvangen bevel mede, maar niettemin volhardt deze bij het zijne. Volgens het voorstel is de ordonnance straffeloos, indien hij dit tweede bevel opvolgt. Natuurlijk doet hij dit en... de slag wordt verloren.

„Het is onmogelijk voor het geval van noodtoestand vaste voorschriften te geven, elk geval moet op zichzelf worden beschouwd.

„De rechter is nu geheel vrij in zijn oordeel; van overmacht staat in de wet geene omschrijving; zoodra het vaststaat, dat een beschuldigde gehandeld heeft onder den drang van overmacht, ontslaat hij hem van alle rechtsvervolging.

„De militair is in zoo'n geval eerst strafbaar, wanneer hij doorziet, dat zijn eerste bevel gewichtiger is dan zijn tweede en hij niettemin het laatste opvolgt. Volgens het voorstel zou de rechter den man niet kunnen straffen, zelfs wanneer bewezen is, dat deze het meerdere gewicht van het eerste bevel goed heeft ingezien en niettemin het tweede heeft opgevolgd!”

Op deze beschouwingen werd in de Militaire Commissie geantwoord, dat met betrekking tot het gegeven voorbeeld het voorstel toch wel gehandhaafd kon worden; want dat de beslissing in elk geval in handen van een meerdere gelegd wordt, van wien men in den regel meer doorzicht kan verwachten dan van den mindere en dat die meerdere, wetende, dat hij de geheele verantwoordelijkheid overneemt, zich wel tweemaal zal bedenken, voor hij tegenbevel geeft. Hiertegen werd opgemerkt, dat het geval zich zeer goed kan voordoen, dat die meerdere bij de mededeeling het gewicht van het eerste bevel niet genoeg beseft, of dat hij uit gewoonte van commandeeren geen tegenspraak duldt en kortweg zijn bevel herhaalt, zonder de gevolgen daarvan dadelijk te overzien.

Op grond van deze overwegingen heeft de Commissie haar voorstel ingetrokken, en treffen wij in het W. v. M. S. geen regeling van deze materie aan.

Hoewel ook mij dit standpunt het beste voorkomt, lijkt de verdediging door de Commissie van haar voorstel mij niet sterk toe: juist in verband met een passus uit de M. v. T., ad art. 84, zou tegen het argument, dat zulk een voorstel onnoodig was, eene opmerking gemaakt kunnen worden, waarvan m.i. de waarde niet gemakkelijk te ontzenuwen ware geweest. Art. 84, W. v. M. S., n.l. geeft aan, onder welke verzwarende omstandigheden de doodstraf kan worden opgelegd, en vermeldt dan, onder 1^e, *desertie naar den vijand*. De M. v. T. teekent hierbij aan, dat strikt genomen hiervan geen gewag behoeft te worden gemaakt, aangezien hij, die naar den vijand overloopt, om bij dezen hetzij militaire, hetzij andere diensten te praesteeren, opzettelijk den vijand hulp verleent en alzoo reeds krachtens art. 61¹⁾ zal kunnen

¹⁾ art. 61. De militair die in tijd van oorlog opzettelijk den vijand hulp verleent, of den Staat tegenover den vijand benadeelt, wordt, als schuldig aan militair verraad, gestraft met den dood, levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren.

Met gelijke straf wordt gestraft de militair die in tijd van oorlog tot het plegen van militair verraad samenspant.

worden gestraft. Desniettemin wordt vermelding van het feit ook in dezen titel wenschelijk geacht. „Dat desertie naar den vijand steeds met den dood strafbaar is — aldus vervolgt de M. v. T. — moet de militair uitdrukkelijk en duidelijk in zijn wetboek kunnen lezen; hij moet dat niet behoeven *af te leiden* uit de interpretatie van art. 61. Want de vrees is niet ongegrond, dat de weinig of niet ontwikkelde soldaat, die zich met wetsinterpretatiën niet ophoudt, uit het stilzwijgen der wet maar al te licht verkeerde gevolgtrekkingen zou maken. *Het is beter dat de jurist eene bepaling overbodig acht, dan dat de militair er eene mist.*”¹⁾

Hoeveel grooter moet die vrees hier zijn, waar de soldaat zijne straffeloosheid moet afleiden uit een moeielijk leerstuk van het Wetboek van Strafrecht.

Had de commissie met een beroep op deze redeneering haar voorstel nader verdedigd, dan had het m.i. meest gewichtige argument tegen de opname van eene bepaling, als door haar gewenscht, bezwaarlijk gehandhaafd kunnen worden.

De kracht van het argument a contrario, n.l. dat voor de niet genoemde gevallen van noodtoestand straf zou kunnen worden opgelegd, is naar mijn bescheiden meening aan eenigen twijfel onderhevig; de algemeene regel toch, gegeven in art. 40, W. v. S., geldt ook in het militaire strafrecht. Geeft nu het Wetboek van Militair Strafrecht de regeling der niet-strafbaarheid in geval van noodtoestand met betrekking tot de gehoorzaamheid, dan zal men voor de niet-genoemde gevallen van noodtoestand toch zijne toevlucht moeten zoeken tot art. 40, W. v. S., en dus voor die gevallen evenzeer niet-strafbaarheid kunnen aannemen.

Het argument, dat volgens het voorstel het later ontvangen bevel te allen tijde boven het eerste gesteld wordt, ware te ondervangen door eene verandering van redactie, die den klemtoon legt op den inhoud van het bevel; de militair zou alsdan in zijn wetboek tevens een artikel vinden, hetwelk hem zijne gedragslijn in deze moeilijke omstandigheden voorschreef.²⁾

Intusschen: de verdediging is — misschien gelukkig — niet nader gevoerd, en de commissie zwichtte voor de argumenten van den Regeeringscommissaris.

Het niet-uitdrukkelijk aangeven van eene regeling voor deze materie in het algemeen gedeelte van het W. v. M. S. geeft dus den militair zowel als den rechter de gelegenheid elk geval op zichzelf te beoordeelen;

1) Cursiveering van mij.

2) VAN CALKER, blz. 118, noot 1, een dergelijk geval besprekende, voert als argument aan tegen de opmerking, dat een artikel niet strikt noodig is: „Auch im Interesse der Zweckmässigkeit empfiehlt es sich u. E. dem Untergebenen einen derartigen Anhaltspunkt für sein Handeln zu geben”.

Dit „Anhaltspunkt” zullen nu onze reglementen moeten inhouden. (Zie later.)

niet het laatste bevel, ook al wordt dit uitdrukkelijk herhaald, noch het bevel van den hoogste in rang zal den doorslag moeten geven bij het beoordeelen van den te volgen of den gevolgden weg, alleen het meerdere gewicht van de bevolen handeling zij criterium voor militair en rechter. Strafbaar is de militair eerst dan, wanneer hij doorziet, dat het eerste bevel gewichtiger is dan het tweede, en hij toch het laatste opvolgt.

Eigenaardig is het te constateeren, hoe van militaire zijde voortdurend getracht is de gedragslijn van den ondergeschikte in deze in een wetsartikel te formuleeren; aldus ook de heer VERHEY bij de bearaadslaging in de Tweede Kamer van 15 Mei 1902, ¹⁾ die echter, na tot de overtuiging te zijn gekomen, dat de rechter voor elk geval zal hebben uit te maken, of de militair naar zijn beste weten heeft gehandeld, aan de Regeering verzoekt „de toezegging te willen doen om, als deze ontwerpen zullen worden ingevoerd, in het Reglement van Krijgstucht concreet de verschillende toestanden te omschrijven, en aan te geven hoe een militair dan zal moeten handelen”.

Zowel de Regeeringscommissaris als de Regeering bij monde van den Minister van Oorlog achtten het niet wenschelijk een dergelijken regel in de strafwet op te nemen, doch gaven de verzekering, dat men voor zooveel noodig eene nadere regeling zou geven in het Reglement op den Inwendigen Dienst, of wel in de nadere voorschriften, die bij de invoering der wetsontwerpen zullen worden gegeven.

Hoe zal de redactie van een dergelijk artikel moeten luiden? Gelijk bekend is, bevatten zowel het Reglement op den Inwendigen Dienst der Infanterie (1903) in art. 3 als het Voorschrift op den Velddienst (1899) in § 3, laatste al., eene regeling van deze materie; beide voorschriften leggen de beslissing in handen van den laatsten lastgever. ²⁾ In elk geval staat vast, dat deze regeling onmogelijk gehandhaafd kan

¹⁾ VAN DER HOEVEN. II, blz. 241 en 242.

²⁾ Voor den niet-militairen lezer laat ik hier de redactie van de beide artikelen volgen:

Art. 3, I. D.: „Bij het ontvangen van twee opvolgende met elkaar strijdige orders van verschillende meerderen, moet hij, die de orders ontvangt, den laatsten lastgever bekend maken met de bevelen, die hij reeds ontvangen heeft.

„Mocht deze alsnu zijnen last handhaven, dan moet daaraan uitvoering worden gegeven, *komende alsdan de verantwoordelijkheid voor de gevolgen, welke uit die handhaving mochten voortvloeien ten zijnen laste.*”

§ 3, al. 3, Voorschrift op den Velddienst: „Wie een order ontvangt, die de richtige uitvoering van een reeds vroeger van een ander meerdere ontvangen opdracht zou beletten of belemmeren, is verplicht, den nieuwen lastgever met de bedoelde opdracht in kennis te stellen. Deze zal alsdan hebben te beoordeelen, of hij zijn order al dan niet wenscht te handhaven. In het eerste geval zal hij haar echter schriftelijk moeten verstrekken, onder aanteekening, dat de betrokkene hem met zijne eerste opdracht in kennis heeft gesteld.”

blijven, als druischende vierkant in tegen het door het W. v. M. S. gehuldigde beginsel. Het komt mij voor, dat slechts een artikel opgenomen kan worden, waarin het algemeen principe is gehuldigd, met verplichting tevens voor den mindere den laatsten lastgever „opmerkzaam te maken op eene reeds op hem rustende verplichting, waarmede de opvolging van dat bevel in strijd is”. Met voordacht zoude ik deze redactie van het door de Militaire Commissie ingediende voorstel willen overnemen, aangezien het mogelijk is, dat er strijd bestaat tusschen het laatste ontvangen bevel en een dienstvoorschrift ¹⁾; dit punt wordt niet beheerscht door art. 3, Reglement op den Inwendigen Dienst, aangezien hier uitdrukkelijk gesproken wordt van twee opvolgende, met elkaar strijdende *orders*.

Een dergelijk artikel zou m.i., als volgt, kunnen luiden: „De militair, die van een meerdere een bevel ontvangt, waarvan de opvolging in strijd is met eene reeds op hem rustende verplichting, is gehouden dezen meerdere hierop opmerkzaam te maken.

„Herhaalt deze meerdere uitdrukkelijk zijn bevel, en doorziet de mindere niet, dat het nakomen van de eerste reeds op hem rustende verplichting gewichtiger is dan de tweede, zoo volgt hij het laatste bevel op.

„Doorziet hij daarentegen dat de eerste verplichting gewichtiger is dan de tweede, zoo is hij gehouden, niettegenstaande de uitdrukkelijke herhaling van den laatsten lastgever, de eerste op hem rustende verplichting na te komen.

„Niet opvolging van dit voorschrift is strafbaar ingevolge het Wetboek van Militair Strafrecht.”

Met opzet spreek ik hier niet van een *bevoegden* meerdere, omdat gelijk hierboven sub *a* is aangetoond, soms bevelen van onbevoegde meerderen, behooren te worden ten uitvoer gebracht.

De waarborg tegen overijlde handelingen van den meerdere, n. l. het op schrift stellen van het laatste bevel, kan bij deze regeling, nu een ander criterium gesteld wordt voor de gedragslijn van den mindere, vervallen.

Juist met het oog op art. 119, W. v. M. S., komt mij eene dergelijke algemeene regeling beslist noodzakelijk voor: wat toch zou i. e. de beslissing van den rechter moeten zijn, wanneer een mindere, geplaatst voor een dergelijk conflict van plichten, en wetende, dat de eerste verplichting gewichtiger is dan de tweede, het voorschrift van art. 3, Inw. Dienst, of § 3, al. 3, Voorschrift op den Velddienst, m. a. w. het laatste bevel opvolgt? VAN DIJK, op blz. 134, noot 2, van zijn meergemeld werk, [deze quaestie besprekende, meent, dat een beroep op den noodtoestand kan *blijven* gelden, nu aanwezig is de keuze tusschen het opvolgen van het beter inzicht en het opvolgen van het dienstvoorschrift. Argumenteerende, vervolgt hij: „wel kunnen door

¹⁾ De zaak KLEY.

eene bepaalde regeling zooveel mogelijk conflicten worden voorkomen, maar niets belet den rechter te oordeelen, dat onder de bijzondere omstandigheden van het concrete geval „nood” aanwezig is. De regeling zal dan ook alleen moeten worden beschouwd als een voorschrift, hoe in normale gevallen moet worden gehandeld om den militair van de verantwoordelijkheid te ontheffen.”

Mijn antwoord op de gestelde vraag zou het volgende zijn: de wetgever, zoowel de burgerlijke als de militaire, geeft geen omschrijving van het begrip „noodtoestand”, stelt echter uitdrukkelijk strafbaar het opzettelijk niet-opvolgen van eenig „door Ons of van Onzenwege vastgesteld dienstvoorschrift”. Regelt nu een dergelijk dienstvoorschrift, hoe in een bepaald geval van noodtoestand gehandeld moet worden, dan wordt in dit geval uitdrukkelijk met 's wetgevers toestemming afgeweken van zijn algemeen standpunt ten aanzien van den noodtoestand. Waar de *lex specialis*, d. i. het dienstvoorschrift van art. 119, W. v. M. S., eene bijzondere regeling geeft, daar zal de algemeene regeling van art. 40, W. v. S., niet van toepassing zijn. Volgt dus de militair het voorschrift op van art. 3, Inw.-Dienst, dan zal hij steeds en ten allen tijde vrij uitgaan, omdat de wetgever het aldus gewild heeft; sterker nog: weet de militair, dat de eerste op hem rustende verplichting gewichtiger is, en komt hij, na herhaald bevel van den laatsten lastgever, die eerste verplichting na, dan zal hij m. i. strafbaar zijn ingevolge art. 119, W. v. M. S.

Deze zeer zeker eigenaardige toestand zou een gevolg zijn van de onjuiste interpretatie door de reglementen van den noodtoestand, zooals het militair strafwetboek zich deze voorstelt; wijziging van de onderwerpelijke bepalingen komt mij dan ook beslist noodzakelijk voor.

Na de uitvoerige bespreking gewijd aan de bovenstaande quaestie, kan ik met eene korte uiteenzetting volstaan naar aanleiding van het hierboven sub *c* vermelde geval, hoe de militair heeft te handelen die, bij beter inzicht in de veranderde omstandigheden, een bevel ten uitvoer moet leggen.

De M. v. T. merkt omtrent dit punt op: „Soms toch zal ongehoorzaamheid aan een bevel van een volkomen bevoegden meerdere niet strafbaar zijn. Voornamelijk in den oorlog kunnen sedert het oogenblik waarop het bevel gegeven is, de omstandigheden zich zoodanig hebben gewijzigd, dat het opvolgen van de order klaarblijkelijk en noodwendig nuttelooze verliezen ten gevolge zal hebben, en dat de meerdere het gegeven bevel onverwijld zou intrekken, indien die wijziging in de omstandigheden hem bekend ware. Ziet de mindere dit in, dan is de afwijking van het bevel, derhalve de ongehoorzaamheid, volkomen geoorloofd niet alleen, maar *plichtmatig*”.¹⁾ Met een beroep op art. 40, W. v. S., toont de M. v. T. aan, dat ook voor dit geval geen

¹⁾ VAN DER HOEVEN, II, blz. 222.

speciale regeling noodig is, omdat een gegrond beroep op noodzaak straffeloosheid waarborgt.

De Militaire Commissie zou echter ook voor dit geval gaarne een regel in de wet zien opgenomen, „te meer omdat nagenoeg nergens sterker dan in krijgssaken het succes dikwijls de maatstaf der beoordeeling is.¹⁾ In verband hiermede stelde zij eene bepaling voor b. v., als volgt: „Als niet schuldig aan eenig misdrijf kan worden vrijgesproken de bevelhebber, die in oorlogstijd op eigen inzicht en verantwoordelijkheid afwijkt van de bevelen, hem van hoogerhand gegeven, omdat hij op goede gronden in de meening verkeert, dat de lastgever, bij het uitvaardigen van die bevelen, niet met den algemeenen toestand ter plaatse bekend was”.

MR. VAN DER HOEVEN bestreed ook dit voorstel, in hoofdzaak met de zelfde gronden als het voorgaande. „De bepaling is onnoodig. In welke gevallen de ongehoorzaamheid geoorloofd is, volgt uit het Wetboek van Strafrecht. Elke andere moet worden gestraft. Art. 40, W. v. S., geeft de bevoegdheid om ongehoorzaam te zijn, zonder te kunnen worden gestraft. Een gegrond beroep op noodzaak waarborgt straffeloosheid.

„De bepaling is schadelijk. De rechter zal, indien zij wordt opgenomen, alleen vrijspreken in het eenige, in de wet voorziene geval; in andere gevallen, voor welke geen speciale bepalingen zijn gemaakt, niet. Bovendien, waarom dit geval alleen van toepassing te verklaren op een bevelhebber, en niet op andere militairen? Deze kunnen evenzeer in dergelijk conflict van plichten komen. Waarom alleen in oorlogstijd? Elk oogenblik kan zulk een conflict aanbrengen.”

Ook nu zwichtte de Militaire Commissie voor deze argumenten en trok zij haar voorstel in.

De getroffen regeling komt mij op de in de M. v. T. uiteengezette gronden de meest gewenschte voor: waar in 's lands belang het beginsel der gehoorzaamheid in het leger gehuldigd wordt, daar is het rationeel, wanneer door overmacht van dit beginsel moet worden afgeweken, dat het eigen initiatief wordt vrijgelaten, „de ongehoorzaamheid derhalve niet alleen volkomen geoorloofd, maar zelfs plichtmatig is”.

Belangrijk in verband hiermede zijn de beschouwingen van den Generaal-Majoor (destijds Eerste Luitenant der Infanterie) KOOLEMANS BEYNEN in „de Militaire Spectator” 1883, blz. 914, en m. i. zeer te recht wordt door deze autoriteit de klemtoon gelegd op het bezit van voldoende karaktereigenschappen om ongehoorzaam te durven zijn aan de gegeven bevelen. Met een beroep op eenige voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis — den lezer van dit opstel zeker in ruime mate bekend —, wordt de wenschelijkheid bepleit van opname in de wet van eene bepaling, die den rechter de bevoegdheid geeft een bevelhebber (zelf-

¹⁾ Herziening van het Militair Strafrecht. II. Verslag der Commissie, blzn. 150—151.

VAN DER HOEVEN. II, blzn. 227—228.

standig aanvoerder) vrij te spreken, indien hij tegen van elders ontvangen bevelen had gehandeld, zelfs indien niet het succes zijn handelingen bekrond had.

In de reglementen zal dus eene bepaling opgenomen moeten worden, die den militair tot richtsnoer van zijne handelingen kan strekken. ¹⁾ Gelijk bekend, bevatten het Voorschrift op den Velddienst in § 3, al. 2, en het Reglement op de Exerციიენ der Infanterie II, in punt 343 eene regeling van deze materie. ²⁾

Elk dezer beide voorschriften is alleen van toepassing op den bevelvoerder, terwijl het laatste zich bovendien beperkt tot den tijd van het gevecht. Gedachtig aan de opmerkingen van den Regeeringscommissaris, zou ik een artikel willen voorstellen, dat een algemeenen regel behelst, zoo ruim mogelijk geredigeerd, ten einde het op alle gevallen van toepassing te kunnen verklaren.

De redactie van het Voorschrift op den Velddienst komt mij overigens juist voor; aangezien het echter voor den meerdere, die het oorspronkelijk bevel of de eerste opdracht gaf, van het meeste gewicht is bekend te zijn met de zelfstandig getroffen regeling door zijn ondergeschikte, verdient het aanbeveling eene tweede zinsnede in te lasseschen, die den militair verplicht zoo spoedig mogelijk zijnen meerdere bekend te maken met de door hem genomen maatregelen. Een dergelijk artikel zou b. v., als volgt, kunnen luiden: „Vindt een militair den toestand ter plaatse anders dan ondersteld werd door hem, die het bevel of de opdracht gaf, dan is hij niet alleen bevoegd, maar ook verplicht — zoo hij ten minste geen voeling meer kan houden met zijn meerdere — zelfstandig de door hem noodig geachte maatregelen te nemen, ook al komen deze niet met het ontvangen bevel of de verstrekte opdracht overeen.

„In elk geval is hij verplicht zoo spoedig mogelijk zijnen meerdere bekend te maken met de door hem getroffen regeling.”

In verband met art. 40, W. v. S., en art. 119, W. v. M. S., laat men hier het initiatief niet alleen voldoende speelruimte, maar verplicht zelfs den militair, indien hij inziet, dat het opvolgen van de order klaarblijkelijk en noodwendig nuttelooze verliezen ten gevolge zal hebben, tot zelfstandig ingrijpen.

¹⁾ Zie blz. 654.

²⁾ § 3, al. 2, Voorschrift op den Velddienst: „Vindt hij (i. e. de bevelvoerende) den toestand ter plaatse anders dan ondersteld werd door hem, die het bevel of de opdracht gaf, dan is hij niet alleen bevoegd, maar ook *verplicht, zelfstandig* de door hem noodig geachte maatregelen te nemen, ook al komen deze niet met het ontvangen bevel of de verstrekte opdracht overeen.”

Punt 343, R. I. II: „Wanneer een aanvoerder met eenige opdracht belast, in de onmogelijkheid verkeert om tijdig bevelen te vragen, is hij verplicht, naarmate de toestand dit vordert, volgens zijn persoonlijk inzicht op te treden. Met gezag bekleed moet men zich bewust zijn, dat besluiteloosheid en overdreven aanhankelijkheid aan bevelen, die blijkbaar wijziging behoeven, schadelijk kunnen worden voor den uitslag van het gevecht.”

Na al wat hiervoor uiteengezet is, ware het natuurlijk dwaasheid te ontkennen, dat de mindere een toetsingsrecht heeft; soms zelfs zal een toetsings*plicht* bestaan, zóó wanneer op bevel een strafbaar feit moet worden gepleegd. Echter: de militair make hiervan niet dan een zeer omzichtig gebruik; ziet hij niet bepaald in, dat afwijking van het gegeven bevel noodzaak is, zoo zal hij, als regel, hebben te gehoorzamen, en zich over de bevoegdheidsvraag geen oordeel mogen aanmatigen. In het Verslag der Tweede Kamer wordt dan ook opgemerkt, dat de M. v. T. duidelijk aantoonde, dat het voor den eenvoudigen mindere dikwerf uiterst moeielijk zal zijn te beoordeelen, of hij het gegeven bevel al dan niet straffeloos onuitgevoerd kan laten. De mindere zal altijd handelen suo periculo, en slechts dan niet strafbaar zijn, wanneer de ongehoorzaamheid te wijten is aan overmacht, volgens art. 40, W. v. S.

De Regeering antwoordde, dat dit volkomen juist is; „aprioristische nadere aanwijzingen dienaangaande kunnen echter onmogelijk gegeven worden, aangezien de vraag afhangt van allerlei speciale omstandigheden. In ieder geval is het al als een groote vooruitgang te beschouwen, dat het vroegere begrip, alsof lijdelijke gehoorzaamheid onder alle omstandigheden plicht ware voor den militair, voor de hier bedoelde opvatting heeft plaats gemaakt”.¹⁾

Hoewel het in het algemeen voldoende is een vergrijp tegen de subordinaat te constateeren en repressief te bestraffen, kan het in sommige gevallen niet alleen wenschelijk, doch zelfs noodzakelijk zijn, ter voorkoming van erger, dat de meerdere met geweld gehoorzaamheid tracht af te dwingen. Volgens de M. v. T., die ook deze bevoegdheid aan den meerdere toekent, hem zelfs zoo noodig gerechtigd acht den ongehoorzamen mindere op staanden voet neer te schieten of over hoop te steken, behoeft van deze gevallen in het W. v. M. S. geen gewag te worden gemaakt om de zelfde reden, waarom de gevallen, waarin de mindere niet verplicht is den meerdere te gehoorzamen, onvermeld blijven. Art. 40, W. v. S., j^o art. 127, W. v. M. S.,²⁾ n.l. zal den meerdere, wanneer hij met geweld ongehoorzaamheid belet, straffeloosheid waarborgen: meent hij, dat het misdrijf moet worden verhinderd en zijn gewone middelen niet voldoende, dan wordt de drang der noodzakelijkheid overmacht, en feiten, waartoe men door overmacht is gedrongen, zijn niet strafbaar. Met deze argumentatie bestreed Mr. VAN DER HOEVEN de Militaire Commissie, toen zij erkenning van het hier bedoelde recht in de wet noodzakelijk achtte: strafbepalingen, als die van de artt. 83 en 182 van het Crimineel Wetboek, uitgebreid zelfs tot het

¹⁾ VAN DER HOEVEN. II, blz. 236.

²⁾ Dit artikel luidde oorspronkelijk, als volgt:

„Hij die opzettelijk nalaat eenen mindere het plegen van een misdrijf te beletten . . . . . wordt, indien het misdrijf is gevolgd, gestraft gelijk de medeplichtige”. Herziening van het Militair Strafrecht. I, art. 133.

zich niet verzetten tegen de vlucht in een gevecht, moeten, meende die Commissie, in het militair strafwetboek behouden blijven.

Een der leden maakte vervolgens de opmerking dat, wat betreft de bevoegdheid van den militair om van zijne wapenen gebruik te maken, te recht een beroep was gedaan op art. 40, W. v. S. Echter: het voorstel van de Commissie reikte verder, in zoover het Crimineel Wetboek *strafbepalingen* tegen den meerdere inhoudt, die niet van zijne bevoegdheid gebruik maakt, terwijl juist op het opnemen van die strafbepalingen is aangedrongen. In ernstige omstandigheden moet de meerdere niet alleen *bevoegd*, maar zelfs *verplicht* zijn, desnoods met kracht op te treden.

Naar aanleiding van deze opmerking werd in art. 125 van het Ontwerp opgenomen de zinsnede: „en indien het belang der zaak het eischt, daartoe zelfs de uiterste maatregelen van geweld aan te wenden”; het artikel luidde na opname, als volgt:

„Hij die opzettelijk nalaat eenen mindere het plegen van een misdrijf te beletten en, indien het belang der zaak het eischt, daartoe zelfs de uiterste maatregelen van geweld aan te wenden..... wordt, indien het misdrijf is gevolgd, gestraft gelijk de medeplichtige.”¹⁾

Het artikel, aldus geredigeerd, gaf bij de Tweede Kamer aanleiding tot opmerkingen; blijkens haar Verslag meenden velen, dat de Regeering ten onrechte van oordeel was, dat de meerdere reeds aan art. 40, W. v. S., het recht ontleent, zoo noodig den ongehoorzamen mindere neer te schieten of overhoop te steken. Vooreerst toch wees men er op, dat niet aan overmacht valt te denken, wanneer tegen den meerdere geen geweld gebruikt wordt, terwijl in de tweede plaats de artikelen 40 en 41, W. v. S., er zich toe bepalen *straffeloosheid* te waarborgen wegens collisie van plichten. Hier echter wordt den meerdere uitdrukkelijk *geboden*, dat hij den mindere in de genoemde gevallen — en dus ook zoo noodig bij het tegengaan van onbeduidende misdrijven — *moet* dooden.

De Regeering handhaafde echter, wat betreft de eerste opmerking, haar standpunt: art. 40, W. v. S., geeft wel degelijk naar hare meening den meerdere de bevoegdheid om bij overmacht, dat is altoos indien en voor zoover het noodig is en niet alleen indien geweld gebruikt wordt, straffeloos maatregelen van geweld tegen den mindere aan te wenden, des noodig hem neer te schieten of overhoop te steken. Het tweede bezwaar werd weerlegd met de opmerking, dat het in onze wetgeving regel is, dat de geboden of verboden op welker niet-nakoming straf is gesteld, niet uitdrukkelijk en afzonderlijk zijn geformuleerd, maar alleen verborgen liggen in het artikel, dat de straf stelt.

De, na bespreking in de Militaire Commissie opgenomen, uitdrukking: „zelfs, zoo het belang der zaak het eischt, de uiterste maatregelen van

¹⁾ Art. 127 is het eerste gedeelte van art. 125, Ontw. v. d. H. I; art. 128 het tweede gedeelte van dat artikel (VAN DER HOEVEN, II, blz. 367).

geweld aan te wenden", gaf evenzeer aanleiding tot bezwaar: de eerste helft vond men te zwak, in plaats van de laatste helft wilden sommigen liever lezen: „van de wapenen gebruik te maken”.

De Regeering kwam aan deze opmerkingen te gemoet door het gebruik van de woorden: „de door het belang der zaak *gevorderde* maatregelen van geweld”, waarin ligt opgesloten, dat geweld alleen mag worden aangewend, *indien* en *voor zoover* dit noodzakelijk is. ¹⁾

Deze concessie lijkt mij meer schijn dan werkelijkheid; waar volgens de verklaring van de Regeering door den meerdere bij overmacht, d. i. altoos indien en voor zoover het noodig is, straffeloos maatregelen van geweld tegen den mindere mogen worden aangewend, daar kan zij geen bezwaar hebben deze redactie, al is zij naar het uiterlijk minder „bar” dan de oude, in de wet op te nemen. De beide redacties schijnen mij toe met andere woorden het zelfde te zeggen.

Door de opname van art. 127, W. v. M. S., is in elk geval de strijd gedempt over de vraag of de meerdere aan art. 40, W. v. S., de bevoegdheid ontleent, maatregelen van geweld te nemen; al moet deze vraag m. i. met het oog op de ruime redactie van vermeld artikel bevestigend beantwoord worden, de verplichting den meerdere in art. 127 opgelegd, snijdt allen twijfel over eventueele uitoefening van deze bevoegdheid voor goed den pas af. In geval van feitelijke aanranding, vlucht, oproer, ongehoorzaamheid aan boord, in het gevecht, of in andere gelijksoortige verhoudingen, a priori niet limitatief aan te geven, is dus het nemen van krachtige maatregelen van geweld tegen den mindere, in zoover deze door het belang der zaak gevorderd zijn, tot plicht verheven. ²⁾

Uit het bovenstaande blijkt dus duidelijk — en zoowel in de M. v. T. als bij de mondelinge beraadslaging is het herhaaldelijk geconstateerd —, dat onze nieuwe militaire strafwetgeving het beginsel der lijdelijke gehoorzaamheid in geen geval huldigt. Het mag dus eenige verwondering wekken, dat de strijd tusschen voor- en tegenstanders van de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid tegenwoordig nog zooveel pennen in beweging en zooveel gemoederen in beroering brengt. Eensdeels komt het mij voor, dat die strijd verklaard zal kunnen worden door eene onjuiste opvatting van het in ons militaire strafwetboek gehuldigde stelsel, anderdeels doordat men onder de uitdrukking „blinde” of „lijdelijke” gehoorzaamheid, of hoe men dit begrip ook nader qualificeeren wil ³⁾, niet overal het zelfde verstaat.

Als sprekend voorbeeld van de eerstvermelde misvatting citeer ik uit eene verhandeling, getiteld: „Onze jongste militaire strafwetgeving

¹⁾ VAN DER HOEVEN. II, blzn. 373—375.

²⁾ Zie de M. v. T. (VAN DER HOEVEN. II, blz. 372.)

³⁾ Zóó b.v. de uitdrukking: absolute gehoorzaamheid in de M. v. T. ad art. 98. (VAN DER HOEVEN. II, blz. 232.)

verouderd", voorkomende in „de Militaire Gids" 1903, blz. 496, het volgende:

„Het nederschrijven eener dergelijke bepaling (bedoeld is art. 98, W. v. M. S.) is eene bepaalde miskenning van hetgeen *de krijgstuicht op het moderne gevechtveld vordert*. Blinde gehoorzaamheid kan in den tegenwoordigen strijd de meest noodlottige gevolgen brengen; zij is in geenen deele te rijmen met het beginsel eener zelfstandige opleiding, dat... zelfs reeds in onze reglementen voor een deel is doorgedrongen (bedoeld is punt 343 van het Infanterie-reglement. II, hiervoor besproken)."

Zoo schrijft Mr. D. F. in den zelfden jaargang van dat tijdschrift op blz. 415 in eene aankondiging van het werk van Mr. W. E. VAN MEURS, „De nieuwe militaire strafwetgeving":

„Daarnaast zou kunnen worden gevraagd, of er inderdaad nog behoefte bestaat aan *zoo blinde gehoorzaamheid*, dat ook het *niet-gehoorzamen aan een onjuist bevel* strafbaar wordt gesteld" (art. 98 M. Str.).

Als laatste, tevens als het meest sprekende voorbeeld, wil ik vermelden, wat ik vind uiteengezet aan het slot in de eerstgenoemde verhandeling op blz. 498 van den zelfden jaargang van „de Militaire Gids":

„(De jonge militaire wetten) eischen, dat de officier, wien door een superieur gelast zou worden om eene vergadering der Staten-Generaal uiteen te jagen, aan dit bevel zal gehoorzamen! Het is de machinetucht uit het oude huurlager in eere hersteld."

De schrijver, zich in gemoede afvragende, of een meer intens militaristische opvatting mogelijk is, ziet voorbij, dat door toepassing van art. 43, j^o art. 121, Wetboek van Strafrecht de officier, die aan zulk een bevel gehoorzaamde, met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren zou kunnen worden gestraft.

De waarde dezer citaten zij den lezer verder ter overweging aangeboden.

Als voorbeeld van de opvatting, wat vaak onder lijdelijke gehoorzaamheid verstaan wordt, vermeld ik, wat door een der sprekers op de vergadering van de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap dd. 5 Januari 1906 werd opgemerkt ¹⁾:

„Welnu, ik erken die controle (n.l. van onderen op) niet; ik verlang in een leger eene lijdelijke gehoorzaamheid (*natuurlijk met inachtneeming van art. 2, I. D., en punt 343, R. I. II.*) ²⁾ en ken het controle-recht slechts toe aan de Tweede Kamer tegenover den Minister van Oorlog en aan mijne chefs tegenover mij." Het komt mij voor, dat hier geene lijdelijke gehoorzaamheid erkend wordt.

Een tweede voorbeeld vinden wij weder in „de Militaire Gids" 1904, blz. 170; in een polemieek tusschen de redactie van dat orgaan en schrijver dezes lezen wij:

„Gesteld een Nederlandsch kolonel gelastte mij: mijnheer, gij zult van avond op de partij van de familie X moeten verschijnen; ik heb

¹⁾ In het Orgaan der Vereeniging, V^e aflevering, blz. 419.

²⁾ Cursiveering van mij.

eene uitnoodiging voor U aangenomen... dan zijn daarop drie antwoorden denkbaar: 1°. kolonel, ik zal gaan (onvoorwaardelijke gehoorzaamheid); 2°. kolonel, het is mij lastig om verschillende redenen, maar als U mij kunt aantonen, dat mijn gaan noodzakelijk is, dan zal ik aan Uw bevel gevolg geven (voorwaardelijke gehoorzaamheid); 3°. kolonel, het spijt mij, maar ik heb over mijn avond beschikt en ik kan aan Uw last geen gevolg geven (ongehoorzaamheid)."

Ik merk op, dat van *militaire* gehoorzaamheid hier geen sprake is: het onderwerp, waarover het bevel loopt, stempelt het niet tot dienstbevel in den zin van art. 98, W. v. M. S., noch levert ongehoorzaamheid eenig krijgstuchtelijk feit op volgens art. 2, Wet op de Krijgstucht, zoodat de mindere tot naleving van het bevel niet gehouden is. Hoogstens kan hier van eene meer of min tegemoetkomende houding van den mindere sprake zijn, van gehoorzaamheid in den zin van onze militaire strafwetgeving in geen deele. Bovendien: art. 124, W. v. M. S., bepaalt, dat de militair, die *in eene aangelegenheid, die vreemd is aan de belangen van den dienst* een mindere beveelt iets te doen, gestraft wordt met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren.

Lettede op deze verwarrende terminologie wil het mij voorkomen, dat „oude en nieuwe richting” dichter bij elkaar staan, dan door voren tegenstanders zelve geloofd wordt, al mag het m. i. niet ontkend worden, dat door de Militaire Gids wel eenigszins overdreven wordt bij de propageering zijner denkbeelden, getuige b.v. de studie: „Het „Gezag en het Verzet”, voorkomende op blz. 1 van den Jaargang 1904. Gedachtig aan het „frappez, frappez toujours”, legt dit tijdschrift misschien te vaak den nadruk op de uitzondering van den gehoorzaamheidsplicht in het algemeen.

Te spreken van „lijdelijke gehoorzaamheid”, door den militair aan zijne meerderen verschuldigd, lijkt mij dus eene uitdrukking, die aanleiding tot misverstand moet geven, gelijk evenzeer de uitdrukking „beleidvolle gehoorzaamheid” den klemtoon te veel legt op het beleidvolle of het voorwaardelijke. Gelijk ik hierboven reeds opmerkte: soms lijdelijke, dan weer beleidvolle gehoorzaamheid is een mindere verschuldigd, niet steeds het eene, noch steeds het andere. Duidelijk is het, dat bij deze regeling aan het moreel van den mindere de zwaarste eischen gesteld worden, aangezien hij soms op eigen verantwoording zijn gedragslijn zal moeten afbakenen. Uitzonderingen op den regel van blinde gehoorzaamheid erkent ons Wetboek van Militair Strafrecht uitdrukkelijk; daarentegen, bestaat in een bepaald geval de plicht tot gehoorzaamheid, dan is deze ook absoluut: elke weigering, elke opzettelijke nalating of eigendunkelijke overschrijding, gelijk mede elke culpose ongehoorzaamheid kan gestraft worden met gevangenisstraf ingevolge de bepalingen van het W. v. M. S.

De militaire tucht, de consequent doorgevoerde gehoorzaamheidsplicht ga voorop; daarnaast erkenne men als uitzondering eenige gevallen,

waarin in 's lands belang aan het initiatief van den mindere voldoende ruimte gelaten worde. „En men meene niet — aldus de Generaal-Majoor KOOLEMANS BEYNEN in „de Militaire Spectator” 1883, blz. 742 —, dat die beperking (van den gehoorzaamheidsplicht) nadeel zou toebrengen aan de tucht. De soldaat mag gerust weten, dat hij niet in alles gehoorzaamheid verschuldigd is, dat hij geen knecht van zijne meerderen is; maar ook de meerdere heeft het recht te weten, wat hij mag bevelen, opdat hij zich niet te buiten ga, en bij reclame in het ongelijk gesteld moet worden.”

Zou het in verband hiermede niet wenschelijk zijn, van elke nadere qualificatie van de door den mindere verschuldigde gehoorzaamheid zich te onthouden, en kortweg te spreken van militaire gehoorzaamheid zonder meer? ¹⁾

Ten slotte nog eenige opmerkingen naar aanleiding van de redactie van art. 98, W. v. M. S.

Voor de drie vormen, waaronder zich schending van den plicht tot gehoorzaamheid kan voordoen, weigering, verzaking en overschrijding, worden door het artikel de zelfde strafbepalingen gesteld, en zulks op grond van de volgende overwegingen:

„Wanneer een militair uitdrukkelijk weigert, de bevelen van den meerdere na te komen, dan is hij zonder twijfel een slecht militair, die toont, geen besef van den aard zijner verplichtingen te hebben; maar hij gaat in ieder geval niet op sluwe of slinksche wijze te werk: hij is, tot zekere hoogte, een eerlijk, openhartig man. Hij daarentegen die bevelen aanneemt, zonder daartegen iets in te brengen, doch nu opzettelijk nalaat dienovereenkomstig te handelen, leidt de autoriteiten om den tuin; tegen zijn wangedrag kan men zich niet bij voorbaat wapenen; hij bedriegt zijne meerderen. En van dit standpunt gezien, zou derhalve de weigering minder strafbaar moeten zijn, dan de feitelijke ongehoorzaamheid.

„Indien men, aan den anderen kant, alleen let op den indruk, dien de uitwendige handeling maakt, dan is men allicht geneigd, in de uitdrukkelijke, en meestal in brutale bewoordingen vervatte, weigering, aan den superieur misschien nog wel ten aanhooren van andere inferieuren te kennen gegeven, eene vrij wat zwaardere schending van de regelen der ondergeschiktheid te zien, dan in de daad van hem, die althans zoolang hij zich tegenover den meerdere bevindt, zich van on gepaste uitingen of gedragingen weet te onthouden en zich weet te bedwingen.

„Evenwel, ook op de nadeelen voor den dienst, op de gevaren voor het leger en zelfs voor den Staat, die uit het feit kunnen voortvloeien, dient te worden gelet. En dan ligt het voor de hand, dat deze bij

¹⁾ In den zelfden zin VAN DIJK, blz. 132, noot 1.

opzettelijke ongehoorzaamheid gemeenlijk veel ernstiger en omvangrijker zullen zijn dan bij de enkele weigering. Hij, die weigert, kan in den regel, zoo noodig, door een ander worden vervangen, en de geëischte dienst wordt dan toch verricht. Op hem daarentegen, die zich het bevel laat aanleunen, en den schijn aanneemt, het te zullen nakomen, rekent de militaire autoriteit. Verzaakt hij nu den last, dan kunnen wanorde, ongevallen, verliezen de gevolgen daarvan zijn." ¹⁾

De M. v. T., dergelijke redeneeringen ook ten opzichte van de verzaking en de overschrijding aannemende, stelt dus de strafpositie voor feitelijke ongehoorzaamheid gelijk aan die voor uitdrukkelijke weigering van de gehoorzaamheid, o. m. op grond hiervan, dat de gevolgen van de eerste nadeeliger kunnen zijn dan die van de laatstvermelde.

Het wil mij toeschijnen, dat deze passus uit de M: v. T. eenigszins in strijd is met wat men aantreft in eene zinsnede van die Memorie bij de verzwaring van de ongehoorzaamheid:

„Tot de omstandigheden, die de ongehoorzaamheid verzwaren, rekenen verscheidene wetgevingen het belangrijke van het bevel en het nadeelige gevolg, dat het misdrijf hebben kan. Niet alzo het ontwerp.

„Zeer dikwijls zal de mindere ten eenen male buiten staat zijn, een juist en gegrond oordeel over dat belang en de mogelijkheid van die gevolgen te vellen. De verzaking van een gelijk bevel kan heden weinig of geen beteekenis hebben, morgen wellicht een onherstelbaar verlies veroorzaken.

„Van dergelijke toevallige omstandigheden, waarmede de schuldige geen rekening kan houden, mag de zwaarte der straf niet afhankelijk zijn." ²⁾

Waar bij de gelijkstelling van de strafbaarheid der drie vormen, waaronder zich schending van den plicht tot gehoorzaamheid kan voordoen, wel gelet wordt op de gevolgen, daar ziet men die gevolgen over het hoofd bij de verzwaring van de ongehoorzaamheid in het algemeen: een consequent doorgevoerd beginsel is m. i. hier dus niet te erkennen.

Intusschen, hoewel ook mij de uitdrukkelijke weigering van de gehoorzaamheid uit strafrechtelijk oogpunt meer afkeurenswaardig voorkomt, ons militair strafwetboek geeft voor de drie vormen ééne zelfde strafpositie; alleen zal de rechter in ieder concreet geval bij machte zijn de z. i. aan het feit geëvenredigde straf uit te spreken en met deze overwegingen rekening te houden.

Beterlijkt mij toe de regeling van het Deutsche Wetboek van Militair Strafrecht, hetwelk in § 92 strafbaar stelt: „Ungehorsam gegen einen Befehl in Dienstsachen durch Nichtbefolgung oder durch eigenmächtige Abänderung oder Ueberschreitung desselben"; in § 93 de straf verzwart, wanneer „durch den Ungehorsam ein erheblicher Nachtheil verursacht wird", en in § 94 hem, die „den Gehorsam ausdrücklich

¹⁾ VAN DER HOEVEN II, blzn. 219—220.

²⁾ VAN DER HOEVEN, II, blz. 232.

verweigert oder seinen Ungehorsam sonst durch Worte, Geberden oder andere Handlungen zu erkennen gibt", strafft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren. ¹⁾

Art. 98, W. v. M. S., stelt strafbaar de *eigendunkelijke* overschrijding van een dienstbevel; wat beteekent het woord eigendunkelijk? Taalkundig duidt het aan, dat men in iets zijn eigen dunk of inzicht volgt, en handelt zonder met anderer meening rekening te houden; het wordt dan ook vaak in ongunstigen zin opgevat.

Opmerking verdient, dat het Ontwerp van een Wetboek voor Militair Strafrecht, gelijk het is herzien na de bespreking in de Militaire Commissie, het woord „eigenmachtig" gebezigd had, ²⁾ terwijl deze uitdrukking in het Ontwerp 1897 in art. 99 vervangen werd door de tegenwoordige redactie. ³⁾

Het woord komt op zes plaatsen in het Wetboek voor, n.l. in de artt. 68, 73, 98, 113, 119 en 142, en heeft — gelijk trouwens door den Regeeringscommissaris bij de beraadslaging in de Eerste Kamer uitdrukkelijk geconstateerd is — overal de zelfde beteekenis. ⁴⁾ De groote vraag is, of in het begrip „eigendunkelijk" ligt opgesloten het begrip „opzet".

Tot juist inzicht lijkt het mij gewenscht, in het kort het standpunt uiteen te zetten, hetwelk onze militaire strafwetgever heeft ingenomen ten aanzien van opzet en schuld. In de Algemeene Beschouwingen wordt opgemerkt onder den titel „Opzet en Schuld", dat dit leerstuk, als beheerschende het geheele gebied van het strafrecht, geen nadere beschouwingen noodig heeft. De beginselen, te dezen aanzien in het gemeene recht gehuldigd, behooren derhalve ook in het militaire recht te gelden, zoodat men in de omschrijving der verschillende misdrijven ook hier het antwoord vindt op de vraag, of en in hoever voor die misdrijven opzet dan wel schuld gevorderd wordt.

Opzettelijk nu beteekent alleen willens en wetens, drukt alleen het opzet uit, en kan dus gezegd worden zoowel van goede als van verkeerde handelingen, terwijl de plaatsing van het woord opzettelijk, als betrekking hebbende op al, wat in het artikel daarop volgt, ook hier de zelfde beteekenis heeft als in het Wetboek van Strafrecht.

„De aan *culpose* misdrijven gewijde artikelen zullen — aldus de M. v. T. — niet steeds toepasselijk zijn, zoodra den militair *eenig* gemis van zorgzaamheid, oplettendheid of nadenken kan worden verweten, doch eerst dan, wanneer te zijnen aanzien is bewezen, dat hij minder

¹⁾ Zie SOLMS ad § 94, Militär Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich: „Es ist hier die die Disziplin in hohem Grade gefährdende, demonstrative Art des Ungehorsams, welche die höhere Strafe bedingt".

²⁾ Herziening van het Militair Strafrecht. I, art. 105.

³⁾ VAN DER HOEVEN. II, blz. 218.

⁴⁾ VAN DER HOEVEN. II, blz. 248.

voorzichtigheid, beleid, waakzaamheid, enz. heeft aangewend, dan in het algemeen van militairen in de positie van den beklaagde redelijkerwijze kan gevorderd worden.

„Eene gebeurtenis is alzoo in strafrechtelijken zin alleen dan aan de schuld van hem, die haar teweeg bracht, te wijten, wanneer hij zich van de portee van zijne handeling of van zijn verzuim geen behoorlijke voorstelling heeft gemaakt, terwijl en ofschoon hij dit had kunnen en moeten doen.”

Waar, als regel, nu onderscheiden is tusschen dolus en culpa, daar heeft het W. v. M. S. in sommige gevallen dit onderscheid niet gehuldigd, en daarvan bij de omschrijving van het misdrijf geen melding gemaakt; in deze gevallen zal, indien slechts de schuldpligtigheid ¹⁾ van den dader bewezen is, het artikel toepasselijk zijn, zoodat het doloos en het culpoos delict bij uitzondering onder de zelfde strafbepaling vallen, en de rechter, indien òf dolus òf culpa overtuigend gebleken is, bij de bepaling der strafmate op die omstandigheid zal hebben te letten. Zoo vermeldt b.v. de M. v. T. ad art. 113, W. v. M. S. ²⁾: „Reeds bij de algemeene beschouwingen over opzet en schuld is gereleveerd, dat in dit artikel geen melding is gemaakt van een van die beide schuldvormen, zoodat hier bij uitzondering het dolose en het culpose delikt onder dezelfde strafbepaling vallen. Dit schijnt om verschillende redenen wenschelijk. Het feit moet n.l. zwaar gestraft kunnen worden om der wille van de mogelijke gevolgen. De mogelijkheid van die gevolgen moet den schildwacht evenzeer van achtelooze als van opzettelijke plichtverzaking weerhouden, en ten aanzien van die gevolgen is er in beide gevallen absoluut geen verschil. Daarbij komt, dat opzet en schuld hier menigmaal als het ware doorengemengd zullen zijn, b.v. als de vermoede schildwacht slechts even de oogen wil sluiten en daardoor in diepen slaap valt. Eindelijk — en deze reden alleen zou al voldoende zijn — het zal a posteriori vaak volkomen onmogelijk uit te maken zijn, of de dienstverzaking willens en wetens is geschied, dan wel louter uit nalatigheid heeft plaats gevonden.”

Keeren wij nu terug tot art. 98, W. v. M. S. Blijkens het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer stelde een der leden de vraag wat *eigendunkelijk* beteekent, en of die uitdrukking opzet in zich sluit, terwijl andere leden meenden, dat eigendunkelijk de zelfde beteekenis heeft als *eigenmachtig*.

¹⁾ Schuldpligtigheid: d.w.z. het bestaan van eene zóódanige subjectieve betrekking tusschen den dader en het feit, dat hij er strafrechtelijk aansprakelijk voor kan worden gesteld, zoodat daderschap ten aanzien van het materiele uitwendige feit niet voldoende is.

²⁾ art. 113: „De schildwacht, die zijn post eigendunkelijk verlaat, eene als zoodanig op hem rustende verplichting niet nakomt, of zich in een toestand brengt of laat brengen, waarin hij zijn dienst als schildwacht niet naar behooren kan verrichten, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren.

en dat de redactie van art. 98, al. 1, meebrengt, dat die uitdrukking opzet veronderstelt.

De Regeering antwoordde, dat aanvankelijk de uitdrukking eigenmachtig was gebezigd. „Zij is vervangen door eigendunkelijk, 1°. om gelijkheid van uitdrukking met art. 113 te verkrijgen, en 2°. omdat in „eigendunkelijk”, d. i. uitsluitend met eigen dunk, met eigen inzicht te rade gaande en zonder zich te storen aan de gegeven orders, *niet alleen het opzet* ¹⁾, maar ook het zoogenaamd voorwaardelijk opzet of de *dolus eventualis* nog duidelijker liggen opgesloten dan in eigenmachtig.

„Culpose overschrijding van een dienstbevel valt onder art. 99”. ²⁾

Vergelijken wij deze M. v. A. met de hiervoor geciteerde M. v. T. ad art. 113, zoo komt het mij voor, dat wij niet ten volle overeenstemming kunnen constateeren: eigendunkelijk verlaten omvat zoowel het dolose als het culpose, eigendunkelijk overschrijden van een dienstbevel alleen het dolose feit.

Bij de beraadslaging in de Eerste Kamer is de moeilijkheid evenmin opgelost; de Heer VAN ASCH VAN WIJCK, als uitgangspunt zijner rede nemende art. 73, vond eigendunkelijk een eigenaardig woord, dat eene niet onaardige uitdrukking is voor hetgeen men in de strafrechtswetenschap noemt: „*dolus eventualis*”, „voorwaardelijk opzet” of volgens anderen „bewuste schuld”. Maar zooals het hier staat, schijnt het zoowel opzet als schuld te beteekenen. En zulks evenzeer, meende hij, in de artt. 68, sub 2°, 98 en 113; art. 68, sub 2°, stelt strafbaar het eigendunkelijk ontruimen of verlaten van een plaats, post of vaartuig, art. 98 het eigendunkelijk overschrijden van een dienstbevel, art. 113 het eigendunkelijk verlaten van zijn post door een schildwacht. In deze artikelen bestaat geen onderscheid tusschen opzet en schuld.

De Regeeringscommissaris verwierp al dadelijk de opvatting van den Heer VAN ASCH VAN WIJCK, als zoude „eigendunkelijk” beteekenen zoowel opzettelijk als door schuld; met een beroep op de M. v. A. — hierboven geciteerd — toonde hij aan, dat eigendunkelijk, als uitdrukking, dat iemand met eigen dunk, met eigen inzicht te rade gaat, onmogelijk te verbinden is aan het begrip, dat een feit aan iemands schuld is te wijten. Schuld hebben is juist een bewijs, dat men niet te rade is gegaan. „In ieder geval, naar de bedoeling van den steller van het Ontwerp en van de Regeering, zooals hier in de Memorie van Antwoord is neergeschreven, blijkt duidelijk; dat in het begrip „eigendunkelijk” niet slechts ligt opgesloten het begrip „opzet”, maar dat het woord „eigendunkelijk” expres is gekozen, omdat naar ons oordeel in géén ander woord het opzet zoo duidelijk zou worden uitgedrukt.”

De Regeeringscommissaris merkte verder op, dat door den Heer VAN ASCH VAN WIJCK zeer ten onrechte eigendunkelijk werd gelijkgesteld met *dolus eventualis* of voorwaardelijk opzet of bewuste schuld.

¹⁾ Cursiveering van mij.

²⁾ VAN DER HOEVEN. II, blz. 246.

„Voorwaardelijk opzet en bewuste schuld verschillen bij mij als nacht en dag; het een is een soort van opzet, het andere is een soort van schuld. Wat hiervan ook zij, met het uitgangspunt dat in „eigendunkelijk” schuld schuilt, kunnen wij het niet eens zijn, zoodat in de eerste plaats minder juist de opmerking is gemaakt ten aanzien van de artt. 73 en 98, waar dan wel strafbaar gesteld zou zijn het culpose overschrijden van een dienstbevel, maar niet het culpose nalaten. Van ongehoorzaamheid, te wijten aan onachtzaamheid, wordt alleen in art. 99 gewag gemaakt ¹⁾; in art. 98 daarentegen wordt uitsluitend gesproken van opzettelijke ongehoorzaamheid.”

Wat nu art. 113 betreft — aldus vervolgt de Regeeringscommissaris — dit is van geheel bijzonderen aard: met het oog op de onmogelijkheid om naderhand uit te maken, of de schildwacht culpoos dan wel opzettelijk zijn plicht niet doet op zijn post, moeten beide vormen van het delict onder één hoed zijn te vangen. Daarom is van meet af in het artikel geen onderscheid gemaakt tusschen opzet en schuld.

Volgens deze interpretatie sluit dus het woord eigendunkelijk in art. 98 „opzet” in zich, terwijl het in art. 113 „opzet” zoowel als „schuld” omvat, terwijl het toch op de zes verschillende plaatsen, waar het voorkomt, naar de uitdrukkelijke verklaring van den Regeeringscommissaris, het zelfde beteekent. ²⁾

Bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer is door den Heer VERHEY de beteekenis van het onderhavige woord in debat gebracht; hij wenschte te lezen, in plaats van „eigendunkelijk overschrijdt”, de woorden „opzettelijk overschrijdt”. De Regeeringscommissaris antwoordde, dat oorspronkelijk gedacht was aan „opzettelijk, eigenmachtig”, maar ten slotte eigendunkelijk opgenomen was, en dat hij, die, alleen met zijn eigen dunk te rade gaande, een bevel overschreed, per se strafbaar moest zijn, terwijl hij, die opzettelijk een bevel overschreed, niet altijd strafbaar mag zijn, omdat hij vaak zijn plicht doet door het bevel te overschrijden.

De Heer VERHEY had naar aanleiding van dit antwoord kunnen vragen, hoe het nu staat met de strafbaarheid van hem, die eigendunkelijk nalaat aan eenig dienstbevel te gehoorzamen; bovendien zou volgens de woorden van den Regeeringscommissaris, bij de tegenwoordige redactie elk *opzettelijk nalaten* van den gehoorzaamheidsplicht strafbaar moeten zijn.

Niet weinig wordt de moeilijkheid vergroot door de uitdrukking „opzettelijk en eigendunkelijk” in art. 142, W. v. M. S. ³⁾; waar volgens

¹⁾ Dit is het eenige artikel in het W. v. M. S., waar de culpa nader omschreven wordt door „onachtzaamheid”.

²⁾ Zie ook de rede van den Heer VAN ASCH VAN WIJCK, waar hij opmerkt, dat in art. 113 het dolose en het culpose delict onder één woord wordt gebracht, het woord „eigendunkelijk”. (VAN DER HOEVEN. II, blz. 250.)

³⁾ Art. 142. De militair, tot eene op voet van oorlog gebrachte krijgsmacht behorende, die wederrechtelijk en opzettelijk eenige oorlogsbehoefte vernielt,

de M. v. A. in eigendunkelijk niet alleen het opzet, maar ook nog het voorwaardelijk opzet of de *dolus eventualis* ligt opgesloten, daar is het woord opzettelijk in art. 142 óf overbodig, óf men moet aan eigendunkelijk alleen beteekenis toekennen in den zin van *dolus eventualis*. Bij den strijd, die echter bestaat over de beteekenis van voorwaardelijk opzet, of dit n.l. schuld is dan wel opzet, lijkt deze laatste oplossing minder gewenscht. ¹⁾

Het begrip „eigendunkelijk”, met zijn m. i. niet geheel vaststaande beteekenis, zal bij de toepassing van het militaire strafwetboek waarschijnlijk tot bezwaar aanleiding geven; mocht de wetgever vóór de invoering nog aanleiding kunnen vinden eenige wijzigingen aan te brengen, zoo veroorloof ik mij op dit punt de aandacht te vestigen.

Hoewel de stof nog niet uitgeput is, heb ik gemeend mij tot deze beschouwingen te moeten bepalen; ik hoop van het geduld der lezers niet te veel gevergd te hebben, terwijl ik der Redactie dank verschuldigd ben voor de gastvrijheid, die zij mij in zoo ruime mate bewezen heeft.

Rotterdam, Juli 1906.

beschadigt, onbruikbaar maakt of wegmaakt, of die zich *opzettelijk en eigendunkelijk* ontdoet van eenig hem van rijkswege verstrekt wapen, munitie, krijgstoerusting of voedingsmiddel, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste tien jaren.

¹⁾ NOYON. I, blz. 5, neemt aan dat *dolus eventualis* geen opzet is; VAN HAMEL. I, blz. 277, in tegenovergestelden zin.

Korte mededeelingen omtrent militaire zaken in verschillende landen.

AMERIKA (Vereenigde Staten van Noord-).

Army and Navy Journal bericht, dat van af 1 Juli l.l. bij elk der regimenten infanterie en cavalerie is ingedeeld eene sectie mitrailleurs; elke, uit twee VICKERS SONS AND MAXIM-mitrailleurs bestaande, afdeeling telt 1 ond.offr., 2 korporaaals en 18 (volgens M. Woch., N°. 84 : 19) soldaten. (Rev. d. C. M., N°. 25.)

Tot splitsing der artillerie in bereden- (rijdende-, veld- en berg-) en kustartillerie is thans definitief besloten. De torpedisten zijn bij de kustartillerie ingedeeld. (Mitt., H. 6.)

ARGENTIJNSCHE REPUBLIEK.

Rev. mil., Arm. étr., Mei, geeft een overzicht van de wet op de militaire organisatie, en van de samenstelling en de aanvulling van den Generalen Staf.

BELGIË.

De kosten der verwapening van de bereden artillerie zullen 30 miljoen frcs. bedragen; een eerste crediet van 5 miljoen frcs. is op de begrooting voor 1906 toegestaan. Volgens mededeelingen in de pers zou voor 25 à 26 miljoen frcs. in het binnenland aangemaakt worden.

DUI TSCHLAND.

Bij de a. s. groote manoeuvres zal beproefd worden een ransel, waarin alleen het Sturmgepäck (patronen, reserveration en een hemd) geborgen wordt, terwijl het Reservegepäck (de overige uitrusting van den man) op de compagniesvoertuigen zal worden medegevoerd. (Rev. d. C. M., N°. 24.)

Allg. Schw. M. Z., N°. 26, geeft een overzicht van het nieuwe exercitiereglt. der infie.; eveneens Int. Rev., Juli.

De officieren der Beijersche technische inrichtingen zullen voortaan een afzonderlijk korps vormen, zoowel ten aanzien van bezoldiging als van bevordering. Bij het 2^e Beijersche regiment vestingartillerie wordt eene bespanningsafdeeling met verminderd effectief opgericht, bestaande uit: 1 luitenant, 7 ond.offr., 27 man (waaronder 3 Gefreite), 1 werkm., 1 hospitaalsoldaat en 48 paarden, waaronder 36 zware trekpaar-

den. In de periode van October tot Maart wordt dit aantal paarden met 5 vermeerderd. (Rev. mil., Arm. étr., Mei.)

De Keizermanoeuvres, waarbij het IIIe en V^e legerkorps tegen het tot 3 divisien versterkte VIe legerkorps zullen optreden, zullen van 10—13 September in den omtrek van Jauer plaats vinden. (Mil. Zeit., N°. 29.)

Volgens M. Woch., N°. 83, is patent verleend voor een „Schmier- und Rostschutzmittel” tot verwijdering van den aanslag, welke ontstaat in vuurwapenen, waaruit met, uit nitroverbindingen samengesteld, kruit geschoten is. Het draagt den naam: Ballistol Klever. Het z.g. narosten van den loop, dat ondanks het olieën steeds optrad, wordt door deze alcalisch reageerende olie voorkomen. Naarmate toch, de in den loop gedrongen zure gassen weder vrij worden, worden zij door het gebruik dezer olie, onder vorming van een in vaseline gemakkelijk oplosbaar zout, geneutraliseerd.

ENGELAND.

De „National Rifle Association”, welke het vrijwillig schieten reeds sedert jaren krachtig bevordert, organiseerde in de eerste week van Augustus een kamp te Bisley voor jongelieden der middelbare scholen, die eenige bedrevenheid in de behandeling van het geweer bezitten. Zij staan in dit kamp onder militaire tucht en worden geoefend in het schieten en in den velddienst. (M. Woch., N°. 79.)

Een Army Order van Mei 1.1. bepaalt, dat bij elk regiment cavalerie, behalve eene mitrailleursectie, ook eene pom-pomsectie zal worden ingedeeld. Deze bestaat uit 1 offr., 1 ond.offr., 14 man, 10 rij- en 12 trekpaarden en 1 kanon van 3,7 cM. (B. d. I. P., N°. 531.)

De firma LODGE-MUIRHEAD neemt proeven met een toestel voor telegrafie zonder draad ten behoeve van de bereden Wapens. Dit toestel met toebehooren kan op muildieren vervoerd worden en staat te telegrammen te wisselen over afstanden van 64 KM. te land en van 160 KM. ter zee.

Volgens de begrooting 1906—07 bedroegen de gemiddelde jaarlijksche onderhoudskosten van:

een troepenofficier v/h staande leger.....	8255 frc., 50,
„ soldaat „ „ „	1810 frc., 10,
„ „ v/d reserve.....	257 frc., 25,
„ „ „ militie.....	549 frc., 05,
„ „ „ yeomanry	532 frc., 45,
„ „ „ vrijwilligerkorpsen.	177 frc., 35.

(B. d. I. P., N°. 531.)

N. M. B., Nos. 24/25, bericht de opheffing der oefeningsscholen voor de bereden infanterie te Bulford en Kilworth, kort na den Boerenoorlog voor meer dan 1,2 miljoen gulden opgericht, zoodat alleen te Aldershot voorloopig nog eene dergelijke school gevestigd blijft. Het blad brengt dit in verband met de wijziging der denkbeelden in Engeland op dit gebied, waar men meer en meer overtuigd wordt, dat dit Wapen

noch als cavalerie, noch als infanterie aan de daaraan te stellen eischen voldoet.

FRANKRIJK.

Volgens Schw. M. B., Juni, is ook bij de Fransche veldartillerie eene brisant-GKT. in beproeving. Int. Rev., Juli, bericht omtrent eene marschoefening — zonder voorafgaande voorbereiding — door 2 batterijen van het 39ste regiment veldartillerie gehouden, waarbij met volle bepakking binnen 60 uren 126 KM. afgelegd en bovendien 3 oefeningen met scherp gehouden zijn. Van de 161 paarden zijn er 4 achtergebleven, terwijl een vijfde wegens vermoeidheid de laatste 15 KM. in stap afleggen moest.

Volgens M. Woch., N°. 79, neemt men thans proeven tot het conserveeren van versch vleesch volgens de methode, uitgevonden door Dr. ROUX van het Instituut PASTEUR. Het vee verkrijgt daarbij kort vóór het slachten eene inspuiting, ten gevolge waarvan het geslachte rund eenigen tijd opbewaard kan worden.

Bij mobilisatie vervallen de cantinewagens en het daarbij ingedeelde personeel. Elk infie- en jagerbataljon verkrijgt een met zes paarden bespannen patrooncaisson M. 1890. De regiments-kleedingreserve vervalt eveneens. De bussen met conserven à 4 porties (voor 2 man) worden door bussen à 1 portie vervangen.

Volgens Mitt., H. 6, is ingesteld een Conseil supérieur de la défense nationale, bestaande uit den Ministerpresident, de ministers van buitenlandsche zaken, financiën, oorlog, marine en koloniën. De chef van den Gen. Staf van het leger en die van de marine, alsmede de voorzitter van het comité voor de verdediging der koloniën wonen, met raadgevende stem, de zittingen bij, welke minstens éénmaal in elk halfjaar gehouden worden. Deze conseil zal alle vraagstukken onderzoeken, die een gemeenschappelijk handelen voor de departementen van oorlog, marine of koloniën, of van 2 dezer departementen noodig maken. Een bijzonder comité ter voorbereiding van de oplossing van vraagstukken, welke een gemeenschappelijk handelen van de departementen van buitenlandsche zaken, oorlog en marine vereischen, bestaat uit den directeur der politieke aangelegenheden en de chefs van de generale staven van leger en vloot.

ITALIË.

Een nieuw exercitiereglement voor de infanterie heeft het licht gezien. (N. M. B., Nos. 24/25.)

NOORWEGEN.

Volgens *Vort Forsvar* wordt het schieten met de model-karabijn verplichtend gesteld op de gymnasia. (Rev. d. C. M., N°. 23.)

OOSTENRIJK-HONGARIJE.

Int. Rev., Juli, geeft een bericht omtrent de nieuwe troepenafdeelingen, voor optreden in het gebergte bestemd.

In Mei l.l. heeft, uitgaande van de Oostenrijksche automobielclub, eene militaire oefening plaats gehad, waarbij het er op aankwam 3 bruggen over de Elbe door vooruitgeschoven automobielcommando's te bezetten en te verdedigen, tot de daarvoor aangewezen cavaleriedivisiën ter plaatse zouden zijn. Aan de oefening, die zeer bevredigende uitkomsten opleverde, werd deelgenomen door 17 automobielen en 24 autocars.

Rev. mil., Arm. étr., Mei, bericht, dat de proeven met mitrailleurafdeelingen worden voortgezet, en wel door 2 cavalerie en 4 bergdetachementen. Elke afdeling telt 4 (Maxim- of Skoda-)mitrailleurs en bestaat uit 3 off^{rn.}, 70 man en 25 paarden.

Allg. Schw. M. Z., N°. 27, ontleent aan het Armeebblatt het bericht, dat de oprichting van een Oostenrijksch vrijwillig automobielkorps door den Keizer is goedgekeurd en dat onverwijld met de organisatie van dit korps begonnen is, opdat het nog aan de, in dit jaar te houden, groote manoeuvres in Silezië zal kunnen deelnemen.

RUSLAND.

Volgens de United Service Gazette heeft de Regeering 2000 automatische geweermitrailleurs REXER voor de cavalerie besteld. (B. d. l. P., N°. 531.)

Rev. d'A., Mei, bericht omtrent eene schietoefening, in Rusland door eene batterij veldartillerie gehouden tegen eene geheel onzichtbaar opgestelde batterij; de eenige gegevens, waarover men beschikte waren de aanslagen op den bodem der vijandelijke projectielen en enkele sasringen van door den vijand verschoten projectielen. Met behulp van de laatste bepaalde men den afstand, terwijl men, door het gemiddelde azimuth der door de aanslaande projectielen gevormde voren te bepalen, een gegeven voor de zijdelingsche richting verkreeg. De uitkomsten van dit vuur waren zeer bevredigend.

Rev. mil., Arm. étr., Mei, geeft een overzicht omtrent de organisatie, enz. der Russische mitrailleurcompagnieën.

ZWITSERLAND.

Voor het jaar 1907 wordt door den Bond aan de vrijwillige schietverenigingen voor elk harer leden, die aan de gestelde overgangsvoorwaarden voldaan heeft, 2 frcs. in plaats van 1,50 frcs. toegekend. Ook wordt ten behoeve van deze verenigingen met steun van den Bond een cursus voor gewermakers gehouden.

ALGEMEEN.

Volgens N. M. B., N°. 2, heeft de Engelsche Admiraliteit de volgende opgave omtrent de sterkte der onderscheidene vloten samengesteld:

	Engeland.	Frankrijk.	Japan.	Rusland.	Duitschland.	Italië.	Amerika.
Slagschepen 1 ^{ste} kl.	55	19	9	8	18	14	14
" 2 ^e "	4	9	2	3	4	—	1
" 3 ^e "	2	1	—	1	8	2	—
Kustverdedigers.....	—	9	3	6	11	—	11
Gepantserde kruisers.....	28	19	9	3	6	6	7
Beschermde " 1 ^{ste} kl..	21	7	2	6	—	—	3
" " 2 ^e " .	46	14	11	2	14	5	17
" " 3 ^e " .	19	16	7	1	12	13	2
Scouts.....	8	—	—	—	—	—	—
Torpedobootvernielers.....	143	31	29	68	43	13	20
Torpedobooten.....	87	255	79	172	84	128	32
Onderzeebooten.....	25	32	5	13	1	2	8
In aanbouw:							
Slagschepen 1 ^{ste} kl.	6	12	6	4	8	4	13
Gepantserde kruisers.....	10	5	5	4	3	2	8
Beschermde " 1 ^{ste} kl..	—	—	—	1	—	—	—
" " 2 ^e " .	—	—	1	—	8	—	—
Scouts.....	—	—	—	—	—	—	3
Torpedobootvernielers.....	18	33	25	29	18	4	—
Torpedobooten.....	—	52	—	—	—	20	—
Onderzeebooten.....	15	50	2	15	1	4	4

BOEKAANKONDIGING.

Het 3de Regiment Veld-Artillerie van 1881 tot 1906, door W. E. VAN DAM VAN ISSELT, 1ste Luitenant-Adjutant, en A. E. KIST, 1ste Luitenant. *Breda*, 1906. P. B. NIEUWENHUIS.

Dit boekje, geschreven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het 3^e Regiment Veld-Artillerie, bevat, behalve de geschiedenis van dit korps, nog tal van wetenswaardigheden, omtrent voorschriften en bepalingen, ten aanzien van personeel, paarden en materieel, welke in het besproken tijdvak gegeven en voor de officieren van het geheele Wapen van belang zijn.

Zooals in het voorwoord te recht wordt opgemerkt, vermeldt dit werkje uit den aard der zaak geen roemrijke daden, doch werd met de samenstelling slechts beoogd het verzamelen, ordenen en vastleggen van bouwstoffen voor eene toekomstige geschiedenis van het regiment. Daarmede deden de Schrijvers een goed werk; te vaak toch, komt het voor, dat men later noodwendig onvolledig moet zijn, omdat niet bijtijds, op het oogenblik zelfs soms minder beteekenende, feiten zijn te boek gesteld.

Landweerbepalingen en Instructies, benevens Koninklijke Besluiten, Ministerieele aanschrijvingen, enz., die betrekking hebben op de landweer, bijeengebracht door J. KLASING, Kolonel, Commandant XXVIIIe District. 's-Gravenhage, 1906. DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

1e. Vervolg op het boekwerk „Landweerbepalingen en Instructies, enz., die betrekking hebben op de Landweer”, bijeengebracht door den Kolonel J. KLASING.

Door het bijeenbrengen in één boekwerk van de verschillende Koninklijke Besluiten, Ministerieele aanschrijvingen, enz., welke achtereenvolgens voor de landweer zijn vastgesteld, kan iedereen, die in eene of andere functie tot dit gedeelte onzer krijgsmacht in betrekking staat, zich thans gemakkelijk op de hoogte stellen van de verschillende bepalingen, welke ten aanzien daarvan gelden. Door het uitgeven van „Vervolgen” op dit werk, waarvan het eerste thans verschenen is, wordt het geheel op de hoogte van den tijd gehouden en kan dit boek blijven, wat het beoogt te zijn, eene vraagbaak op landweergebied, welke

het raadplegen der verschillende R. M., waarin deze aangelegenheden ter algemeene kennis gebracht zijn, overbodig maakt.

Reserve-officier. Wie er voor in aanmerking komen; hoe men het worden kan; rechten en verplichtingen van een benoemde; bevordering, traktement, pensioen, toelage, door J. A. WESTHOFF, 1^e Luitenant der Grenadiers. 's-Gravenhage, 1906. DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

Ten einde hen, die op eene of andere wijze als reserve-officier in dienst wenschen te treden, den weg te wijzen in de verschillende bepalingen, zoo ten aanzien van hunne benoeming, als van hunne rechten en verplichtingen, heeft de S. van dit boekje deze zeer handige en stelselmatig geordende leidraad samengesteld, waarin iedereen op gemakkelijke wijze kan vinden, wat hij ten aanzien van het behandelde onderwerp wenscht te weten.

Achtereenvolgens worden daarin besproken:

- de reserve-officieren, bestemd voor den dienst bij de landweer;
- " " " benoemd ingevolge art. 2, punt 6 der Pensioenwet voor de Landmacht 1902;
- " " " van gezondheid, benoemd ingevolge eene verbintenis als militieplichtige aangegaan;
- " " " " " (gewezen actief dienende offic. v. gez.);
- " " " herkomstig van het reservekader;
- " " " benoemd ingevolge de onderwijs-wet.

Het beleg van Port-Arthur en wat daaruit valt af te leiden ten aanzien van de Stelling van Amsterdam, door A. H. OP TEN NOORT, 1^e Luitenant der Genie, en D. VAN DEN BERG, 2^e Luitenant der Genie, met een voorbericht van den Luitenant-Kolonel der Genie C. J. SNIJDERS. Met twee platen. 's-Gravenhage, 1906. DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

Het is volkomen waar, wat de Kolonel SNIJDERS in zijn voorwoord bij dit werk zegt, n.l. dat de „tijd voorzeker nog niet gekomen (is) om een in allen deele juist en volledig verhaal van den aanval en de verdediging der vesting (Port-Arthur) te kunnen samenstellen en daaruit volkomen betrouwbare gevolgtrekkingen te maken”; daarvoor zijn vaak lange, lange jaren noodig. Daartegenover staat echter, dat waar de oorlog *de* toetssteen voor de militaire wetenschap is, en oorlogén — gelukkig — slechts zeldzaam voorkomen, men dien toetssteen gaarne spoedig aanlegt, om daardoor tot de oplossing van menig zwevend vraagstuk te geraken, en tot de bevestiging of de verwerping van menig eenerzijds hevig aangevochten, anderzijds krachtig verdedigd beginsel te kunnen besluiten. De groote moeilijkheid ligt nu daarin, de voorhanden, vaak uiteenlopende gegevens oordeelkundig te schiften en door zorgvuldige verge-

lijking der voorhanden bronnen een zoo getrouw mogelijk beeld van de bestudeerde oorlogshandeling te ontwerpen.

Het wil ons toeschijnen, dat in het werk over het beleg van Port Arthur, waarvan wij den titel hierboven afschreven, aan deze eischen is voldaan, dat die oordeelkundige schifting, die zorgvuldige vergelijking door de Schrijvers inderdaad heeft plaats gehad, zoodat zij er in geslaagd zijn een arbeid te leveren, die, in afwachting dat nadere, meer uitgewerkte gegevens ons zullen bereiken, het lezen en bestudeeren ten volle waard is.

Nevens de beschrijving van den aan weerszijden met groote kracht en hardnekkigheid gevoerden strijd, treden de Schrijvers in eene vergelijking tusschen Port Arthur en onze Amsterdamsche Stelling en leiden daaruit af de kansen, welke op grond der ginds verkregen uitkomsten, voor eene krachtige verdediging van laatstgenoemde Stelling bestaan. Eene dergelijke vergelijking heeft, waar nagenoeg alle omstandigheden zoo hemelsbreed uiteenloopen, uit den aard der zaak slechts eene zeer betrekkelijke waarde. Waar echter uit het relaas van het beleg van Port Arthur zoo overtuigend blijkt, hoe zelfs tegenover de machtige, moderne aanvalsmiddelen, eene in fortificatorischen en technischen zin slechts gebrekkig ingerichte vesting een hoogst belangrijken weerstand kan bieden, wanneer aanvoering en troepen niet alleen bezielde zijn door den vasten wil om zich in hunne stellingen te handhaven, maar dien wil ook in daden vermogen om te zetten, daar kan de slotsom der vergelijking ten opzichte van de, eenmaal voltooide, Stelling van Amsterdam ongetwijfeld zeer bevredigend luiden, wanneer ook bij ons aanvoering en troepen aan die hooge eischen voldoen.

„Tegenover al het kwaad, dat van de vestingen gesproken wordt, was het een loffelijk werk der Schrijvers ook deze keerzijde weder eens te doen zien”, zeggen wij den Kolonel SNLJDERS volmondig na.

Ter aankondiging ontvangen:

Handleiding voor Sergeant-majoor-instructeurs, enz., door R. DE GROOT,
1e Luitenant-adjutant, 6e Regt. Inf. *Breda*, 1906. P. B. NIEUWENHUIJS.

Supplément aux notes concernant la Guerre Russo-Japonaise de
1904—1905 par le Lieutenant-Général NEYT. Extrait de la Revue de
l'Armée Belge. *Liège*.

Uit de leerschool der leugen, door OTTO VAN TRICHT. *Almelo*. W.
Hilarius Wzn.

Het gebruik van rijwielen en automobiervoertuigen ten dienste van
het leger, door M. J. VAN LÖBEN SELS, 1e Luitenant der Infanterie.
Haarlem, 1906. J. A. BOOM.

Overdruk uit het Handelsblad van 28 Juni, 3 Juli en 5 Juli 1906 van
3 artikelen over de Fusie, door den SCHRIJVER DER BROCHURE.

Marsch- en Transportdienst voor onderofficieren en korporaals door
B. G. KOOPMAN, Luitenant-Kolonel, Militie-Commissaris. Twaalfde, her-
ziene druk, bijgewerkt tot Mei 1906. *Gorinchem*, 1906. J. NOORDUYN
& Zoon.

Beiträge zum Studium der Befestigungsfrage, von Hauptmann des
Geniestabes JULIUS RITTER MALCZEWSKI VON TARNAWA. Mit 3 Textskiz-
zen und 2 Figurentafeln. *Wien*, 1906. L. W. SEIDEL & SOHN.
